

Yayın No DPT : 2670

**ULUSAL GIDA VE
BESLENME STRATEJİSİ
ÇALIŞMA GRUBU RAPORU
(ULUSAL GIDA VE BESLENME EYLEM PLANI
I. AŞAMA ÇALIŞMASI EKİ İLE)**

**İKTİSADİ SEKTÖRLER VE KOORDİNASYON
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

MART 2003

ISBN 975 – 19 – 3340-0 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 250 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir

ÇALIŞMAYA KATKIDA BULUNANLAR*

Strateji Raporu Çalışma Grubu

Koordinatörler	Kurum/Kuruluş
Dilek Ülgüray	DPT İktisadi Sektörler ve Koor. Gn. Md.
Muharrem Varlık	DPT Sosyal Sektörler ve Koor. Gn. Md.
Taylan Kıymaz	DPT İktisadi Sektörler ve Koor. Gn. Md.

Başkan

Prof. Dr. Haluk Kasnakoğlu	ODTÜ İktisat Bölümü
----------------------------	---------------------

Katılımcılar

Prof. Dr. Muammer Kayahan	A.Ü.Ziraat Fak. Gıda Müh. Bölümü
İlhami Mintemur	Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı
Prof. Dr. Tomris Altuğ	Ege Üniversitesi Gıda Müh. Bölümü
Doç. Dr. Sedef El	Ege Üniversitesi Gıda Müh. Bölümü
Dr. Taylan Onul	FAO Türkiye Daimi Temsilciliği
Nevin Şanlıer	Gazi Üniv. Mesleki Eğ. Fak. Besl. Eğ. Anabilim Dalı
Prof. Dr. Rauf Arıkan	Gazi Üniv. Tic. Turizm Eğ. Fak. İşl. Eğ. Böl.
İlbilge Saldamlı	H.Ü. Gıda Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. Gülden Köksal	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Gülden Pekcan	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Mine Yurttagül	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Perihan Aslan	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Sevinç Yücecan	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Türkan Kutluay Merdol	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Doç. Dr. Neslişah Rakıcıoğlu	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Suat Ungan	ODTÜ Gıda Müh. Bölümü
Dr. Tülin Çelik	Sağlık Bak. R. Saydam Hıfzısıhha Merkezi Bşk.lığı
Dr.Şahsine Çelik	Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Gn. Md.
Betül Faika Sönmez	Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Gn. Md.
Dr. Sabri Keskin	Süt, Et ve Gıda Sanayici. ve Üretici. Birliği (SETBİR)
İbrahim İlbeği	Tarım ve Köyişleri Bak. Koruma ve Kont. Gn. Md.
Vuslat Ulusoy	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı A.P.K.Başkanlığı
Dr. Canan Sargın	UNICEF
Sumru Kutlu	UNICEF
Bekir Metin	WHO Türkiye Temsilciliği
Dr. İ. Hakkı Erdoğan	Yem Sanayicileri Birliği Genel Sekreteri

*Katılımcılar, kurum/kuruluşlarına göre, aynı kurum/kuruluştan katılımcılar ise isimlerine göre, alfabetik olarak sıralanmıştır.

ÇALIŞMAYA KATKIDA BULUNANLAR*

Hedefe Yönelik Proje Planlama Çalışma Grubu

Murat Karakaş	Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı / İŞVID
Cevdet Yılmaz	DPT İktisadi Sektörler ve Koor. Gn. Md.
Fatih Türkmen	DPT Sosyal Sektörler ve Koor. Gn. Md.
Gamze Malatyalı	DPT Sosyal Sektörler ve Koor. Gn. Md.
Dr. Taylan Onul	FAO Türkiye Daimi Temsilciliği
Prof. Dr. Ayşe Akın	H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Bşk.lığı
Prof. Dr. İmran Özalp	H.Ü. Tıp Fak.
Dr. A. Tülay Bağcı	H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Bşk.lığı
Prof. Dr. Gülden Pekcan	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Prof. Dr. Sevinç Yücecan	H.Ü. Beslenme ve Diyet Bölümü
Sara Kılınç	Milli Eğitim Bak. Kız Tek. Öğr. Gn. Md. Proje Şb. Md.
Prof. Dr. Suat Ungan	ODTÜ Gıda Müh. Bölümü
Prof. Dr. Haluk Kasnakoğlu	ODTÜ İktisat Bölümü
Dr. Dilek Haznedaroğlu	Sağlık Bak. Ana Çocuk Sağ. ve Aile Plan. Gn. Md.
Betül Faika Sönmez	Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Gn. Md.
Dr. Tülin Çelik	Sağlık Bak. R. Saydam Hıfzısıhha Merkezi Bşk.lığı
Erol Eren	SEK Süt Endüstrisi Kurumu San. ve Tic. A. Ş.
Enver Bilgin	Süt, Et ve Gıda Sanayici. ve Üretici. Birliği (SETBİR)
Dr. Filiz Soydal	Tarım ve Köyişleri Bak. Koruma ve Kont. Gn. Md.

*Katılımcılar, kurum/kuruluşlarına göre, aynı kurum/kuruluştan katılımcılar ise isimlerine göre, alfabetik olarak sıralanmıştır.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	v
1. MEVCUT DURUM	1
1.1.GIDA POLİTİKALARI	1
1.1.1.Gıda Güvencesi	1
1.1.1.1.Gıda Üretimi	1
i) Tarımsal Yapı	1
ii) Tarımsal Üretim	2
1.1.1.2.Gıda İşleme	5
1.1.1.3. Dış Ticaret	7
1.1.1.4. Türkiye’de Gıda Talebi ve Arzının Dengeli ve Yeterli Beslenme Açısından Değerlendirilmesi	8
1.1.1.5. Beslenme Gereksinmesine Uygun Tahmini Gıda İhtiyacı	11
1.1.1.6. Türkiye’de Gıdanın Ulaşılabilirliği	13
1.1.1.7. Sürdürülebilirlik	14
1.1.1.8. Tarımsal Destekleme Politikaları	15
1.1.1.9. Risk Grupları (FIVIMS)	24
1.1.2. Gıda Güvenliği	25
1.1.2.1. Türkiye’de Gıda Güvenliği Stratejisi ve İlgili Uygulamalar	27
1.1.2.1.1. Kamu Denetimi (Mevzuat, Denetim Altyapısı, Yetki ve Sorumluluklar, Örgütlenme)	28
1.1.2.1.2. Özel Sektörde Kalite Kontrol ve Risk Yönetimi Uygulamaları	32
1.1.2.2. Avrupa Birliği’nde Gıda Güvenliği Stratejisi ve İlgili Uygulamalar	34
1.1.2.2.1 Gıda Güvenliği-Beyaz Doküman (Bildiri)	34
1.1.2.2.2. Avrupa Gıda Otoritesi ve Görevleri	35
1.1.2.3. Kamuoyunun Bilgilendirilmesi (Erken uyarı, etiketleme, beslenme bilgileri vb.)	36
1.1.3. Gıda Ticaretinde Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği ile İlgili Konular	37
1.1.3.1. DTÖ Anlaşmasının Gıda Ticaretine Etkileri	37
1.2. BESLENME POLİTİKALARI	40
1.2.1. Türkiye’de Beslenme ve Sağlık Araştırmaları Sonuçlarına Göre Durum	40
1.2.1.1. Genel Değerlendirme	40
1.2.1.2. Gıda Tüketim Alışkanlıkları ve Güncel Eğilimler	41
1.2.1.3. Beslenme ve Sağlık Sorunları ile Gıdalardan Kaynaklanan Hastalıklar	42
1.2.2. Serbest Pazar Ekonomisi Koşullarında Yeterli ve Dengeli Beslenme İçin Önlemler	46
1.2.2.1 Ekonomik Araçlar	46
1.2.2.2. Beslenme ve Sağlık Durumunun Saptanması: Araştırma, Bilgi Toplama ve Analiz İhtiyaçları	47
1.2.2.3. Bilgilendirme ve Eğitim Kampanyaları: Beslenme Eğitimi, Halkın Beslenmede Bilinçlendirilmesi	48
1.2.2.4. Toplum Beslenmesi Uygulamaları: Diyetin Desteklenmesi ve Gıda Zenginleştirme	49
1.2.2.5. Okul Sütü Programı ve Beslenme Uygulamaları	52
1.2.2.6. Afet Durumlarında Beslenme	53

1.2.2.7. Gıda ve Beslenme Rehberleri	53
1.2.2.8. Gıda ve Beslenme Kurulu	54
1.3. TÜRKİYE'DE GÖREVLİ KAMU KURUMLARI	55
1.3.1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	55
1.3.2. Sağlık Bakanlığı	57
1.4. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ROLLERİ	60
1.4.1. BM Kuruluşları	60
1.4.1.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	61
1.4.1.2. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	62
1.4.1.3. Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ)	63
1.4.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	65
1.4.1.4.1. T.C. Hükümeti-UNICEF 2001-2005 Ana Uygulama Planı	66
1.4.2. Dünya Bankası (DB)	67
1.4.3. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)	67
1.4.4. Avrupa Birliği (EU) – Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği	68
1.4.5. Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ)	68
1.4.6. Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)	68
2. ULUSAL GIDA VE BESLENME STRATEJİSİ HEDEFLERİ	70
2.1. HEDEFLER	83
2.2. GIDA GÜVENCESİ, GIDA GÜVENLİĞİ VE BESLENME İLE İLGİLİ ÜLKE POTANSİYELİ VE SORUNLAR	70
3. ULUSAL GIDA VE BESLENME POLİTİKALARI	78
3.1. KISA VADELİ ÖNLEMLER	78
3.1.1. Gıda Güvencesi İle İlgili Önlemler	78
3.1.2. Gıda Güvenliği İle İlgili Önlemler	79
3.1.3. Beslenme İle İlgili Kısa Vadeli Önlemler	79
3.2. ORTA VE UZUN VADELİ ÖNLEMLER	80
KAYNAKLAR	84

EK:

ULUSAL GIDA VE BESLENME EYLEM PLANI (I. AŞAMA) ÇALIŞMASI

Katılımcı Listesi	89
Giriş	90
1. Gıda Güvencesi	91
2. Gıda Güvenliği	93
3. Beslenme	95

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu çalışmada, gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme konularında Türkiye'de mevcut durum ayrıntılı olarak incelenerek, ulusal gıda ve beslenme politikalarının uygulanması ve yeni politikaların oluşturulmasına yönelik önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumudur.

Ülkemizdeki mevcut tarımsal yapı ve işletme büyüklüğü ile tarımda yeterli ölçüde teknoloji kullanılmaması ve kullanılan girdilerden istenilen verimlilik sağlanamaması, tarım sektöründe üretime yönelik en önemli sorunlar olarak gözükmektedir.

Türkiye'de 24.000 dolayında gıda işletmesi bulunmaktadır. Modern teknolojileri uygulayan büyük kapasiteli tesislerin sayısı fazla olmayıp yaklaşık 2000 adettir. Kurulu kapasitenin büyük oranı modern tesislere aittir. Gıda sanayiinde kapasite kullanımı ortalama %50 olup, bu oran gıda alt sektörlerine göre değişmektedir.

Türkiye'nin kişi başına et tüketiminin 1990-1999 yılı döneminde beyaz etteki üretim artışı nedeniyle 16 kg'dan 18 kg'a yükseldiği görülmektedir. Toplam kasaplık hayvan gücünden gidilecek olursa kişi başına tüketim rakamlarının aynı düzeyde (24 kg) kaldığı izlenebilecektir. Üretilen toplam süt miktarı, 1990-1999 döneminde artmasına karşın görece olarak nüfus artış oranının gerisinde kaldığından kişi başına üretim (tüketim) 171 kg'dan 157 kg'a düşmüştür. Buna karşılık, Avrupa Birliği ve diğer gelişmiş ülkelerde ise, kişi başına et üretimi, domuz hariç, 45-50 kg iken, kişi başına süt üretimi 200-240 kg civarındadır.

Tarımsal üretimde arz açığı bulunan ürünler ile bunların bir defa işlenmesiyle elde edilen bitkisel ham yağlar, yağlı tohumlar, pirinç, mısır, hayvansal ürünler ve yem hammaddeleri gibi ürünler tarım ve gıda sanayii ithalatında başta gelmektedir. Buna ek olarak, işlenerek ihraç edilmek üzere ya da kalite sorunları nedeniyle buğday, şeker, süttozu gibi ürünlerin ithalatı yapılmaktadır.

Gıda sanayii kapsamında olan ürünlerden talep fazlasını oluşturan birçok üründe Türkiye'nin ihracatı bulunmakta ve tarım ürünleri ile birlikte dış satımdan ülkemiz önemli ölçüde gelir elde etmektedir. Başta fındık olmak üzere, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, turunçgiller, pamuk, baklagiller ve yaş meyve sebze ihracatında dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. İşlenmiş ürünlerde ise, un ve unlu mamuller, şeker ve şekerli mamuller, işlenmiş meyve sebze ürünleri ve ithal girdiye bağımlı olarak rafine yağlar ve margarin sanayiinde ihracatçı konumunda bulunmaktadır.

Türkiye'de gıda arz ve tüketimi çerçevesinde beslenme alışkanlıklarını değerlendirmek mümkündür. Günlük enerjinin ortalama %50'si ekmek ve tahıl ürünlerinden sağlanmaktadır. Yıllar içerisinde gıda tüketim eğilimi incelendiğinde ekmek, süt-yoğurt, et, taze sebze ve meyve tüketiminin azaldığı; kurubaklagiller, yumurta ve şeker tüketiminin ise arttığı söylenebilir. Genelde toplam yağ tüketim miktarında önemli farklılık olmamasına karşın bitkisel sıvı yağ tüketim miktarının katı yağa oranla arttığı gözlenmektedir. Toplumun bazı kesimlerinde hane halkı gıda güvencesizliği ve hayvansal ürünlerin az miktarda tüketimine bağlı olarak makro ve mikro besin öğeleri eksikliği görülmektedir. Öte yandan, FAO verilerine göre, Türkiye'de kişi başına günlük enerji alımına yetecek gıda arzı bulunmaktadır.

Türkiye'de, enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumu incelendiğinde yetersiz düzeyde enerji alan aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi başına yeterli düzeydedir ancak proteinin çoğu bitkisel kaynağıdır.

Konu gıda arzı boyutuyla değerlendirildiğinde, son 25 yıl içerisinde, hububat, yumru bitkiler, meyve-sebze, bitkisel yağlar ve şeker ve şekerli mamullerde kişi başına kayda değer üretim artışlarının olduğu anlaşılmaktadır. Süt ve süt ürünleri ve yumurtanın kişi başına üretimi düşmüştür. Kırmızı et arzında da azalma meydana gelmiş ancak beyaz et üretimi özellikle son on yılda büyük gelişme göstermiştir. Balık üretimi ise son yıllarda iç sularda ve denizlerde yapılan kültür balıkçılığı nedeniyle artış göstermiştir.

Gıdanın ulaşılabilirliğini etkileyen önemli bir konu gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Minimum gıda harcaması yöntemiyle yapılan yoksulluk çalışmalarına göre, Türkiye'de fertlerin %8,4'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gelir dağılımının en alt %20'lik bölümüne inildikçe hububata dayalı ürün, şeker ve yağ ile çay-kahve tüketim harcamalarının arttığı, buna karşılık, et, balık, meyve suyu ve şekerli mamul tüketim harcamalarının azaldığı ancak süt, peynir ve yumurta harcamalarında ise fazla farklılaşma olmadığı gözlenmektedir.

Türkiye'de gıda arzını etkileyen tarım politikaları incelendiğinde, özellikle son yıllarda tarım kesimine sağlanan desteklerin hedef kitleye yeteri kadar yansımadağı, amaçların gerçekleştirilemediğı ve kamu açıklarının oluşması nedeniyle yeterince etkin olamadığı saptanmıştır. Uygulanan destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamış, dünya fiyatları üzerindeki destekleme alım fiyatları bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına neden olmuştur. Bu sorunlar Tarımsal Destekleme Politikalarında reform gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile IMF arasında imzalanan stand-by anlaşması kapsamında tarımsal reform da yer almıştır. Tarımsal Reform Programının amacı, halen uygulanmakta olan destekleri aşamalı olarak kaldırmak ve tarım üreticilerini hedef alan doğrudan gelir desteği sistemine geçmektir.

Gıda güvenliği konusu kapsamında güvenli gıda; amaçlandığı biçimde hazırlandığında, fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibarıyla tüketime uygun olan ve besin değerini kaybetmemiş gıda maddesi olarak tanımlanabilir.

Günümüzde sanayileşme ve kitlesel üretim, daha uzun ve daha karmaşık gıda zincirlerinin oluşumu, ayaküstü gıda (fast food) tüketimi, sokak satıcıları, ihraç artığı gıdalar ve uluslararası ticaret ve turizm ilişkilerindeki artış gibi nedenlerle gıda güvenliğini etkileyen pek çok tehlike oluşmaktadır. Gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla Gıda İşletmeleri Uygun Teknoloji Gereklileri olarak ifade edilen GMP, Uygun Hijyen Gereklileri olarak ifade edilen GHP, Tehlike Analizi Kritik Kontrol Noktaları (HACCP), kontrol ve üretim sistemleri uygulanmaktadır. HACCP kavramı gıda güvenliği ile ilgili potansiyel tehlikelerin belirlenmesi, sağlık açısından kabuledilemeyen durumların önlenmesi, bu durumlara yol açan şartların ortadan kaldırılması veya kontaminasyonun artmasının veya yayılmasının kabul edilebilir düzeylere düşürülmesi gibi aşamaları içermektedir. Gıda Güvenliği kapsamındaki tüm bu konuların Toplam Kalite Yönetimi Sistemi kapsamında yer alması ve Gıda Güvenlik Sistemlerinin "çiftlikten sofraya" kadar gıda zincirinin her aşamasında uygulanması gerekmektedir.

Gıda güvenliği programının oluşturulmasında devletin rolü çok önemlidir. Bu konuda politikanın belirlenmesinden sonraki aşama Risk Analizi'dir. Risk Analizi genelde üç ana aşamadan oluşmaktadır. "Risk Değerlendirmesi" aşamasında gıdalarda bulunabilecek tehlikelerin belirlenmesi, tüketicilerin bu tehlikelere maruz kalmaları sonucunda oluşabilen toksik etkiler ve toplum sağlığı açısından oluşabilecekleri risk değerlendirilmektedir. "Risk Yönetimi" aşamasında risk değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan tehlikelere karşı kontrol seçenekleri ve mevzuat belirlenmektedir. "Risk İletişimi" aşamasında ise risk değerlendiricileri, risk yöneticileri, tüketiciler ve diğer ilgili gruplar arasında fikir alışverişi ve bilgi değişimi yapılmaktadır.

Diğer taraftan Dünya Ticaret Örgütü, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşmasının gerekliliklerini yerine getirmek ve aynı zamanda Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine uyum amacıyla çalışmalar da önem kazanmıştır. Bu çerçevede, ülke şartları da göz önünde bulundurularak, uluslararası kuruluşların çalışmaları ve tavsiye kararları incelenerek temel bir yasa çalışması yapılmış ve 1995 yılında 560 sayılı "Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair" Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır.

560 sayılı KHK gereğince gıda güvenliği kontrolleri üretim ve dış ticaret aşamalarında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından, gıda satış noktalarında ise Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

Avrupa Birliği'nde gıda güvenliği yaklaşımı bilgi toplama ve analizi, bilimsel tavsiyeler, kontrol, kalıntı izleme ve erken uyarı sistemi esasına dayanmaktadır. AB'nde gıda güvenliği sistemi; mükemmellik, şeffaflık ve bağımsızlık gibi kurallara dayalı olarak 1997'de yeniden organize edilmiş ve çiftlikten sofraya tamamlayıcı ve etkin bir gıda kontrolü ile güvenilir gıda üretimi amaçlanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından 12 Ocak 2000 tarihinde kabul edilen Gıda Güvenliği-Beyaz Dökümanı Avrupa Gıda Rejimindeki gelişmeleri ortaya koymakta ve tüketicinin korunması ve gıda güvenliğini sağlamak üzere AB gıda politikalarını aktif ve uyumlu bir belgeye dönüştürecek öneriler vermektedir.

Beyaz Dökümanda yer alan gıda güvenliğinin dayanakları (bilimsel tavsiyeler, veri toplanması ve analizi, yasal düzenlemeler, kontrol yaklaşımları ve tüketicinin bilgilendirilmesi) bu entegre yaklaşıma ulaşmada bütünleyici bir rol oynamaktadır.

Öte yandan, Avrupa Komisyonu, gıda güvenliği konularında risk değerlendirmesi ve risk iletişimi özel sorumluluklarla donatılmış bağımsız bir Avrupa Gıda Otoritesinin 2002 yılında kurulması ve çalışmalara başlaması planlanmaktadır.

Uruguay Turu sonrası imzalanan DTÖ Anlaşması ve ekindeki Tarım, Ticarete Teknik Engeller (TBT) ile Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine İlişkin Anlaşma (SPS) (DTÖ Anlaşmaları) ile dünya tarım ve gıda ticareti kurallara dayalı işleyecek olan bir ortama kavuşmuştur. Tarım Anlaşması, gıda güvenliği bakımından da TBT ve SPS anlaşmaları uluslararası gıda ticaretinin düzenlenmesi bakımından temel yapı taşlarını meydana getirmişlerdir. Ülkemiz DTÖ Anlaşmasına taraf olup ilgili Anlaşmalara da gelişmekte olan ülke statüsünde katılmaktadır.

Toplumu ve onu oluşturan bireylerin sağlıklı ve güçlü olarak yaşamasında, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde, refah düzeyinin artmasında, huzurlu ve güvence altında varlığını sürdürebilmesinde yeterli ve dengeli beslenme temel koşullardan birisi belki de en önemlisidir. Beslenme; büyüme ve gelişme, yaşamın sürdürülmesi, sağlığın korunması ve geliştirilmesi için gıdaların tüketilmesidir. Sağlıklı bir yaşam ancak gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması ile sürdürülebilir.

Gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması, sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, çevrenin korunması ve sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla politikalar oluşturulurken gıda ve sağlık kavramlarının birlikte ele alınması gerekmektedir.

Türkiye geneline gıda tüketimine bakıldığında, tahıl ve tahıl ürünlerinin tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Tahıl grubu tüketimini takiben ikinci sırada sebze tüketimi gelmektedir. Et ve et ürünlerinin protein açısından çok önemli gıda maddeleri olmasına ve Türk mutfağında kuzu ve dana etlerinin önemli bir yer tutmasına rağmen Türkiye genelinde tüketim yüzdesi diğer gıda gruplarının tüketimleri içerisinde sadece % 3'tür. Tahıl grubundan buğday genellikle ekmek, makarna ve bulgur şeklinde tüketilmektedir. Mercimek, nohut ve kuru fasulye en fazla tüketim alışkanlığı olan kurubaklagil ürünleridir. Süt ürünlerinden en fazla tüketim alışkanlığına sahip olunan ürünler yoğurt ve çeşitli peynirlerdir. Katı ve sıvı yağ tüketimleri bölgelere göre farklılık göstermekte olup Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı bölgelerinde zeytinyağı tüketim alışkanlığı yaygındır. Uzun yıllardan bu yana margarin tereyağın yerini almıştır.

Türkiye beslenme durumu yönünden hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin sorunlarını birlikte içeren bir görünüme sahiptir. Türkiye'de halkın beslenme durumu bölgelere, mevsimlere, sosyo-ekonomik düzeye ve kentsel-kırsal yerleşim yerlerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun temel nedenlerinin başında gelir dağılımındaki dengesizlik gelmektedir. Bu durum beslenme sorunlarının niteliği ve görülme sıklığı üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca beslenme konusundaki bilgisizlik, hatalı gıda seçimi ile yanlış hazırlama, pişirme ve saklama yöntemlerinin uygulanmasına neden olmakta ve beslenme sorunlarının boyutlarının büyümesine yol açmaktadır.

Yıllar içerisinde ekonomik koşullar ve diğer etkenler dışında, reklamlar, pazara sunulan yeni ürünler ve küresel ölçekte yayılan fast food (ayaküstü beslenme) da

toplumun beslenmesini etkilemektedir. Bu değişiklikler beslenme sorunlarına neden olmakta, halk sağlığını etkileyebilmektedir.

Bebek ve çocuk ölümlerinin çoğu yetersiz beslenmeye bağlı büyüme ve gelişme bozuklukları ile önlenabilir hastalıklar olup, protein, enerji, vitamin ve mineral eksikliğinin neden olduğu beslenme yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Demir yetersizliği anemisi (kansızlık) önemli bir halk sağlığı sorunudur. İyot yetersizlikleri hastalıklarından guatrın yanı sıra, fiziksel ve mental gelişme geriliğine neden olması, ağır olgularda sağırılık ve dilsizlik, cücelik, düşük, erken doğum ve doğuştan bozuklukların görülme oranının artmasına yol açmaktadır. Çocuklarda protein-enerji malnütrisyonundan sonra görülen önemli beslenme sorunlarından birisi de raşitizmdir. D vitamini yetersizliği sonucu gelişen raşitizm gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerle hemen hemen görülmez olmuştur. Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve beslenmeye bağlı kronik hastalıkların (kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet, osteoporoz v.b.) görülme sıklığı artmaktadır. Şişmanlık orta yaşın sorunu gibi görünüyorsa da yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilmektedir.

Bir toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayacak ulusal beslenme plan ve politikalarının oluşturulabilmesi için o ülkeye ilişkin beslenme ve sağlık verilerinin bulunması gereklidir. Türkiye 1974 Beslenme – Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması günümüze kadar yapılmış en kapsamlı araştırmadır 1984- Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması ise, Türkiye geneline gösterge olmak kaydıyla 3 ilde sağlık taraması yapılmadan mevsimsel olarak gerçekleştirilmiştir. Son 27 yılda sağlık ve son 17 yılda beslenme koşullarındaki değişimler saptanamamıştır.

Gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi ve eşgüdümü sağlamak, ulusal beslenme ve sağlık araştırmalarını yönlendirmek, hükümetlere görüş sunmak ve öncelikleri, amaç ve hedefleri belirlemek ve en önemlisi de tüketiciye farklı disiplinler tarafından sunulacak bilgilerin geçerliliğini ve tutarlılığını sağlamak, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinde hükümete görüş sunmak amacı ile bir Ulusal Gıda ve Beslenme Kurulu'na (veya komitesine) gereksinim vardır.

Gıda güvenliği konusu, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları çerçevesinde öncelik verdiği konuların başında gelmektedir. Bu çerçevede, 1997 yılında BM İdari Koordinasyon Komitesi bünyesinde, 1996 Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı'nın uygulanmasını izlemekle görevli bir "Gıda Güvenliği ve Kırsal Kalkınma İletişim Ağı" oluşturulmuştur. Küresel düzeyde ve tüm Birleşmiş Milletler kuruluşlarının katılımıyla oluşturulan sözkonusu İletişim Ağı'nın sekreteryaya görevi FAO ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından üstlenilmiştir. İletişim Ağı çalışmaları, diğer ülkelere benzer olarak, Türkiye'de de, Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörlük sistemi çerçevesinde ve FAO ülke ofisinin liderliğinde, ilgili hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının katkı ve katılımları ile yürütülmektedir.

16-17 Haziran 2001 tarihlerinde Ankara'da UNICEF'in desteği ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından düzenlenen "hedefe yönelik proje planlama" toplantısında eğitim ve beslenme konusunda eğitim ve bilinçlenme alanında aşağıdaki sorunlar belirlenmiştir:

- Beslenme ve gıdanın önemi konusunda bilinç eksikliği
- Bilinçsiz tüketici
- Eğitim yetersizliği
- Genel eğitim düzeyi düşüklüğü
- Beslenme bilgisi yetersizliği
- Sağlıklı beslenme için güncel rehberlerin bulunmaması
- Sertifikalandırma ve belgelendirme sisteminin olmayışı.

Ülke genelinde halkın beslenme bilgi düzeyinin yetersiz oluşu, ellerinde mevcut gıda ve ekonomik kaynak olsa bile bunların yararlı kullanımını olumsuz yönde etkilemekte ve hatalı uygulamalara yol açmaktadır.

Okullardaki beslenme programları, çocukların hem bedensel sağlıklarının gelişmesinde, hem de okul başarısının artmasında etkili olacaktır. İnsanların bilgi almaya ve alışkanlık kazanmaya en elverişli oldukları dönemin "Okul Çağı" olduğu göz önüne alındığında, bu dönemde çocuklara kazandırılacak sağlıklı ve dengeli beslenme alışkanlığının yetişkinliğe taşınabileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede okul içme sütü programlarının uygulanabilmesi için, ilgili tüm sektörleri kapsayan bir proje kapsamında faaliyetlerin sürdürülmesi ve bu amaç için parasal kaynağın sağlanması gerekmektedir.

Ülkemiz zaman zaman doğal afetlere maruz kalmaktadır. Afet durumlarında ve olağanüstü hallerde beslenmenin sağlanması için "Acil Durumlarda ve Olağanüstü Hallerde Ulusal Beslenme Programları"nın oluşturulması gerekmektedir.

Gıda ve beslenme rehberleri beslenme sorunlarının çözümünde etkin kullanılan araçlardır. Yapılması öngörülen "Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması" verileri doğrultusunda değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanması gerekmektedir.

Hedefe Yönelik Proje Planlama toplantısı ile elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır. Ele alınan konular, gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme alt gruplarında incelenmiş ve bir ana hedef ve buna bağlı hedef ve alt hedefler belirlenmiştir.

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisinin Ana Hedefi: Küreselleşen dünya ile uyumlu, yaşam kalitesi artırılmış, sağlıklı ve gelişmiş bir toplumdur.

Alt çalışma grupları itibariyle hedefler ise;

Gıda güvencesi: Tüm insanların temel hakkı olan aktif ve sağlıklı yaşama her zaman ulaşmak için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, güvenilir ve besleyici gıdalara erişimi sağlamak.

Gıda Güvenliği: Kamu sağlığını gıda tüketimi ile oluşan risklerden korumak.

Beslenme: Küreselleşme sürecinde beklenen yaşam kalitesine ulaşmak için tüm toplumda beslenme bilincini artırarak sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimine dönüştürmek.

Sorunlardan en önemli görülenleri önem sırasına göre; beslenme bilgisi yetersizliği, koordinasyon eksikliği, eşgüdümde politik müdahaleler, merkezi kuruluşun eksikliği, ulusal besin beslenme ve sağlık araştırmasının yapılamaması, dengesiz gelir dağılımı, cezai işlem yetersizliği, gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması, bilgi erişim sistemi yetersizliği olarak belirlenmiştir.

Politikaların oluşturulması, uygulanması ve etkilerinin görülmesi aşamasında, önem sıralamaları dikkate alındığında, ilk beş içerisinde 0-5 yaş çocuklar, tüm toplum bireyleri, uygulayıcı olarak Sağlık Bakanlığı, gebe-emzikli kadınlar ile destekleyici olarak üniversiteler sıralanmaktadır. Aynı konuda güç sıralamasında ise, hükümet, medya, parlamento, sanayi ve uygulayıcı kuruluş olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ilk beşte yer almıştır. Seçilen kurumlar, özellikle politika oluşumu ve uygulamalarla toplumun yönlendirilmesi açısından önemli görülmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda belirlenen politikalar aşağıdadır:

Kısa Vadeli Önlemler (genel):

-Ulusal Gıda ve Beslenme Politikalarının uygulanması ile ilgili "Eylem Planı" DPT koordinatörlüğünde hazırlanacaktır.

1) Gıda Güvencesi

-Tarımsal destekleme politikaları belirlenirken kalite ve verimliliğin artırılması ve çevreye duyarlı, sürdürülebilirliği gözetilen tarımsal üretim teknikleri ön planda tutulacaktır.

-Hassas grupların dengeli beslenmeleri ve çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması için sebzeçilik, kümes hayvancılığı vb konularda pratik bilgilerle donatılmaları ve gıda hijyeni konusunda eğitilmeleri sağlanacaktır.

-Ülke içinde hayvansal protein üretiminde verimliliği ve üretimi artırıcı kapsamlı projelerin hazırlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

2) Gıda Güvenliği

-Gıda işletmelerinde sorumlu yönetici olabilme koşulları, sorumlu yöneticinin istihdam, çalışma güvencesi, görev, yetki ve sorumlulukları gibi konularda gerekli yasal düzenlemeler ivedilikle yapılacaktır.

-560 sayılı KHK yasalaşırken orta ve uzun vadede kurulması öngörülen katılımcı, bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kuruluncaya kadar görev yapmak üzere gıda danışma gruplarının kurulması ile ilgili geçici madde eklenecektir.

-Gıda üretimi, hazırlanması, satışı ile ilgili konularda çalışacak kişilerin belli bir eğitimden geçmesi, gıda denetimini yapacak elemanların gıda konusunda eğitilmiş olması ve bu konuda yasal düzenlemenin Bakanlıklarca oluşturulması sağlanacaktır.

3) Beslenme

-Ülkemizin gıda ve beslenme politikalarına yön vermek amacıyla gerekli veri desteğini sağlamak, bu alanda son 26 yıldır yaşanan bilimsel veri eksikliğine çözüm getirmek gıda ve beslenme plan ve politikalarının oluşturulmasına uygun zemin hazırlamak amacıyla hazırlanan "Ulusal Gıda ve Beslenme Araştırması Projesi" acilen başlatılacaktır.

-Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı çalışmalar ve önerileri ile ülkemizin ihtiyaçları dikkate alınarak gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi

sağlamak, öncelikleri belirlemek ve hükümete görüş sunmak amacı ile ilgili kuruluşların temsil edileceği bir "Ulusal Gıda ve Beslenme Koordinasyon Kurulu" oluşturulacaktır.

- "Toplu Beslenme ve Yemek Fabrikaları" yönetmeliği hazırlanacaktır.

- Okul içme sütü programlarının uygulanabilmesi için, ilgili tüm sektörleri kapsayan bir proje hazırlanacak ve bu amaç için gerekli parasal kaynak sağlanacaktır.

- Geleneksel Türk mutfağının özelliklerinin korunması, pişirme sırasında besin öğeleri kaybının önlenmesi, beslenme değeri yüksek menülerin uygulanması amaçlarıyla çağdaş aşçılık eğitimi verilmesi ve mevcut aşçılık okullarını sayılarının artırılması sağlanacaktır.

- Örgün ve yaygın eğitim programları içerisinde güncel temel beslenme ve sağlık bilgileri verilebilmesi için eğitim programlarında gerekli düzenlemeler yapılacak, bu amaçla eğitimcilerin eğitimi sağlanacaktır.

- Yürütülen beslenme eğitimi uygulamaları izlenecek ve belirli aralıklarla değerlendirilerek geliştirilecektir.

- Tüketiciyi, sağlıklı beslenme alışkanlığını geliştirecek şekilde bilgilendirmek ve kamuoyu yaratmak amacıyla özel gün ve kampanyalar düzenlenecektir. Bu amaçla kitle iletişim araçlarından yararlanılacaktır.

- İyotlu tuz üretimden tüketime kadar izlenecektir.

- Hassas grupların bulunduğu kentsel gecekondu bölgelerin bulunduğu okullardan başlamak üzere öğrencilerin ailenin gelir düzeyine bağlı olarak katkıda buldukları veya bulunmadıkları öğle yemeği uygulama imkanları konusunda bir ön çalışma yapılacaktır.

- Afet durumu ve sonrası için bir "Acil Durumlarda Ulusal Beslenme Eylem Planı" oluşturulacaktır.

- Değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak gıda ve beslenme rehberleri hazırlanacaktır.

- Belediyelerce yapılan fakirlere gıda yardımı uygulamalarının ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak kamu tarafından düzenlenecek bir sistem dahilinde yerine getirilmesi ve mevcut sosyal yardım ile ilgili finansman kaynaklarının yönlendirilmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

- Gıda zenginleştirilmesi uygulamaları kısa sürede başlatılacaktır.

Orta ve Uzun Vadeli Önlemler:

- Tarım politikası öncelikleri arasında dengeli ve yeterli beslenmeyi sağlayacak üretim artışı hedefleri yer alacaktır.

- Tarladan sofraya etkin gıda güvenliği sisteminin gerçekleştirilmesi için risk analizi, ilgili kuruluşlar arası koordinasyon ve AB uyumu faaliyetlerinden sorumlu bir bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kurulacaktır.

- Ulusal Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması her 5 ya da 10 yılda bir tekrarlanacaktır.

1. MEVCUT DURUM

1.1.GIDA POLİTİKALARI

1.1.1.Gıda Güvencesi

Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan erişimleri ve sürdürmeleri durumudur.

Gıda güvencesi konusu yani insanların sürdürülebilir, güvenilir, uygun fiyatta, kaliteli, sağlıklı beslenme alışkanlığını geliştirecek besinleri satın alma ve tüketme hakkına sahip olduğu 1992 yılında FAO ve WHO tarafından düzenlenen Uluslararası Beslenme Konferansı (International Conference on Nutrition) ve FAO'nun düzenlediği 1996 yılında Dünya Gıda Zirvesi'nde (World Food Summit) üzerinde önemle durulmuştur (WHO, 2000). Türkiye bu doğrultuda bir rapor hazırlamış ve mevcut durumu sunmuş, konferans kararlarına katılmayı onaylamıştır (Yücecan et al. 1991). 1996 yılında da izleme raporu ile mevcut durumdaki değişiklikleri ortaya koymuştur (Pekcan et al. 1996).

1.1.1.1.Gıda Üretimi

i) Tarımsal Yapı

Türkiye; toplam 77,9 milyon hektar alana sahip olup, bu alanın yaklaşık %26'sını (20 milyon hektar) ormanlar, %16'sını (12 milyon hektar) çayır ve otlaklar, %35'ini (27 milyon hektar) de tarım alanları oluşturmaktadır.

Ülke topraklarının %60'tan fazlası kamuya (devlet, belediyeler ve özel idareler) aittir. Bunun büyük bir kısmı ise mera ve orman arazisidir. 1940 yılında 14 milyon 800 bin hektar olan ekili ve dikili alan, 1999 yılında 26.7 milyon hektara ulaşmıştır. Ekili ve dikili alanların yaklaşık 8.5 milyon hektarı ekonomik olarak sulanabilir özellikte olup, bunun ancak 4.4 milyon hektarı sulanabilmektedir. Diğer bir anlatımla Türkiye'deki toplam ekili ve dikili alanların %16,5'inde sulu tarım yapılırken, %83,5' inde kuru tarım yapılmaktadır.

Ülkemizde özellikle İç Anadolu Bölgesi başta olmak üzere bazı bölgelerimizde yağış eksikliğinden dolayı nadas uygulamalı tarım yapılmaktadır. İşlenen yaklaşık 24 milyon hektar tarla alanının 5 milyon hektarı her yıl nadasa bırakılmaktadır (Dolayısıyla her yıl yaklaşık 19 milyon hektar alanda tarla tarımı yapılmaktadır). Diğer taraftan 1999 yılı itibariyle 790 bin hektar alanda sebze, 1.404 bin hektar alanda meyve, 530 bin hektar alanda bağ ve 600 bin hektar alanda da zeytin üretimi yapılmaktadır.

Tarla ürünleri içerisinde %73,5 ekiliş oranıyla en büyük yeri tahıllar almaktadır. Tahıllar içerisinde de %67 ekiliş oranı ile buğday ilk sırada yer almaktadır.

Baklagiller toplam ekiliş alanının yaklaşık %9,9'unu, endüstri bitkileri %7,8'ini, yağlı tohumlar %3,3'ünü oluştururken kalan kısımda ise diğer tarım ürünleri yetiştirilmektedir.

Ülkemizdeki mevcut tarımsal yapı ve işletme büyüklüğü ile tarımda istenilen ölçüde teknoloji kullanılamamakta ve kullanılan girdilerden de istenilen verimlilik sağlanamamaktadır.

1991 yılında yapılan son tarım sayımına göre ülkemizde 3.966.800 tarımsal işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin 993.685 tanesinde yalnız bitkisel üretim, 139.692 tanesinde yalnız hayvansal üretim, kalan tüm işletmelerde ise karma üretim yapılmaktadır.

Traktöre sahip olan İşletme sayısı 921 bin, biçer dövreye sahip olan işletme sayısı ise 18.563 tür.

ii) Tarımsal Üretim

-Bitkisel Üretim

Ülkemiz sahip olduğu (gerek tarımsal arazi varlığı bakımından gerekse iklim çeşitliliği bakımından) büyük tarım potansiyelinden dolayı dünya tarımında önemli bir paya sahiptir.

1999 yılı üretim rakamlarıyla ülkemiz ; Buğday üretiminde dünyada 7. , arpa üretiminde 8., mercimek ve nohut üretiminde 2. , taze sebze üretiminde 4., sert kabuklu meyve üretiminde 1. , taze meyve üretiminde 8., üzüm üretiminde 4., kuru üzüm üretiminde 2., incir üretiminde 1., kayısı üretiminde 1., tütün üretiminde 4., limon üretiminde 6., portakal üretiminde 13., pamuk üretiminde 7., ayçiçeği üretiminde 10., patates üretiminde 11., şeker üretiminde 16. ve sığır sayısında ise 18. sırada yer almaktadır.

Ülkemizdeki tarımsal ürünlerin verimleri genelinde gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında düşüktür. Ancak aynı özellikteki arazilerdeki verimler karşılaştırıldığında ülkemizdeki verimlerin üstünde olmadığı görülmektedir. Hayvansal ürünlerde verim bitkisel üretime göre daha düşüktür.

1999 yılı verilerine göre ülkemizin tarımsal üretim değeri yaklaşık 13,5 katrilyon TL.dir. Bu miktarın yaklaşık 9,8 katrilyonu (%73'ü) bitkisel üretimden, 3,7 katrilyonu ise (%27'si) hayvansal üretimden oluşmaktadır.

Bitkisel üretim değerinin %48,3'lük kısmı tarla ürünleri üretiminden (%22 si tahıllardan, %12,6' sı endüstri bitkilerinden, %8,3 ü yumru bitkilerden, %3,2 si baklagillerden ve %2,2 ü yağlı tohumlardan), %27,9'u meyve üretiminden ve %23.8'si de sebze üretiminden meydana gelmektedir.

Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, üç yıllık üretim ortalamaları üzerinden gidilerek ürünlerin net arz durumları ortaya konmuştur. Burada net arz ile dış ticaretin dikkate alındığı bir ortamda ürünün insan tüketimi dışında kalan kısmının (zayıat dahil) üretimden düşülmesiyle ortaya çıkan miktar kastedilmektedir. Yani, kısaca

Türk insanının tüketimine sunulan net miktardır (işlenmiş ürün hammadde eşdeğerleri dahil). Buğday, şeker ve meyvelerin büyük kısmında net kişi başına arz rakamları gelişmiş ülkelerdekini üzerindedir. En büyük fark buğdayın net kişi başına arzında görülmektedir.

Tablo-1 : Bazı Tarımsal Ürünlerin Üretim Miktar ve Net Arz Durumları (Ton)

ÜRÜNLER	1997	1998	1999	Üç Yıllık Ortalama Üretim	Üç Yıllık Ortalama Net Arz	Üç Yıllık Ortalama Kişi Başına Net Arz	Gelişmiş Ülkelerde Kişi Başına Net Arz
	Üretim	Üretim	Üretim				
TAHILLAR							
Buğday(*)	16.754.000	18.900.000	16.200.000	17.285.000	14.366.000	226,6	99,5
Arpa	8.200.000	9.000.000	7.700.000	8.300.000			
Mısır	2.080.000	2.300.000	2.297.000	2.225.700	1.430.000	22,5	11,4
BAKLAGİLLER							
Kuru Fasulye	235.000	236.000	237.000	236.000	203.000	3,2	1,5
Mercimek	515.000	540.000	380.000	487.300			
Nohut	720.000	625.000	560.000	635.000			
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ							
Şekerpancarı (**)	18.400.734	21.940.518	16.854.294	19.065.200	1.845.000	29,1	32,3
YAĞLI TOHUMLAR							
Ayçiçeği	900.000	860.000	950.000	903.000			
Soya	40.000	60.000	66.000	55.300			
YUMRU BİTKİLER							
Patates	5.100.000	5.250.000	6.000.000	5.450.000	4.381.800	69,1	74,5
Soğan	2.100.000	2.270.000	2.500.000	2.290.000	1.900.700	30,0	9,1
MEYVELER							
Elma	2.550.000	2.450.000	2.500.000	2.500.000	2.300.000	36,3	17,4
Şeftali	355.000	410.000	410.000	392.000			
Üzüm	3.700.000	3.600.000	3.400.000	3.570.000	3.106.000	49,0	32,4
Kayısı	270.000	490.000	490.000	417.000			
İncir	243.000	255.000	335.000	278.000			
Fındık	410.000	580.000	530.000	507.000			
Limon	270.000	390.000	520.000	393.000	353.700	5,6	2,3
Mandalin	365.000	480.000	500.000	448.000			
Portakal	740.000	970.000	1.100.000	937.000	862.000	13,6	20,8
SEBZELER							
Lahana (baş)	577.000	612.000	621.000	603.000			
Marul (göbekli)	165.000	195.000	197.000	185.700			
İspanak	181.000	191.000	200.000	190.700			
Pırasa	312.000	302.000	314.000	309.000			
Fasulye	450.000	455.000	471.000	459.000			
Kavun-Karpuz	5.550.000	5.815.000	5.725.000	5.697.000			
Kabak (sakız)	317.000	262.000	263.000	281.000			
Hıyar	1.400.000	1.475.000	1.650.000	1.508.000			
Patlıcan	847.000	915.000	976.000	913.000			
Domates	6.600.000	8.290.000	8.956.000	7.949.000	5.358.000	84,5	26,4
Biber (sivri)	800.000	1.010.000	1.069.000	960.000			

Kaynak: DİE, FAO, DPT

(*) DPT rakamları

(**) Net arz şeker eşdeğeri olarak verilmiştir

Net arz=üretim+ithalat-ihracat-dahilde kullanım

-Hayvansal Üretim

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren hayvan sayılarında düşüşler başlamıştır. 1980 yılında 16 milyon civarında olan sığır varlığının, 1997 yılında 11 milyona düştüğü görülmektedir. Düşüş oranı % 30' dur. 1980 yılında 48 milyon civarında olan koyun varlığı, 1997 yılında 30 milyona, 1980 yılında 15 milyon civarında olan kıl keçisi 1997 yılında 7-8 milyona düşmüştür. Koyunda düşüş oranı % 38, kıl keçisinde % 50 olmuştur. En yüksek düşüş oranı ise 1980 yılına göre 1997' de % 83 ile tiftik keçisinde olmuştur.

Ülkemizde sağılan toplam hayvan varlığından (inek, manda, koyun ve keçi) yıllara göre ufak değişimler göstermekle birlikte son yıllarda 10 Milyon ton civarında süt üretilmektedir. Bu sütün yaklaşık % 88,6'sını ise inek sütü teşkil etmektedir.

Sanayi tesislerinden geçerek üretilmiş olan et miktarı esas alındığı ve dış ticaretin her iki üründe de önemsiz düzeyde olduğu gözönüne alındığında, kırmızı ve beyaz et toplam üretiminin tüketimi de yansıtacağı böylece Türkiye'nin kişi başına et tüketiminin 1990-99 yılı döneminde beyaz etteki üretim artışı nedeniyle 16 kg'dan 18 kg'a yükseldiği görülmektedir. Toplam kasaplık hayvan gücünden gidilecek olursa kişi başına tüketim rakamlarının aynı düzeyde (24 kg) kaldığı izlenebilecektir.

Üretilen toplam süt miktarı, 1990-99 döneminde artmasına karşın yine aynı kabullerle kişi başına üretim (tüketim) 171 kg'dan 157 kg'a düşmüştür.

Avrupa Birliği ve diğer gelişmiş ülkelerde ise, kişi başına et üretimi, domuz hariç, 45-50 kg iken, kişi başına süt üretimi 200-240 kg civarındadır.

Tablo 2: Toplam Kırmızı Et ve Süt Üretim Rakamları (Ton)

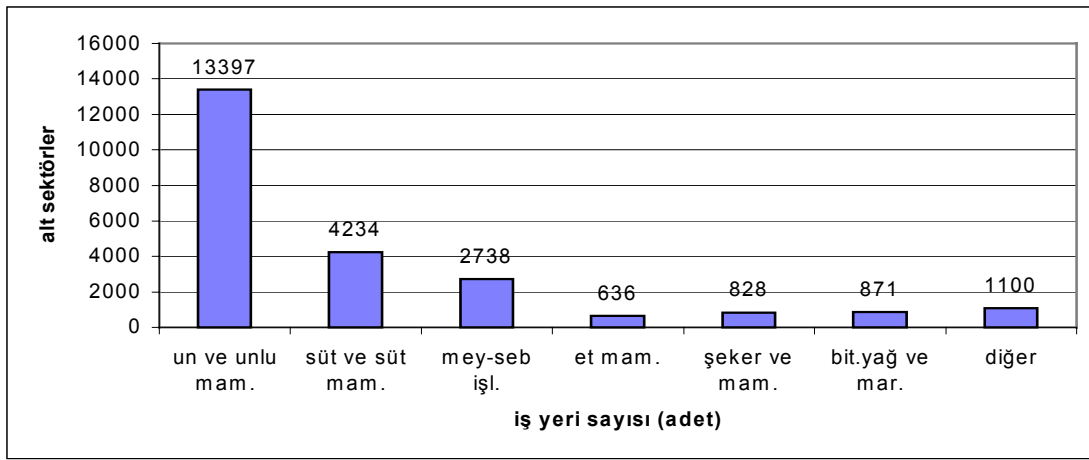
Ürün	1990	1995	1999
Kırmızı Et(*)	506.995	415.240	511.297
Kişi Başına Toplam K. Et Üretimi (kg/kişi)	8,1	6,6	7,9
Beyaz Et	502.000	585.000	662.000
Kişi Başına Toplam B. Et Üretimi (kg/kişi)	8,0	9,2	10,3
Kişi Başına Toplam Et Üretimi (kg/kişi)	16,1	15,8	18,2
Kasaplık Hayvan Gücü Hesabı ile Toplam K.Et Üretimi	1.001.000	968.000	877.000
Kasaplık Hayvan Gücü Hesabı ile Kişi Başına Üretim (K.Et + B. Et)	24,0	24,5	23,9
Süt	9.617.415	10.601.550	10.082.010
Kişi Başına Toplam Süt Üretimi (kg/kişi)	171,3	174,9	156,7

Kaynak: DIE, DPT

(*) Et üretimi mezbaha, kombina ve kurban eti kesim sonuçlarına göre verilmiştir.

1.1.1.2.Gıda İşleme

Türkiye'de 24.000 dolaylarında gıda işletmesi bulunmaktadır. Gıda işletmelerinin %56'sını un ve unlu mamüller, %18'ini süt ve süt mamülleri %12'sini meyve-sebze işleme, %4'ünü bitkisel yağ ve margarin, %3'ü şekerli mamüller, %2,5'u et mamülleri ve %4,5'luk kısmını tasnif dışı gıdalar, alkolsüz içecekler, su ürünleri sanayi oluşturmaktadır. Un ve unlu mamüller, süt ve süt mamülleri, meyve-sebze işleme gibi alt sektörlerdeki oranların yüksek olması, halkın tüketim alışkanlıklarının yanısıra gelişmiş teknoloji uygulamayan (değirmen, mandıra, zeytin salamura işleme vb.) işletmelerin sayısal fazlalığından da kaynaklanmaktadır (Şekil 1).

Şekil-1: Gıda sanayii alt sektörlerinin dağılımı
(Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Gıda Sanayi Envanteri)

Ülkemizde, modern teknolojileri uygulayan büyük kapasiteli tesislerin sayısı fazla olmayıp yaklaşık 2000 adettir. Kurulu kapasitenin büyük oranı modern tesislere aittir. Gıda sanayinde kapasite kullanımı ortalama %50 olup, bu oran gıda alt sektörlerine göre değişmektedir. Tesislerin önemli bir kısmında, işlenen ürün miktarı yıllara göre değişiklik göstermekte, sanayiye uygun hammadde teminindeki güçlükler nedeniyle genelde düşük olmaktadır. Bununla birlikte, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere ülkemizde toplam gıda üretiminin toplam gıda talebinin üzerinde olduğu görülmektedir.

Et ve et mamülleri üretiminin büyük bir bölümünü büyükbaş hayvanlardan elde edilen etler oluşturmaktadır. Kırmızı et üretimi 1936 yılında 57 bin ton civarında iken, 1960 yılında 160 bin tona, 1970 yılında 200 bin tona yükselmiş, 1970-1980 yılları arasında üretimde adeta bir artış görülmemiş, 200 bin ton civarında seyretmiştir. 1980-1990 yıllarında 200 bin tondan 400 bin tona, hatta 1990 yılında 400 bin tonu da bir miktar geçmiş olmasına rağmen, 1990'lı yıllarda üretim 400 bin ton civarında seyretmiştir.

1998 ve 1999 yıllarında büyükbaş kırmızı et üretimi düşerken, toplam arz da buna bağlı olarak azalmıştır. Nüfus artışından kaynaklanan toplam kullanımdaki artış ile stoklar azalmıştır. Büyükbaş et ithalatı tamamen yasaklanmış, ihracat ise gittikçe

azalma göstermiştir. Büyükbaş ve küçükbaş kırmızı et fiyatları ve bütün et mamülleri fiyatları yükselmiştir.

Üretilen sütün tarımsal işletme içinde tüketilen % 40'lık kısmından sonraki miktarın yaklaşık %18'i yıllık kapasiteleri 1000 ton ve üzerinde bulunan ve süt işleme kapasiteleri toplamı 6.153.775 Milyon ton olan 1300 civarındaki modern işletmede süt ve süt ürünlerine işlenmektedir.

Aşağıdaki tabloda, mezbaha ürünleri başlığı altında verilen değerler resmi kesimhaneler ve kombinalarda kesilen canlı hayvanlardan elde edilen kırmızı et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri başlığı altında sanayide işlenerek ürüne dönüştürülen süttten elde edilen işlenmiş ürünler kapsamaktadır. Bu ürünlerin yurtiçi tüketim rakamları, sadece sanayi üretimi olarak alınan sözkonusu değerler üzerinden verilmekte olup kayıt altına alınamayan miktarlar hesaba dahil edilmemiştir.

TABLO-3: Gıda Sanayii Üretim, Tüketim ve Dış Ticaret Durumu (1997-99 Ortalamalarına Göre)

(Bin Ton)				
M A L L A R	Üretim	Yurtiçi Tüketim	İhracat	İthalat
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ				
Kırmızı Et BB	299	299		
Kırmızı Et KB	97	95		
Kümes Hayvanları Eti	583	578		
Et Mamülleri	52	52		
SÜT VE SÜT MAMULLERİ SAN.				
İşlenmiş İçme Sütü	325	325		
Yoğurt	773	773		
Beyaz Peynir	196	195		
Kaşar Peyniri	49	49		
Tereyağı	124	129		+
Süttozu	5	14		+
SU ÜRÜNLERİ MAMULLERİ SAN.				
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler	34	44		+
UN VE UNLU MAMULLER SAN.				
Pirinç	195	434		+
Buğday Unu ve İrmik	10.596	10.119	+	
Bulgur	938	919	+	
Makarna v.b.	471	387	+	
Ekmek	9667	9.663	+	
Bisküvi	461	336	+	
MEYVE VE SEBZE İŞLEME SAN.				
Meyve-Sebze Konserveleri	218	29	+	
Dondurulmuş Meyve Sebze	84	30	+	
Kurutulmuş Sebze	6	2	+	
Domates Salçası	264	96	+	
Meyve Su-Konsantre	308	231	+	
Salamura Zeytin	187	132	+	
Kuru İncir	50	8	+	
Çekirdekli Kuru Üzüm	88	85	+	
Çekirdeksiz K.Üzüm	239	18	+	
Kuru Kayısı ve Zerdali	64	6	+	

M A L L A R	Üretim	Yurtiçi Tüketim	İhracat	İthalat
İç Fındık	247	37	+	
Fındık Mamulleri	56	5	+	
Reçel Marmelat v.b.	39	36	+	
BİTKİSEL YAĞ VE MAM.SAN.				
Zeytinyağı	163	89	+	
Bitkisel Hamyağlar	735	1.138		+
Sıvı Rafine Yağlar	561	433	+	
Margarin	571	455	+	
ŞEKER VE ŞEKERLİ MAM.SAN.				
Şeker	2.337	1.950	+	
Helva	48	46	+	
Lokum	39	37	+	
Ciklet	79	33	+	
Şekerlemeler	138	122	+	
Çikolata ve Kakaolu Mam.	110	79	+	
DİĞER GIDA SANAYİİ				
Çay	184	160	+	
Nişasta	65	65		

Kaynak: DPT

1.1.1.3. Dış Ticaret

Tablo-3'den izlenebileceği üzere gıda sanayiinde işlenmekte olan ürünlerden talep fazlasını oluşturan birçok üründe Türkiye'nin ihracatı bulunmaktadır. Tarımsal üretimde arz açığı bulunan ürünler ile bunların bir defa işlenmesiyle elde edilen bitkisel ham yağlar, yağlı tohumlar, pirinç, mısır, hayvansal ürünler ve yem hammaddeleri gibi ürünler tarım ve gıda sanayii ithalatında başta gelmektedir. Buna ek olarak, işlenerek ihraç edilmek üzere ya da kalite sorunları nedeniyle buğday, şeker gibi ürünlerin ithalatı yapılabilmektedir.

Tarım ürünleri dış satımından ülkemiz önemli ölçüde gelir elde etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de iç talep fazlası üretim ihraç edilmektedir. Türkiye, başta fındık olmak üzere, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, turunçgil, pamuk, bakliyat ve yaş meyve sebze ihracatında dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. İşlenmiş ürünlerde ise, un ve unlu mamuller, şeker ve şekerli mamuller, işlenmiş meyve sebze ürünleri ve ithal girdiye bağımlı olarak rafine yağlar ve margarin sanayiinde ihracatçı konumunda bulunmaktadır.

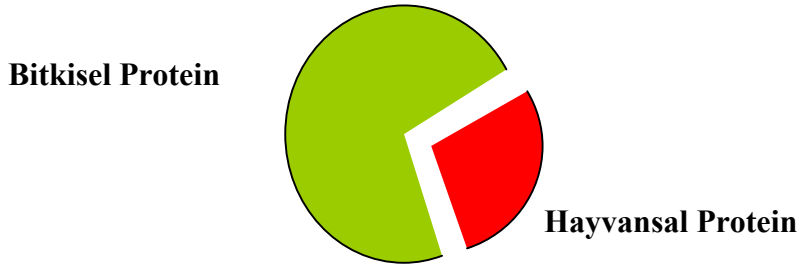
Et ve süt ürünleri sanayiinde çok düşük düzeylerde ihracat ve ithalat rakamları bulunan ürünlerin karşısına herhangi bir işaret (+/-) konulmamıştır. Normal şartlar altında özellikle et ve et ürünlerinin Türkiye'ye ithali söz konusu olabilecektir. Ancak, ithalatta uygulanan kısıtlayıcı tedbirlerle bu engellenmektedir.

1960 yılında toplam ihracatımızın %80'ini sadece tarım ürünleri ihracatı oluştururken, bu oran 1970 yılında %75'e ve 1980 yılında da %57,5'e düşmüştür. Sanayileşmeye paralel olarak ihracatta tarımın payı giderek azalmış 2000 yılında bu oran % 6,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

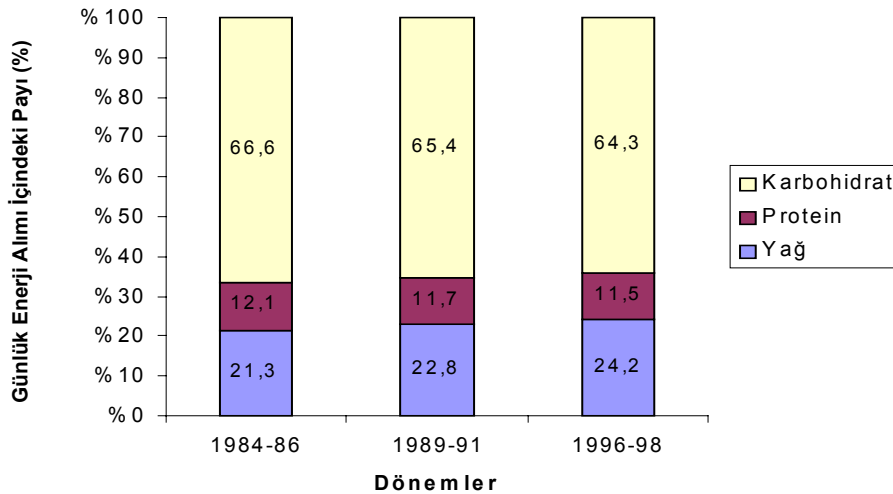
1.1.1.4. Türkiye'de Gıda Talebi ve Arzının Dengeli ve Yeterli Beslenme Açısından Değerlendirilmesi

Türk halkının beslenme durumuna bakıldığında Türkiye'de temel besin ekmek ve diğer tahıldan mamul ürünlerdir. Günlük enerjinin ortalama %50'si ekmek ve diğer tahıldan mamul ürünlerden sağlanmaktadır. Yıllar içerisinde besin tüketim eğilimi incelendiğinde ekmek, süt-yoğurt, et, taze sebze ve meyve tüketiminin azaldığı; kurubaklagil, yumurta ve şeker tüketiminin ise arttığı söylenebilir. Genelde toplam yağ tüketim miktarında önemli farklılık olmamasına karşın bitkisel sıvı yağ tüketim miktarının katı yağa oranla arttığı gözlenmektedir. Toplumun bazı kesimlerinde hane halkı gıda güvencesizliği ve hayvansal ürünlerin az miktarda tüketimine bağlı olarak makro ve mikro besin öğeleri eksikliği görülmektedir. Öte yandan, FAO verilerine göre, Türkiye'de kişi başına günlük enerji alımına yetecek gıda arzı bulunmaktadır.

Türkiye'de, enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumu incelendiğinde enerjiyi yetersiz düzeyde tüketen aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi başına yeterli düzeydedir. Proteinin çoğu bitkisel kaynaklıdır.

Şekil-2 : Türkiye'de Protein Alımı

Şekil-3: 1984-1998 arasında Günlük Enerji Alımı içerisinde Karbonhidrat, Protein ve Yağın Payları, FAO

Şekil-3'den izlenebileceği üzere 1984-98 döneminde Günlük Enerji Alım değerleri içerisinde karbonhidratların payında %2,3 ve proteinde %0,6 puanlık bir azalma varken yağın payı %2,9 puan kadar artmıştır.

1994 yılı Hanehalkı Tüketim Harcamaları ve Gelir Dağılımı Araştırması sonuçlarına dayanılarak yapılan çalışmalar sonucu, bölgesel gıda tüketimi analizi sonuçları aşağıda sıralanmıştır:

- ◆ En yüksek meyva tüketimi Ege bölgesinde,
- ◆ Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğurt tüketimi süt tüketiminden daha fazla
- ◆ En yüksek balık tüketimi Karadeniz bölgesinde,
- ◆ En düşük balık tüketimi Güneydoğu Anadolu bölgesinde,
- ◆ Kümes hayvanı tüketimi sadece Ege Bölgesinde koyun ve kuzu eti tüketiminden fazla,
- ◆ İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde kümes hayvanı tüketimi ve balık tüketimi yüzdeleri eşit,
- ◆ Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sıcak içecekler (özellikle çay) kola tüketiminden daha fazla,
- ◆ En yüksek kola tüketimi Akdeniz bölgesinde,
- ◆ Bütün bölgelerde meyva suyu tüketimi sıcak içecek tüketiminin daha aşağısında bulunmuştur.

Türkiye geneline bakıldığında, tahıl ve tahıl ürünlerinin tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Tahıl grubu tüketimini takiben ikinci sırada sebze tüketimi gelmektedir. Et ve et ürünlerinin protein açısından çok önemli gıda maddeleri olmasına rağmen Türkiye genelinde tüketim yüzdesi diğer gıda gruplarının tüketimleri içerisinde sadece % 3'tür (Tablo 3).

Tablo-4 : Türkiye Genelinde Kişi Başına Günlük Enerji Alımı

Grup	Kütlesel Dağılım %	Enerji Alımı %	Protein Alımı %	Yağ Alımı %	Karbonhidrat Alımı %
Tahıl ve tahıl ürünleri	29	52	55	15	66
Sebzeler	24	7	12	1	9
Meyveler	15	5	4	3	9
Süt, süt ürünleri ve yumurta	12	7	15	13	2
Et ve et ürünleri	3	4	10	8	0
Katı ve sıvı yağlar	3	16	0	55	0
Şeker ve şekerlemeler, tatlılar	4	8	1	1	13
Hazır yiyecekler, diğer gıdalar	1	1	1	1	0
Balık	1	0	3	3	0
İçecekler	7	0	0	0	1

Kaynak: Ungan, Ünsalan, Kaynak 1998.

Bölgesel bazda gıda gruplarının tüketimine bakıldığında bölgelerde en çok tüketilen gıda grubunun tahıl ve tahıl ürünleri grubu olduğu anlaşılmaktadır. (Tablo 5).

Bölgelerin yapısına göre bazı ürünlerin tüketiminde şu farklılıklar izlenmiştir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tahıl ve tahıl ürünleri, Ege Bölgesi'nde meyveler, İç Anadolu ve Marmara Bölgelerinde içecekler daha fazla tüketilmektedir.

Tablo-5: Bölgesel Bazda Gıda Gruplarının Tüketim Yüzdesi

Grup	Marmara %	G.doğu Anadolu %	Akdeniz %	Ege %	İç Anadolu %	Doğu Anadolu %	Karadeniz %
Tahıl ve tahıl ürünleri	26	40	29	25	23	34	30
Et ve et ürünleri	3	3	3	2	2	4	3
Balık	1	0	0	1	0	0	1
Süt, süt ürünleri ve yumurta	13	11	13	12	10	12	13
Katı ve sıvı yağlar	4	3	3	3	3	4	4
Meyveler	15	13	17	22	15	13	14
Sebzeler	21	22	28	26	21	25	26
Şeker, şekerleme, tatlılar	4	1	4	4	4	3	5
Tuz, baharat	1	1	1	1	1	1	1
Hazır gıdalar ve diğer gıdalar	1	1	1	1	1	1	1
İçecekler	11	5	2	3	20	2	2

Kaynak: Ungan, Ünsalan, Kaynak 1998.

Gıda grupları itibariyle besin öğelerinin tüketime katkıları Tablo-6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Gıda Gruplarının Besin Öğeleri Tüketimine Katkıları (Toplam Arzın Yüzdesi Olarak)

Gıda Grubu	Posa	Kalsi.	Dem.	Çinko	A Vit.	E Vit.	Tiamin	Ribof	Niasin	Folik Asit	C Vit.	Dya*	Tdya*	Çdya*	Kolest.	Tüket. (%)
Tahıl Ve Tahıl Ürünleri	47.9	36.3	66.2	44.6	0.1	11.8	77.5	58.4	69.5	33.2	0.0	11.4	6.9	40.4	0.3	29
Et	0.0	0.8	3.6	13.4	2.8	1.2	1.3	4.7	9.0	2.4	0.2	9.6	6.4	4.7	18.9	3
Balık	0.0	1.0	0.8	1.2	0.1	0.5	0.3	0.7	2.3	0.2	0.0	0.4	0.4	1.1	3.2	1
Süt, Süt Ürünleri Ve Yumurta	0.0	38.6	2.2	15.7	6.6	4.6	3.1	19.5	0.9	6.2	0.8	25.2	7.8	4.5	66.4	12
Yağlar	0.0	0.2	0.6	0.2	2.0	48.2	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	49.6	74.7	36.0	10.7	3
Meyveler	15.6	5.3	3.4	4.8	20.6	15.4	5.8	3.5	3.1	9.0	32.4	1.3	2.6	8.1	0.0	15
Sebzeler	33.3	12.6	18.1	15.0	62.7	15.2	10.8	8.6	9.8	45.2	62.5	0.7	0.3	3.8	0.0	24
Şeker Ve Şekerlemeler	0.4	1.6	1.9	0.7	0.1	0.3	0.4	0.9	0.3	0.1	0.0	1.4	0.7	0.3	0.3	4
Tuz Ve Baharatlar	0.6	0.7	0.7	0.4	2.2	0.3	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.5	0.0	1
Hazır Gıdalar Ve Diğerleri	0.8	0.4	0.6	0.7	2.6	2.5	0.5	0.6	0.7	0.9	2.4	0.1	0.1	0.5	0.1	1
İçecekler	1.3	2.7	1.9	3.3	0.0	0.0	0.2	2.7	4.2	2.5	1.3	0.1	0.0	0.1	0.1	7
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Ungan, Ünsalan, Kaynak 1998.

*Dya: Doymuş yağ asitleri

Tdya: Tekli doymamış yağ asitleri

Çdya: Çoklu doymamış yağ asitleri

Konu gıda arzı boyutuyla değerlendirildiğinde, son 25 yıl içerisinde, hububat, yumru bitkiler, meyve-sebze, bitkisel yağlar ve şeker ve şekerli mamul üretiminde kayda değer üretim artışları bu artışların kişi başına net arza da olumlu yansıdığı

anlaşılmaktadır. Süt ve süt ürünleri ve yumurtanın kişi başına üretimi düşmüştür. Kırmızı et arzında da azalma meydana gelmiş ancak beyaz et üretimi özellikle son on yılda büyük gelişme göstermiştir. Daha önce belirtildiği gibi toplam kişi başına net et arzının düşmesini beyaz et üretimindeki artış engellemiştir. Balık üretimi, son yıllarda iç sularda ve denizlerde yapılan kültür balıkçılığı nedeniyle artış göstermiştir.

İthalatı yapılan tarım ürünleri ile ihracatı yapılan tarım ürünleri ve işlenmiş ürünler, FAO verilerine göre, günlük enerji alımı eşdeğerleri cinsinden değerlendirildiğinde şunlar belirtilebilecektir. İthalat son yirmi yıl içerisinde günlük enerji alım değeri bakımından yaklaşık 7 kat artarken bunun içerisinde en büyük değer tahıllara aittir. Bunun, mısır ithalatındaki artış ile ihraç kaydıyla işlenmek üzere ithal edilen buğdaydan kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı dönemde ihracat incelendiğinde; günlük enerji alımı eşdeğeri olarak küçük bir artışın olduğu (yaklaşık yüzde 30) belirlenmektedir. Burada da en büyük payı tahıl ve tahıl ürünleri almaktadır. Özellikle 1998 yılına kadar un ve unlu mamullerdeki olumlu ihracat performansının bunda katkısı bulunmaktadır.

Sonuçta, ithalat ve ihracat rakamları incelendiğinde ithalatın günlük enerji alımı eşdeğeri olarak büyük gelişme göstermiş olması dikkat çekicidir (FAO 2000).

1.1.1.5. Beslenme Gereksinmesine Uygun Tahmini Gıda İhtiyacı

Yaş gruplarına göre günlük enerji ve besin öğelerini karşılayacak gıda alım miktarları üzerinden 2000 ve 2010 nüfus tahminleri esas alınarak H.Ü Beslenme ve Diyetetik Bölümü tarafından Baysal'a göre (Baysal, 1991) yapılan hesaplamaların sonuçları Tablo 7 ve 8'de gösterilmiştir. Belli ürün grupları için gereksinimler verilmekte olup, 2000 yılında et-tavuk-balık, yumurta, kurubaklagil ve süt gibi başlıca protein kaynaklarından toplam üretimi gereksinimleri karşılayamayan ürünlerin yumurta ve süt olduğu izlenmektedir. Yumurtada üretim 600 bin ton civarındayken gereksinimin 862 bin ton, sütte ise üretim 10 milyon ton civarındayken gereksinimin 12,7 milyon ton olduğu saptanmaktadır. Burada et-tavuk-balık grubunda yaş grupları itibariyle gereksinimler ortaya konduğunda üretim miktarının yeterli olduğu görülmektedir (DPT 1999 yılı rakamlarına göre üç grubun toplam üretimi 2.095 bin tondur). Kırmızı ette ortalama %16, tavukta %18 kemik oranı düşülerek net bir üretim rakamı tahmini üzerinden gidilecek olursa üretim 1.850 bin ton civarına inmektedir. Ancak, buna karşın toplam üretimin yeterli düzeyde olduğu ortaya konulabilecektir. Öte yandan, yaş gruplarında bulunan fert sayısı tahminlerindeki değişimler toplam gereksinimlerde de değişikliğe yol açacaktır. Toplam nüfusun yıllık kurubaklagil tüketim gereksinmesi 722 bin ton olarak verilmekte iken Türkiye'de gerçek tüketimin 1.130 bin ton olduğu belirtilmelidir. Bunlara ek olarak, ekme ve tahıllar grubu ile şeker ve şekerli ürünlerde üretim ve tüketimlerin gereksinimlerin üzerinde olduğu vurgulanmalıdır.

2010 yılında nüfusta meydana gelecek değişimler ışığında bütün gereksinimler değişecek olup bu konudaki tahminler Tablo-8'de verilmiştir. Özellikle yumurta ve süt gibi ürünlerin üretimlerinin diğerlerine göre daha yüksek oranlarda artırılması gereksinimler açısından öncelikli görülmektedir.

Tablo 7: 2000 yılı nüfus verilerine göre farklı yaş gruplarının besin gereksinmesine uygun tahmini gıda miktarları (Bin ton/yıl) (Kadın ve Erkek Nüfus İçin Farklı Ortalama Değerler Gözönüne Alınmıştır)

Yaş grupları	Gıda Grupları							
	Et-tavuk-balık	Yumurta	Kurubaklagiller	Süt ve Ürünleri	Sebze ve meyveler	Ekmek ve Tahıllar	Yağlar	Şeker
0-2	29,02	96,73	29,02	1.547,60	290,18	38,69	19,35	77,38
3_5	49,82	71,18	42,71	782,93	391,46	106,76	28,47	71,18
6_13	265,72	189,80	113,88	1.898,00	1.423,50	949,00	170,82	208,78
14_16	112,24	74,82	59,86	748,25	598,60	523,78	82,31	97,27
17_20	147,82	98,55	78,84	985,50	985,50	739,13	108,41	128,12
21_65	895,16	298,39	358,07	5.967,75	5.967,75	2.983,88	477,42	596,78
65+	85,41	32,85	39,42	788,40	657,00	262,80	39,42	59,13
Toplam nüfusun yıllık gereksinmesi	1.585,19	862,32	721,80	12.718,43	10.313,99	5.604,04	926,20	1.238,64

Tablo 8: 2010 yılı nüfus verilerine göre farklı yaş gruplarının besin gereksinmesine uygun tahmini gıda miktarları (Bin ton/yıl) (Kadın ve Erkek Nüfus İçin Farklı Ortalama Değerler Gözönüne Alınmıştır)

Yaş grupları	Gıda Grupları							
	Et-tavuk-balık	Yumurta	Kurubaklagiller	Süt ve Ürünleri	Sebze ve meyveler	Ekmek ve Tahıllar	Yağlar	Şeker
0-2	28,47	94,90	28,47	1.518,40	284,70	37,96	18,98	75,92
3_5	51,10	73,00	43,80	803,00	401,50	109,50	29,20	73,00
6_13	273,39	195,28	117,17	1.952,75	1.464,56	976,38	175,75	214,80
14_16	104,03	69,35	55,48	693,50	554,80	485,45	76,29	90,16
17_20	139,61	93,07	74,46	930,75	930,75	698,06	102,38	121,00
21_65	1.103,21	367,74	441,29	7.354,75	7.354,75	3.677,38	588,38	735,47
65+	109,14	41,97	50,37	1.007,40	839,50	335,80	50,37	75,55
Toplam nüfusun yıllık gereksinmesi	1.808,95	935,31	811,04	14.260,55	11.830,56	6.320,53	1.041,35	1.385,90
Gereksinmelerdeki Değişim(%)	14,1	8,5	12,4	12,1	14,7	12,8	12,4	11,9

Kaynaklar (her iki tablo için): FAO/WHO/UNU Energy and Protein Requirement, WHO Technical Report Series, 724. Geneva 1985; Food and Nutrition Board, RDA, 10th ed. Wash.DC: National Academy of Sciences, 1989; Baysal A. Beslenme, HÜ Yayınları A/61, Ankara 1991'den faydalanılarak HÜ Beslenme ve Diyetetik Bölümü tarafından hazırlanmıştır.

1.1.1.6. Türkiye'de Gıdanın Ulaşılabilirliği

Gıdanın ulaşılabilirliğini etkileyen önemli bir konu gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin gösterimi için kullanılan Gini katsayısının, 1987 yılında 0,43 iken 1994 yılında 0,49'a yükselmiş olması gelir dağılımındaki dengesizliğin bir göstergesidir. Yüzde 20'lik gelir gruplarına göre bakıldığında en yoksul yüzde 20'lik hanehalkı grubunun gelir payının 1987'deki yüzde 5,24'lük düzeyinden 1994 yılında yüzde 4,86'ya düştüğü, aynı yıllar için en zengin yüzde 20'nin payının ise yüzde 49,9'dan yüzde 54,9'a yükseldiği belirtilmelidir (DPT 2000-1).

Türkiye'de fertlerin gıdaya ulaşılabilirliği gelir düzeyi itibariyle açıklanmak istenirse, bu konuda yine 1994 yılı Hanehalkı Tüketici ve Gelir Dağılımı Anketleri sonuçlarından faydalanmak mümkün olabilir. Minimum gıda harcaması yöntemiyle yapılan yoksulluk çalışmalarına göre, Türkiye'de fertlerin %8,4'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kır ve kent ayrımında da bu oran %11,8 ve %4,6'dır. En fazla yoksul fert, %19,3 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi kırsalındadır. Hanehalklarının yerleşim yerlerine göre gıda harcama oranları aşağıda verilmektedir.

Tablo-9: Yerleşim Yerlerine Göre Gıda Harcamalarının Toplam Gelirlerine Oranları

Yerleşim Yerleri	Gıda Harcamaları (%)
Türkiye	43
Kent	37
Kır	51
Marmara	35
Ege	38
Akdeniz	42
İç Anadolu	41
Karadeniz	48
Doğu Anadolu	54
Güneydoğu Anadolu	56

Kaynak: DİE 1999a

Diğer bir gösterge, gıda grupları itibariyle gıda harcamalarının gelir dilimlerine dağılımı olarak alınabilecektir. Sözkonusu veriler incelendiğinde gelir dağılımının en alt %20'lik bölümüne inildikçe hububata dayalı ürün, şeker ve yağ ile çay-kahve tüketim harcamalarının arttığı, buna karşılık, et, balık, meyve suyu ve şekerli mamul tüketim harcamalarının azaldığı ancak süt, peynir ve yumurta harcamalarında ise fazla farklılaşma olmadığı gözlenmektedir.

Tablo-10: Gıda, İçki ve Tütün Harcamalarının Gelir Dilimleri İtibariyle Dağılımı, 1994

Gıda Grupları	Toplam	En Alt %20	%20	%20	%20	En Yüksek %20
Hububat	20,33	24,11	22,89	21,40	20,42	16,49
Et	13,53	10,50	11,00	12,56	13,86	16,66
Balık	1,01	0,66	0,83	0,95	0,99	1,32
Süt, Peynir ve Yumurta	12,70	12,44	12,79	12,83	12,95	12,48
Yağlar	8,41	9,91	9,45	8,78	8,28	7,05
Sebze-Meyve	21,02	20,35	21,21	21,11	20,97	21,17
Şeker	3,91	5,19	4,79	4,32	3,57	2,85
Şekerli Mam.	2,54	1,86	2,12	2,51	2,70	2,97
Kahve-Çay	3,19	4,36	3,66	3,25	2,97	2,56
Meyve Suyu	1,64	0,61	0,91	1,22	1,70	2,73
Diğer Gıda	3,89	3,80	3,98	4,00	3,88	3,80
İçki	0,95	0,41	0,49	0,83	0,91	1,55
Tütün	6,88	5,82	5,87	6,25	6,81	8,37
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Kasnakoglu, 1998

1.1.1.7. Sürdürülebilirlik

Türkiye açısından sürdürülebilir tarım konusunda önemli olan hususlar aşağıda belirtilmektedir.

Erozyon

Ülke topraklarının %22'sinde ciddi boyutlarda erozyon olup, tarımın sürdürülebilirliğini etkileyecek boyuttadır.

Fazla girdi kullanımı

Ülkemizde tarımın entansif olarak yapılmış olduğu alanlarda sürdürülebilir tarım yapılmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle fazla azotlu ve fosforlu gübre kullanımı toprakların fiziksel ve kimyasal yapısını etkilemekte olup, kirliliğe yol açmaktadır. Benzer şekilde pestisit kullanımından dolayı topraklarda mikrofloranın değişmesi nedeniyle organik madde birikimi zor olmaktadır, verimlilik düşmektedir.

Genetik olarak değiştirilmiş (GMO) tohum kullanımı nedeniyle tarım yapılan alanlardaki doğal ortamın, bazı ülkelerin deneyimleri de gözönüne alınırsa, değişmesi riski bulunmaktadır.

Çevre Kirliliği

Türkiye'de belli tarım alanlarında Ege bölgesinde Gediz havzasında olduğu gibi, sanayi ve evsel atıklar nedeniyle kirlilik başlamış olup, toprak ve su kaynakları kirlenmekte

ve burada yapılan üretim risk altına alınmaktadır. Örneğin ülkemizdeki bazı havzalarda görülen ağır metal kirliliğinin boyutları buradaki üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Sulama

Tarımda aşırı su kullanımı çoraklaşmaya neden olmaktadır. Örneğin, GAP'ta halen sulanmakta olan Şanlıurfa–Harran Ovasında 150.000 ha'lık alanın 34.000 ha'ı çoraklaşmaya hassas olup, 3.000 ha alan da çoraklaşmıştır. Ege Bölgesinde sulama amaçlı kuyuların fazla olması taban suyu seviyesinin düşmesine sebep olmakta olup tarımı risk altına sokmaktadır. Benzer sonuçlar Seyhan Projesi uygulaması ile de ortaya çıkmıştır.

Jeotermal Enerji kaynaklarının bulunduğu alanlar

Jeothermal enerji kaynaklarının bulunduğu yörelerdeki sulanan tarım arazileri, bor ve kükürt içeriği yüksek olan kaplıca sularının yeraltı sularına karışması nedeniyle kirlilik tehlikesi altındadır.

Sanayileşme, kentleşme ve turizm

Tarım alanlarının arazi rantının yüksek olması nedeniyle sanayiye kayması, tarım alanlarının amaç dışı kullanımına yol açmaktadır. 1987 rakamları ile il ve ilçelerde organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kaplamış olduğu alanların %62'si tarıma elverişli alanlardır. Sadece Çukurova'da sanayi tesislerinin %92'si I.sınıf tarım arazisi üzerinde yer almaktadır. Benzer durum, Ege Bölgesi için de geçerlidir. Halen tarım arazilerinin tarım dışı alanlarda kullanımını engelleyen yasanın iptal edilmesi de bu alanda yasal boşluk doğurmuştur.

Mer'a ve çayırların ıslahı

Mevcut mer'a alanlarının büyük kısmında, erozyon ve aşırı otlatmaya bağlı olarak dejenerasyon söz konusu olup, mer'aların ıslahı sürdürülebilir tarım konusundan önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda çıkan Mer'a Kanunu etkili olacaktır.

1.1.1.8. Tarımsal Destekleme Politikaları

1.1.1.8.1. Genel Tarımsal Destek Uygulamaları

Destekleme politikası; üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunması amacıyla üreticinin üretime devam etmesini sağlayarak, üretimin artırılmasını ve yeni ürünlerin üretime katılmasını özendirmek yoluyla yürütülür. Ülkemizde tarımsal desteklemenin yolları şu şekilde belirtilebilir:

- 1- Pazar Fiyatı Desteği (Destekleme Fiyatı ve Destekleme Alımları yoluyla),
- 2- Doğrudan Ödemeler (prim ödemesi, doğal afet ödemesi),
- 3- Girdi fiyatlarında indirimler,
- 4- Araştırma, yayım, kontrol ve alt yapı hizmetleri gibi genel hizmetlerin sağlanması.

1- Pazar Fiyatı Desteği

5 Nisan 1994 kararlarıyla birlikte 1994 yılında kapsama alınan ürün sayısı 9'a (Hububat (6 ürün), Şekerpancarı, Haşhaş ve Tütün) düşürülmüştür. 1995-2000 arası destekleme kapsamına alınan ürün sayısında bir değişme olmamıştır.

Destekleme Alım kapsamına alınan ürünlerin fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenmekte ve Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır. Alımlarda görevli kuruluşlar yine Bakanlar Kurulunca belirlenmekte ve kurumların bu alımlarından dolayı oluşan zararları görev zararı kabul edilerek Hazinece karşılanmaktadır.

2- Doğrudan Ödemeler (prim ödemesi, doğal afet ödemesi)

Üretimin ve üretici gelirinin teşviki amacıyla 1999 yılı ürünü kütlü pamuk için 12 cent/kg, soya için 8 cent/kg, ayçiçeği tahumu için 5 cent/kg prim ödenirken yaş ipekböceği kozası için 1.725.000 TL/kg ve tiftik için 600-740.000 TL/kg verilmiştir. 2000 yılı ürünlerinde ise pamukta 9 cent/kg, ayçiçek tohumunda 6 cent/kg, soya ve kanolada 8 cent/kg ve zeytinyağında 28 cent/kg prim ödemesi yapılmaktadır. Yaş ipekböceği kozasında kalitesine göre 650.000-2.500.000 TL/kg arasında prim ödemesi ve 1.000.000 TL/kg doğrudan destek ödemesi ve tiftikte ise kalitesine göre 100.000-1.100.000 TL/kg arası prim ve 1.900.000 TL/kg doğrudan destek ödemesi yapılmaktadır.

Ayrıca, doğal afetler nedeniyle mağdur olan üreticilere çeşitli kredi ve girdi kolaylıkları sağlanmaktadır.

3- Girdi Fiyatlarında İndirimler (Girdi Sübvansiyonları)

Kimyevi Gübre Desteklemesi

Gübre destekleri, 1994 yılında destekleme sisteminde yapılan değişiklikle fatura bedeli üzerinden çiftçilere ödenmeye başlanmıştır. Bu uygulamadan 27 Kasım 1997 tarihinden itibaren vaz geçilerek gübre desteklemesi gübre cinslerine göre belirlenen maktu miktarlar üzerinden doğrudan gübre üretimi yapan fabrikalara, ithalatçılara ve dağıtıcı kuruluşlara yapılmaya başlanmıştır.

Türkiyede ürünlerin özelliklerine göre değişmekle birlikte ürün maliyeti içinde gübre bedeli % 10-20 arasında pay almaktadır. Türkiye'de tüketilen gübrenin yaklaşık %45'lik bölümü buğday üretiminde kullanılmaktadır.

Tohum Desteklemesi

1985 yılından itibaren sertifikalı tohum destekleme kapsamına alınmış ve daha sonra bu kapsama sertifikalı fidan da dahil edilmiştir. Bu güne kadar tohum ve fidan destekleme sisteminde değişme olmamıştır. Belirlenen tohum cinsleri yine belirlenen kg. veya fidan başına destekleme miktarları ölçüsünde üretici kuruluşlara destekleme yapılmaktadır. 1998 ve 1999 yıllarında çeltik, hibrit ayçiçeği, soya, delinte edilmiş pamuk; patates; yonca, korunga; fiğ, sudanotu, yemlik pancar, aşılı meyve fidanı, çelikten meyve fidanı, klon anaçlı meyve fidanı, virüsten ari meyve fidanı, köklü

amerikan asma fidanı; aşılı asma fidanı, klon anacı, virüsten ari klon anacı desteklenmektedir.

Karma Yem Desteği

1985 tarihinden itibaren tescile tabi karma yem satın alan hayvan yetiştiricilerine fatura karşılığında, sanayi yemi desteklemesi ödenmeye başlanmıştır. 15.08.1989 tarihinde karma yem destekleme uygulamasına son verilmiştir.

Tarımsal İlaç Desteği {Zirai Mücadele ve Veteriner İlaçları}

Bitki ve hayvan hastalıklarına karşı kullanılan tarımsal ilaçlara 1987 yılından itibaren sübvansiyon uygulanmaktadır. Sübvansiyon uygulaması veteriner sağlık ilaçlarında fatura bedelinin %20 si üreticilere iade edilmektedir. Benzer durum zirai mücadele ilaçlarında da söz konusu olup, %20'lik iade oranı 1998 yılı ortalarına kadar devam etmiş daha sonra çıkartılan PKKK 99/1 nolu tebliğ ile ilaçların içerdiği zehirli maddeye göre iade miktarı %0-30 arasında değiştirilmiştir.

Sulama Yardımları

İlgili yasa gereğince, bütün su hakları (bazı istisnalar dışında) Devlete verilmiştir. Çiftçiler, kamu veya özel sulama şebekelerinden gelen su için ücret ödememezler. Sulanan alanlarda üretim yapan çiftçiler işletme ve bakım masrafları karşılığı belli bir katkıda bulunurlar

Elektrik Desteği

Tarımsal sulama için kullanılan elektrik fiyatları diğer amaçlar için kullanılan elektrik fiyatlarına göre daha düşük olarak kullandırılmaktadır.

Faiz Kolaylıkları (Tavizli Krediler)

Tarım sektörüne verilen desteklerin büyük bölümünü tavizli kredilerden oluşan faiz farkları oluşturmaktadır. T.C.Ziraat Bankası tarafından tarım sektörüne değişik kalemlerde ve değişik faiz oranlarında kredi verilmektedir. Normal ticari kredi faiz oranları %120-130'lar seviyesindeyken Banka üreticiye %50-70 faiz oranıyla kredi kullandırmaktadır.

Örneğin, 1998 yılında ilk altı aylık dönemde bitkisel üretim kredi faiz oranları %70, hayvansal üretim kredi faiz oranları %59 iken, bu oranlar 1998 Temmuz ayından itibaren 5 puan düşürülmüştür. 1998 ve 1999 yıllarında ticari kredi faiz oranları yaklaşık %110 lar düzeyinde iken çiftçiye %65 ve %54 faiz oranıyla kredi kullandırılmıştır.

Diğer yandan Tarım Satış Kooperatiflerine üreticilerin ürününü alabilmesi için Hazinece %50 basit faizli kredi kullandırılmaktadır. 29.1.1993 tarihinde başlayan ve yaklaşık bir yıl devam eden Sıfır Faizli Besicilik İşletme Kredisi uygulaması da hayvancılık sektörüne verilen destekler arasındadır.

Tarıma yönelik kredi mekanizmasında çok sayıda banka ve finans kurumu yer almakla birlikte bu işlev ağırlıklı olarak T.C Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla yerine getirilmektedir. Şekerbank gibi finans kuruluşları da tarım sektörüne finansman sağlamaktadır.

Ziraat Bankasından ayrılan kaynakların hemen hemen yarısı Tarım Satış Kooperatiflerinin finansmanında kullanılmaktadır. Küçük üreticilere verildiği bilinen Tarım Kredi Kooperatifleri kredi miktarı ise toplam kredinin ancak %15'ini oluşturmaktadır. Bu iki kuruluşun dışında tarımsal nitelikli KİT'ler ve benzeri kamu kuruluşlarına verilen plasmanlar da çıkarılınca sektöre tarım kredisi olarak ayrılan kaynağın daha da azaldığı görülmektedir.

Kredi kullanımında görülen en önemli olumsuzluk toplam kredi hacminde orta ve uzun vadeli kredi paylarının azlığıdır. Zira, orta ve uzun vadeli krediler tarım işletmelerinin gelişim ve dönüşümlerine yöneliktir.

İthal Damızlık Süt Sığırtı Teşviği

Ülkemiz sığırcılığını geliştirmek, mevcut sığırtı popülasyonundaki yüksek verimli kültür ırklarının oranını artırmak, birim hayvan başına et ve süt verimini yükseltmek, girdi, üretim ve pazarlama maliyetlerini düşürmek suretiyle karlılığı artırmak, süt hayvancılığı işletmelerinin devamını sağlamak amacıyla 1987 yılı Temmuz ayında damızlık süt sığırtı ithalatına başlanmıştır.

İthal edilecek damızlık süt ineği başına 150 bin TL. teşvik ile başlanmış olan bu uygulama 1990 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere 1 milyon TL'ye, diğer illerde ise 450 bin TL. ye çıkarılmıştır. 1994 yılı başından itibaren ise ithal edilecek başlangıçtan itibaren 250 bin baş ile sınırlı süt sığırtına CIF fiyatının %25'i oranında destekleme yapılmış, bunun yanısıra daha önce yurt dışından ithal edilerek yurt içinde yetiştirilen kültür ırkı süt sığırtılarının yavruları, TİGEM'ce yetiştirilen damızlık gebe düveler ve Türk-ANAFİ projesi kapsamında yetiştirilen ve saf ırk sertifikasına sahip damızlık düvelere ise bakanlıkça belirlenen CIF bedelinin %35'i oranında destek ödemesi yapılmıştır.

Bu damızlık düve sayısı 20 bin başla sınırlandırılmış olup, bu uygulama 1999 yılı mart ayında tamamlanmıştır. Diğer ithal yoluyla sağlanan düve ithalatı uygulaması ise 1996 yılına kadar devam etmiştir. On yıllık dönemde yurt dışından 275 bin baş damızlık hayvan ithal edilmiştir.

1987 yılından 1989 yılına kadar ithalat yalnız devlet tarafından yapılmış, 1989 yılından sonra ithalat izni özel sektöre de verilmiştir.

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu

Ülkemiz tarımında modern işletmelerin kurulmasını teşvik amacıyla Haziran 1986 yılında Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan başta hayvancılığın tüm alt kolları olmak üzere, bağ-bahçe tesislerine, çilek tesislerine yapılan sabit yatırım üzerinden Kalkınmada Öncelikli İllerde yatırımın %30'u, diğer illerde ise yatırımın %25'i

oranında iade primi ödenmiştir. Bu uygulamaya daha sonra Seracılık da dahil edilmiştir.

Söz konusu teşvik uygulaması 13.01.1995 tarihinden itibaren uygulamadan kaldırılmıştır.

4- Diğer Teşvik ve Destekler

Tarım Ürünleri İhracat Desteği ve Tarım Ürünleri İthalatındaki Korumalar

Ülkemizin de taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşması çerçevesinde bazı tarımsal ürünler ile işlenmiş ürünlerin ihracatına (DTÖ'ne verilen taahhütler 44 tarım ürününü kapsamaktadır) belli miktarlarda ihracat desteği verilmektedir. Bunun yanında yine aynı anlaşma kuralları çerçevesinde ithalatta uygulanan tarifelerle tarım üreticileri korunmaktadır.

Tütün Üretiminde Kota ve Çayda Islaha Yönelik Budama Tazminatları Ödemesi

Ülkemizde üretim fazlası olan çay ve tütünde üretim planlaması ve kaliteyi artırma amacıyla 1993 yılında bazı kararlar alınarak uygulamaya konulmuştur.

15 Aralık 1993 tarihinde Resmi Gazete de yayımlanan 93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çaylıkların beş yıl boyunca her yıl 1/5 oranında budanması uygulaması başlatılmış daha sonra ikinci bir beş yıl için uzatılmıştır. 26 Kasım 1993 tarihli Resmi Gazete de yayımlanan 93/4988 Bakanlar Kurulu Kararı ile Tütünde kota uygulaması başlatılmıştır.

1997 yılı sonunda uygulama üç yıl daha uzatılmış ve her yıl için %10'luk azaltmaya gidilmesi karara bağlanmıştır. Ancak, kotanın üzerinde gerçekleşen üretim nedeniyle stoklarda artış meydana gelmiştir.

Yatırımları Destekleyici Yardımlar

Bu başlık altında sayılabilecek diğer desteklemeler, tarım yatırımlarında uygulanan teşvikler, gümrük vergi indirimleri, bazı vergi indirimleri, tercihli krediler ve 1995 yılında uygulamasına son verilen Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan yapılan yardım ve desteklerdir.

5- Genel Hizmetler

Destekleme politikalarının bütün bu araçlar dışında tarım politikası araçları olan, ancak çiftçinin desteklenmesine büyük ölçüde katkıda bulunan genel hizmetlerden de söz etmek gerekir. Türkiye'de tarımın üretim yapısını geliştirmek için sektörde uygulanan çeşitli hizmetler şunlardır:

- Araştırma, eğitim ve yayım hizmetleri,
- Denetim ve kontrol hizmetleri,
- Hastalık ve zararlılara karşı korunma hizmetleri,
- Altyapı ve yapısal hizmetler,

Genel hizmetler bölümünde yer alan faaliyetler, uzun dönemde maliyetleri düşürücü etki yaratan fakat doğrudan üreticilerin eline geçmeyen harcamalardır.

Özellikle son yıllarda sağlanan desteklerin hedef kitleye yeteri kadar yansımaması, belirlenen amaçların gerçekleştirilememesi yanında, uygulama sonucunda kamu açıklarının oluşması nedeniyle yeterince etkin olamamıştır. Uygulanmakta olan politikalarındaki sorunlar Tarımsal Destekleme Politikalarında reform gerekliliğini gündeme getirmiş ve bu gereklilik Hükümetimiz tarafından da benimsenmiştir.

Tarımda reform paketi çerçevesinde 1999 Eylül ayından itibaren bazı çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar devam ederken Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile IMF arasında Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmada tarımsal reform da yer almaktadır. Reform programının amacı halen uygulanmakta olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve tarım üreticilerini hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir.

IMF Stand by anlaşmasının tarımla ilgili bölümü özet olarak şu konuları içermektedir:

- 1- 2000 yılı hububat destekleme fiyatları, tahmin edilen dünya piyasa fiyatlarının (C.I.F piyasa fiyatının) % 35'inden fazla olmayacak şekilde belirlenecek ve 2001 yılında bu fark daha da azaltılacaktır.
- 2- 2000 yılında şekerpancarı destekleme fiyatı hedeflenen enflasyon oranına göre artırılacak, ancak artış destekleme fiyatının açıklanacağı 2000 yılı Ağustos ayına kadar gerçekleşen 12 aylık TÜFE enflasyon oranının % 75'inden az olmayacaktır.
- 3- Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılacaktır.
- 4- Hükümet çiftçilere verilen kredi sübvansiyonunu aşamalı olarak ortadan kaldıracaktır.
- 5- Gübre ve diğer girdi sübvansiyonları 2000 ve 2001'de nominal olarak sabit tutulacaktır.

Diğer taraftan Dünya Bankası'nın, yukarıda özet halinde verilen Tarımsal Desteklemeye ilişkin politika değişikliklerine ilave olarak bazı talepleri olmuş ve bunların belirli zaman dilimine yayılarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinden uygulamaya konması istenmiştir.

Dünya Bankası'nın tarımsal reformla ilgili önerileri ve Hükümetimizce IMF'ye verilen niyet mektubunda yer alan reform taahhütler özet olarak aşağıda verilmiştir:

1- Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Sistemi

Türkiye'de uygulanmakta olan destekleme politikalarının (pazar fiyat desteği, girdi desteği, telafi edici ödemeler, fark ödemeleri, kredi desteği gibi) tamamen uygulama dışı bırakılarak, daha etkin, üreticileri hedefleyen ve doğrudan çiftçi gelirini artırmaya dönük olduğu savunulan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Sistemi'nin uygulanması önerilmektedir.

Dünya Bankası Türkiye'de uygulanacak DGD Sisteminin tamamen üretimden bağımsız, tapu-kadastro kayıtlarına dayanılarak oluşturulacak çiftçi kayıt sistemine göre yapılmasını önermekte ve aşağıdaki takvim çerçevesinde uygulanmasını istemektedir.

- 1- 2000 yılı başında belirlenen pilot yörelerde uygulamanın başlatılması,
- 2- Yapılacak değerlendirme sonucunda DGD Sisteminin 2001 yılında yurt çapına yaygınlaştırılarak, çiftçilerin yarısının DGD sisteminden yararlandırılması ve bu dönemde diğer desteklerin devam etmesi.
- 3- 2002 yılının 2 nci ve 3 ncü çeyreğinde tüm çiftçilerin kayıt altına alınması ve diğer desteklerin minimum seviyeye çekilerek DGD Sistemine geçilmesi.

2- Hububat -TMO

- 1- Hububat fiyatları dünya fiyatlarına endekslenecek, Hükümet tarafından açıklanan hububat destekleme fiyatı ile dünya fiyatı arasındaki farkın 2000 yılında en çok % 35 olması, devam eden yılda ise bu farkın azaltılması.
- 2- Navlun miktarı olarak 15-18 ABD doları/ton olarak alınması.
- 3- 2001 yılında hububat fiyatlarının CIF fiyatının en fazla %5 üzerinde olması.
- 4- 2002 yılında destekleme alım fiyatının açıklanmaması.
- 5- TMO'nun 2001 yılında küçülerek sadece olağanüstü hal stoku ve stratejik stok (müdahale amacıyla) tutacak yapıda olması.
- 6- TMO'nun 2002 yılı ve sonrasında borsada oluşan fiyatlardan ve borsadan alım yapması.

3- Şeker Pancarı –Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (TŞFAŞ)

- 1- 2000 yılında şekerpancarı destekleme fiyatı hedeflenen enflasyon oranına göre artırılarak 2000 yılında TŞFAŞ'nın görev zararının 42 trilyon TL'yi aşmaması.
- 2- Şeker Kanunu'nun 2000 yılında yasalaşması, yasa çıkınca destekleme alım fiyatı uygulamasına son verilmesi ve fabrikaların üreticilerle yapacağı anlaşmalarla fiyat belirlemesi (4634 Sayılı Şeker Kanunu 4.4.2001 tarihinde kabul edilmiştir).
- 3- 2000 yılında Şeker Fabrikalarının envanterinin çıkartılması, 2001 yılından itibaren fabrikaların özelleştirmeye başlanması ve 2002 yılında TŞFAŞ'ye bütçeden yapılan yardımlara son verilmesi.

4- Tütün – TEKEL

- 1- 2000 yılında açıklanacak tütün fiyatlarının hedeflenen enflasyona göre artırılması.
- 2- 2000 yılında Tekel ile ilgili üç yasa'nın çıkartılması.
- 3- 2001 yılında (2000 yılı ürünü) tütünün açık arttırmada satılması.
- 4- Satılamayan tütünlerin Tütün Ofisi tarafından belli bir oranın altında satın alınması ve Tütün Ofisi'nin yapacağı alımlar için bütçeye para konması.
- 5- TEKEL fabrikalarının 2001 yılından başlamak üzere 2002 yılı itibariyle özelleştirilmesi.
- 6- Tütün ekimi yapılan alanlarda alternatif ürün projesinin uygulanması.

5- Yaş Çay Yaprağı- ÇAYKUR

- 1- 2000 yılında alımın budanmış çaylıklardan yapılması ve alım miktarının 600.000 tonu geçmemesi.
- 2- 2000 yılı alım fiyatlarının en fazla hedeflenen enflasyon düzeyinde artırılması.
- 3- Gümrük ve sınır kontrolleri arttırılarak ülkeye ucuz çay girişinin önlenmesi ve özel sektörün çay alımlarına girmesinin sağlanması.
- 4- Çay budama tazminatlarının Ziraat Bankasınca değil, bütçeye konulacak ödenekle sağlanması.
- 5- 2001 yılında özelleştirmeye başlanması ve 2002 yılında tamamlanması.
- 6- 2001 yılında çay budama tazminat ödemelerinin azaltılması.

6- Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

- 1- Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturularak, devlet müdahalesinin kaldırılması bu doğrultuda yasa'nın çıkarılması.
- 2- Her bir Birlik için ayrı yapılandırma planı hazırlanması.
- 3- Birliklerin mevcut borçlarının ödenmesi için birliklere kaynak aktarılması.
- 4- Birliklerin faaliyet gösterdiği ürünlerden arz fazlası olanlara yönelik alternatif ürün projesi uygulanması.

7- Kredi Sübvansiyonları

Kredi sübvansiyonlarının zaman içinde ortadan kaldırılması ve sübvansiyonlu kredinin kullanılmaması. Ziraat Bankasının çiftçilere basit faizli kredi kullanılmaya devam etmesi.

8- Girdi Desteği (Gübre-Zirai İlaç- Tohum)

Gübre ve diğer girdi desteklerinin 2001 yılında nominal olarak aynı düzeyde kalması ve 2002 yılında ise kaldırılması.

9- Prim Uygulaması (Kütlü Pamuk- Soya –Yağlık Ayçiçeği)

- 1- 2001 yılında prim miktarının düşürülmesi.
- 2- Prim ödemesi yerine, orta vadede doğrudan gelir desteğine geçilmesi.
- 3- Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin başarılı olması halinde, 2002 yılında prim sisteminin kaldırılması.

Reform Programının çiftçi kayıt ve doğrudan gelir ödemesi bölümünde; 2000 yılında Çiftçilere Yönelik Doğrudan Gelir Ödemesi uygulaması ile ilgili 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca uygulanmakta olan Hedef Çiftçilere Pilot Bölgelerde Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması Projesi; Ankara-Polatlı, Adıyaman-Merkez ve Kahta ilçeleri, Antalya-Manavgat ve Serik ilçeleri ile Trabzon-Akçaabat ve Sürmene ilçeleri ve bu ilçelere bağlı köyleri kapsamaktadır. Ödemeler, dekara (dönüme) 5 \$ karşılığı Türk Lirası olarak saptanmış olup, 199 dekara kadar ve iki eşit dilim halinde yapılmıştır.

2001 yılında söz konusu sistemin ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla 21.06.2001 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan tebliğ ile üreticilere dekar başına 10 milyon TL ödeme yapılması ve 200 dekara kadar arazisi olan üreticilerin ödemelerden faydalandırılması karara bağlanmıştır.

Programın TSKB'lere ilişkin bölümünde; TSKB'ler yeniden yapılandırılırken, kendi üyeleri adına ürün satarak ve işleyerek ortaklarına hizmet veren bağımsız, mali açıdan özerk ve kendi kendini yöneten kuruluşlar haline gelmeleri, varlıklarını sürdürmeyen TSKB'lerin ise tasfiye edilmeleri amaçlanmaktadır.

Programın tarımsal KİT'lerle ilgili bölümünde ise, yukarıda belirtildiği gibi, TMO, TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL'e ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Programın bir diğer bölümünü oluşturan alternatif ürün projesi ile başta tütün ve fındık olmak üzere şeker pancarı ve çayın üretim fazlasını gidermek için bu ürünlerin üretiminin sınırlandırılması, alternatif ürün ve iş imkanlarının yaratılması öngörülmektedir.

Yeni bir destekleme sistemine geçişte en büyük zorluk, yıllardan beri devletin desteği ile üretim faaliyetleri yürütülen bir tarımsal yapıdan, daha rekabetçi ve serbest pazar koşullarının hakim olduğu, devletin müdahalesinin en aza indirildiği yeni bir anlayışın hakim olacağı bir yapıya geçilmesidir.

Tarım sektörü yatırımlarının üretime katkısının yeterli düzeyde olmaması ve bütçe kaynaklarındaki kısıtlar ile sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği, kurum ve kuruluşların kurumsal yapıları ile ilgili sorunlar, personel sayısı ve niteliğine bağlı olarak yürütülen faaliyetler ve uygulamalarında yaşanan eksiklik ve aksamalar, tarımsal politikaların etkin olarak yerine getirilmesini engellemektedir. Uygulanan destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamış, dünya fiyatları üzerindeki destekleme alım fiyatları bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına neden olmuş ve yukarıda ayrıntıları verilen Programın oluşturulmasında bütçe kısıtının belirleyici olmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede, sosyal uyum maliyetinin de yaşanması, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak , kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim, üretim deseninin yeniden oluşması sonucunda üretici gelir düzeyinde dalgalanmalara yol açabileceği, gerek kamu gerekse üretici kesiminde istihdam sorunlarının yaşanabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, bütçe üzerindeki baskıyı kaldırmaya yönelik olarak uygulanmaya başlanan Programda sosyal etkileri araştırmaya ilişkin bir çalışma yer almamaktadır.

Bu kapsamda, sosyal ve ekonomik uyum maliyetini azaltıcı yönde, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda da belirtildiği üzere, üretici organizasyonlarının güçlendirilmesi anahtar bir rol oynamaktadır. Üreticileri, yaşanabilecek fiyat ve gelir risklerine karşı korumak ve uyum maliyetlerini azaltmak amacıyla ürün sigortalarının geliştirilmesi ve üretimin talebe göre yönlendirilmesini sağlayacak politika araçlarının devreye sokulması sonucunda, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörü oluşturulabileceği gibi sosyal maliyetler de en aza indirilmiş olacaktır.

Uygulanacak politikaların topluma maliyetleri içerisinde, büyük şehirlere göç, geçim sıkıntısı nedeniyle gıdaya ulaşılabilirliğin azalması ve aç ve yetersiz beslenen risk gruplarını oluşturan nüfusun büyümesi sayılabilecektir. Ayrıca, tarımda kısa bir zaman diliminde üretime desteğin kaldırılması ile ortaya çıkacak arz yönlü şoklar nedeniyle gıda güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusu olabilecektir.

1.1.1.9. Risk Grupları (FIVIMS)

Dünyada açlık ve yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılması ve bütün insanlar için sürdürülebilir gıda güvencesinin sağlanması amacıyla 1996 yılında Roma'da yapılan Dünya Gıda Zirvesi'nde Dünya Gıda Güvencesi Roma Deklarasyonu ve Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı kabul edilmiştir. Soruna çözüm bulunması için öncelikle gıda güvencesizliği hassas gruplarını kimlerin oluşturduğu, hassasiyetin nedenleri, dünyada dağılımları konusunda ayrıntılı bilgiye gerek duyulmuştur. Bu nedenle, zirve'ye katılan hükümetler, sivil toplumun tüm bireyleri ile ortaklaşa olarak, yerel düzeyde açlık ve yetersiz beslenmeden etkilenen veya bunun riskiyle karşı karşıya olan bölgeleri ve toplumları belirlemek üzere ulusal "FIVIMS -Gıda Güvencesizliği ve Hassasiyet Veri ve Haritalama Sistemi"ni geliştirmeyi ve bunu zaman zaman güncelleştirme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda gıda güvencesizliğine maruz hassas grupları belirlemek amacıyla 1999 yılında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde bir çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda hassas grupların tanımı, grubun ana geçim stratejileri, hassaslık olasılığının nedenleri, hassaslık olasılığını artırabilecek faktörler, muhtemel göstergeler ve bunların bulunduğu bölgeler belirlenmiştir. Topraksız köylüler, az topraklı çiftçiler, arazisiz küçük çapta hayvancılık yapanlar, orman köylüleri, şehir gecekondü bölgesinde oturanlar, kentsel evsizler ve çalışan çocuklar, çiftçilik yapan hane halkında kadınlar hassas gruplar olarak saptanmıştır (TKB, 2000).

Türkiye'de Gıda Güvencesizliğine maruz kalan grupların belirlenmesi Ulusal FIVIMS sisteminin kurulması amacıyla bir dizi eylem içeren dış kaynaklı proje Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak FAO'ya gönderilmiştir. Ulusal FIVIMS programı ile beklenen faydaları şu şekilde özetlemek mümkündür (TKB, 2000);

- Gıda güvencesi konularında duyarlılığı artırmak
- Gıda güvencesi konularında entegre ve tamamlayıcı bilgi sağlamak
- Bilgi ağı sayesinde bilgiye ulaşmada kolaylık sağlamak
- Gıda güvencesine ilişkin veri ve analizlerin kalitesini iyileştirmek
- Bilginin daha iyi kullanımını ve kullanıcıların ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak.

Öte yandan, 15-16 Haziran 2001'de Ankara'da yapılan "Gıda Güvencesi Enformasyon ve Erken Uyarı Sistemi" Çalışma Grubu Toplantısı sonrasında Türkiye'de FIVIMS Projesine ihtiyaç olmadığı kanaatine varılmıştır.

1.1.2. Gıda Güvenliği

Güvenli gıda, amaçlandığı biçimde hazırlandığında ve fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibarıyla tüketime uygun ve besin değerini kaybetmemiş gıda maddesi olarak tanımlanabilmektedir.

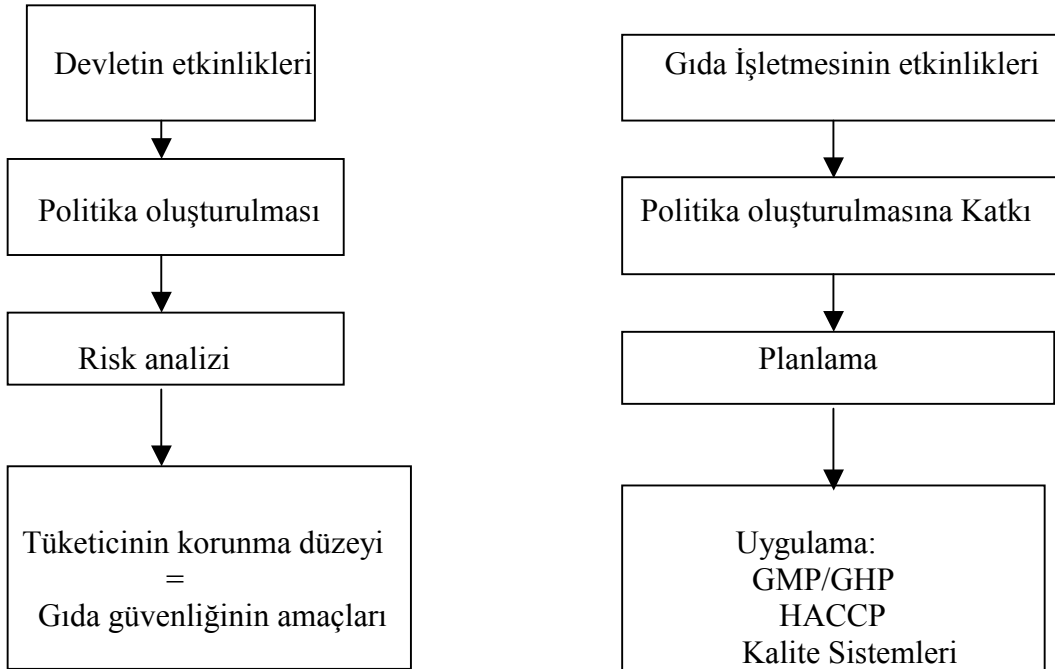
Günümüzde endüstrileşme ve kitlesel üretim, daha uzun ve daha kompleks gıda zincirlerinin oluşumu, fast-food tüketimi, sokak satıcıları, ihraç artışı gıdalar ve uluslararası ticaret ve turizm ilişkilerindeki artış gibi nedenler sonucunda gıda güvenliğini etkileyen pek çok tehlike oluşmaktadır. "Tehlike" kelimesi Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından "kabul edilmeyen bir düzeyde bulunduğu sağlık üzerine olumsuz etkisi bulunan biyolojik, kimyasal veya fiziksel ajan" olarak ifade edilmektedir. Gıdalarda bulunabilecek tehlikeler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

Biyolojik Tehlikeler: Bakteri, virüs, parazit, küf toksinleri

Kimyasal Tehlikeler: Pestisitler ve veteriner ilaçları, doğal toksik maddeler, endüstriyel kontaminantlar, gıda işleme sırasında oluşan toksik maddeler, gıda katkı maddeleri

Fiziksel Tehlikeler: Cam, metal, plastik, taş, toprak, tahta parçaları, kıl gibi yabancı maddeler, ve radyoaktivite.

Yukarıda açıklanan ve tehlike oluşturabilecek bir madde gıdada kabuledilebilir düşük bir düzeyde ise daha yüksek bir düzeye çıkması engellenmelidir. Söz konusu madde kabuledilemeyecek yüksek bir düzeyde ise kabuledilebilir bir düzeye düşürülmelidir. Bir ülkede gıda güvenliğinin sağlanmaması durumunda; tıbbi bakım giderlerinde artış, üretkenlikte azalma, gıda kaybı, gıda ticaretinde azalmalar, turizm gelirlerinde düşüş gibi sorunlar ortaya çıktığı gibi toplum üzerinde sosyo-ekonomik etkiler de oluşmaktadır.

Yukarıdaki şekilden görüldüğü gibi gerek devlet gerekse gıda işletmelerinde bir gıda güvenliği programının oluşturulmasının ilk aşaması bu konuda bir politikanın belirlenmesidir. Gıda işletmelerinde söz konusu politikanın başta yönetim olmak üzere tüm çalışanlar tarafından benimsenmesinden sonraki aşamasında bu konuda ürün/işlem ilişkili aktivitelerin planlanması yapılmalıdır.

Gıda İşletmeleri Uygun Teknoloji Gereklere olarak ifade edilen **GMP**, istenilen kalitede bir gıda üretimi için gerekli ilkeleri, uygulamaları, araçları içeren bir sistemdir. **Uygun Hijyen Gereklere** olarak ifade edilen **GHP**, hijyenik gereksinimlerle ilgili olup, gıda üretim tesislerinin hijyenik tasarımı ve yapılandırılması, temizleme ve dezenfeksiyon yöntemlerini, gıda işlemede pişmemiş gıdaların mikrobiyal kalitesi, her işlem basamağının hijyenik operasyonu, personel hijyeni gibi uygulamaları içeren bir sistemdir. **Tehlike Analizi Kritik Kontrol Noktaları (HACCP)**, Geleneksel Gıda Güvenliği Sistemi olarak ifade edilmekte olup, gıda güvenliğinin sağlanmasına disiplinli ve sistematik bir yaklaşım getirerek gıda yapımcılarının kontrol etkinliklerinin artırılmasında yardımcı olan bir araçtır. HACCP kavramı gıda güvenliği ile ilgili potansiyel tehlikelerin belirlenmesi, sağlık açısından kabuledilemeyen durumların önlenmesi, bu durumlara yol açan şartların ortadan kaldırılması veya kontaminasyonun artmasının veya yayılmasının kabuledilebilir düzeylere düşürülmesi gibi aşamaları içermektedir. Bu kavramın içerisinde önceki kontrol sistemlerinden farklı olarak yalnızca son ürün kontrolü değil, gıda üretiminde hammaddeden başlayarak değişik kritik noktalarda kontrol uygulamalarının gereği esas alınmaktadır.

Uzay Çağında kontrolde önleyici yaklaşım, ürünlerin güvenilirliği ve kalitesinin "iç-yapılaşma" ile sağlanması ve risklerinin en aza indirilmesi gibi faktörlerin ön plana geçmesi nedeni ile Gıda Güvenliği ile belirtilen tüm bu aktivitelerin Toplam Kalite Yönetimi Sistemi aktiviteleri içerisinde yer alması ve Gıda Güvenlik Sistemlerinin "çiftlikten sofraya" kadar gıda zincirinin her aşamasında uygulanması gerekmektedir.

Gıda güvenliği programının oluşturulmasında devletin rolü çok önemlidir. Bu konuda politikanın belirlenmesinden sonraki aşama **Risk Analizi**'dir. Risk Analizi gıdanın güvenliğini tehlikeye sokacak risklerin belirlenmesi ve azaltılması amacı ile oluşturulan planlı bir yaklaşımdır. Risk Analizi genelde üç ana aşamadan oluşmaktadır. "Risk Değerlendirmesi" aşamasında değişik gıdalarda bulunabilecek tehlikelerin belirlenmesi, tüketicilerin bu tehlikelere maruz kalma durumları, maruz kalma sonucunda oluşabilen toksik etkiler incelenmekte ve bu durumların toplum sağlığı açısından oluşturabilecekleri riskin değerlendirilmesi yapılmaktadır. "Risk Yönetimi" aşamasında risk değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan tehlikelere karşı kontrol seçeneklerinin ve mevzuatın belirlenmesi aktiviteleri gerçekleştirilmektedir. "Risk İletişimi" aşamasında ise risk değerlendiricileri, risk yöneticileri, tüketiciler ve diğer ilgili gruplar arasında fikir alışverişi ve bilgi değişimi yapılmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda belirlenen veriler doğrultusunda gıdaların içerisinde bulunabilecek tehlikelerin insan sağlığına zarar vermeyecek düzeylerde tutulması ile ilgili "Gıda Güvenliği Amaçları" oluşturulabilmektedir. Devletin oluşturduğu amaçlar gıda işletmeleri tarafından da benimsenip, yukarıdaki şekilde açıklanan sistemlerin uygulanması ile söz konusu ülkede Gıda Güvenliği sağlanmış olacaktır.

1.1.2.1. Türkiye'de Gıda Güvenliği Stratejisi ve İlgili Uygulamalar

Gıda kontrol hizmetlerinin ana hedefi; güvenli gıda üretiminin temininin ve tüketiminin sağlanmasıdır.

Yakın zamana kadar, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerden yoksun bir gıda mevzuatı, etkin olmayan bir şekilde çeşitli organizasyonlar tarafından uygulanmakta idi. Bu durum, pek çok soruna neden olmakta ve aynı zamanda bilimsel ve teknolojik gelişmelere uygun yaklaşımlara izin vermemekte idi. Bu nedenle ülkedeki mevcut gıda sistemini daha etkin hale getirmek üzere yeni bir gıda mevzuatı ve ülkede etkin bir gıda sistemi yerleştirme çabaları ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan Dünya Ticaret Örgütü, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşmasının gerekliliklerini yerine getirmek ve aynı zamanda Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine uyum amacıyla çalışmalar da önem kazanmıştır. Bu çerçevede, ülke şartları da göz önünde bulundurularak, Kodeks Alimentarius Komisyonu, AB ve ABD Gıda ve İlaç Dairesi yasal düzenlemeleri ile Gıda ve Tarım Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları ve tavsiye kararları incelenerek temel bir yasa çalışması yapılmıştır. Bunu müteakip, 1995 yılında 560 sayılı "Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair" Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır.

Günümüzde bir çok sanayi dalında olduğu gibi gıda sanayii de bir gelişme ve değişim içerisinde. Bu değişim ile ülke bazında ve uluslararası boyutta "kalite" ve "gıda güvenliği" olguları önem kazanmış durumdadır. Tüketicilerin bu açıdan korunması için 560 Sayılı KHK yeni bir yaklaşım getirmiştir. Gıdaların hammaddeden, mamul maddeye kadar olan üretim sürecinin denetlenmesi ve düzenlemelerin yapılmasının önemli bir amacı tüketiciyi korumaktır. 560 Sayılı KHK ile gıda üreten tesislerde üretimi denetleyecek sorumlu yöneticilerin bulunma zorunluluğu tüketiciye kaliteli gıda ulaştırmaya yönelik çok önemli bir adımdır.

Ayrıca, yeni gıda mevzuatının getirdiği yeniliklerle üretimin her aşamasında kontrol ve denetimi kolaylaştırarak gıdanın ulusal ve uluslararası serbest ticaretini sağlama, böylece sanayinin önünü açma hedeflenmektedir. Ayrıca, Türk Gıda Kodeksi ve ürün tebliğlerinin sanayiye uygulama kolaylığı getirmesi ve bu yönüyle haksız rekabeti önlemesi amaçlanmaktadır.

Özetlemek gerekirse; gıda konusundaki yeni düzenlemelerinin sağlayacağı faydalar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir.

- Gıda sanayiinin kaliteli ve güvenilir gıda üretmesinin sağlanması,
- Gıda güvenliğinin sağlanması,
- Kalitenin geliştirilmesi,
- Toplum sağlığı ve çevrenin korunması,
- Haksız rekabetin önlenmesi,
- Hatalı üretimden kaynaklanan kayıpların önlenmesi,
- Politikaların doğru olarak tespiti,
- Sanayinin gelişiminin hızlanması,
- Sektörün ülke ekonomisine katkısının daha da artması,
- Gıda sanayiinin uluslararası boyutta rekabet edebilirliğinin sağlanması.

Gıda güvenliği kontrollerinde Türk Gıda Kodeksine uygun güvenilir gıda üretiminin sağlanması ve gıda işleme tesislerinin teknik ve hijyenik normlarının geliştirilmesi başlıca hedefleri oluşturmaktadır.

Hedeflere ulaşmak için belirlenen araçlar aşağıda verilmektedir:

- Gıda kontrol şubelerinin ve laboratuvarlarının teknik düzeyini güçlendirmek, (mevzuat, teknik personel, bilgi ağı, alet-ekipman)
- Gıda kontrolörleri ile laboratuvar muayene ve analiz elemanlarının teknik bilgi ve becerilerini geliştirmek üzere eğitim programları düzenlemek,
- Yurtiçinde üretilen ve ithal edilen hammadde, yarı işlenmiş ve işlenmiş tarım ürünlerinin gıda güvenliği bakımından etkin bir şekilde kontrolünü yapmak ve izlemek,
- Gıda tesislerinin performansını artırmak için Üretici, İşleyici, Sanayici ve Pazarlayıcılar ile teknik işbirliği çerçevesinde uygulamalı eğitim programları düzenlemek,
- Tüketicinin gıda kontrolünde rolünü artırmak,

1.1.2.1.1. Kamu Denetimi (Mevzuat, Denetim Altyapısı, Yetki ve Sorumluluklar, Örgütlenme)

Ülkemizde gıda kontrol hizmetleri, gıda güvenliğinin denetimi ve kontrollerine ilişkin yasalar ve bu yasalar ile yetkili kılınan muhtelif kamu kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmekte idi. Bu çerçevede; 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile bu Kanun'un 199'uncu maddesine göre çıkarılan kısa adı "Gıda Maddeleri Tüzüğü" ile Sağlık Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine ilişkin 181 sayılı KHK hükümleri gereğince "Her türlü gıda ve gıda katkı maddeleri ile temasta bulunan ambalaj ve diğer malzemeler ile ilgili bilgi, belge ve laboratuvar analiz sonuçları değerlendirilerek uygun bulunması halinde söz konusu maddelere üretim, ithalat ve ihracat izni ile ilgili işlemler" bir bütün olarak Kanun gereği Sağlık Bakanlığı'nca yürütülmekteydi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluş ve görevlerine ilişkin 441 sayılı KHK hükümleri gereğince "Gıda standartları ve kalite kontrol hizmetleri için temel prensipleri belirlemek, duyurmak, uygulamaları denetlemek, Türk Gıda Kodeksini hazırlamak, mecburi uygulanan standartların kontrolünü yapmak ve bunların uygulamalarını denetlemek" görevleri ile yine Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından mecburi uygulamaya konulan gıda standartlarına göre yurt içinde ve dış ticaret aşamalarında kontroller yapılmakta idi. Ayrıca, gıda maddelerinin ithalat kontrollerinde Dış Ticaret Müsteşarlığınca her yıl yayımlanan Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği gereğince Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca da "kontrol belgesi" onaylanması görevi verilmiştir.

28 Haziran 1995 tarih ve 22327 sayılı Resmi Gazete' de 560 sayılı "Gıdaların Üretim, Tüketim ve Denetlenmesine Dair "KHK yürürlüğe girmiştir. Adı geçen Kararname ile; gıda ve gıda katkı maddeleri ile gıda maddeleri ile temasta bulunan ambalaja yönelik izin işlemlerini yürütmekle yükümlü birimler yeniden tanımlanmış olup, Kararnamede bahsedilen hususlar ile ilgili görev ve yetkiler Sağlık Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca verilmiştir.

Gıda sanayiinde kalite ve sağlıklı ürün elde edilmesi, iyi bir teknolojinin yanı sıra işletmeye uygun bilinçli bir hijyenik tasarım ve sanitasyon programının uygulanması ile gerçekleştirilebilir. Bu konuda uyulması zorunlu olan kurallar yasalarımızda mevcuttur.

i. Sağlık Bakanlığının Çalışmaları

İnsan sağlığının korunması Sağlık Bakanlığı'nın asli görevidir. Hijyenik koşullarda üretilmiş bir gıdanın uygun şartlarda tüketiciye ulaşması koruyucu sağlık hizmetlerinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Toplumun sosyal, ekonomik, fiziksel ve biyolojik çevreden kaynaklanan hastalık etmenlerinden korunması, erken teşhis ve tedavinin gerçekleştirilmesi, hastalık sonrası kişilerin tekrar topluma uyumlarının sağlanması ve ayrıca bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik haline ulaşabilmesi için sağlık düzeyinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili yapılan bütün çalışmalara "Koruyucu Sağlık Hizmetleri" denilmektedir. Bu hizmet kişilerin hastalanmadan önce çevresindeki olumsuzlukları gidermeye veya bu olumsuzluklara karşı kişinin beden sağlığının korunması yönünde bilinçlendirilmesi için yapılan çalışmalardır.

560 sayılı KHK'nin 1nci maddesi Amaç bölümünde belirtildiği üzere "..halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak, üretici ve tüketici menfaatları ile halk sağlığını korumak.." görevinden hareketle gıda güvenliği kontrolleri üretim, ithalat ve ihracat safhalarında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından, gıda satış noktalarında ise Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Yurt içinde üretilen ve ithal edilen gıdalarda Türk Gıda Kodeksine uygunluk aranırken, ihraç ürünlerinde alıcı ülke limitlerine göre ihracatçı firma isteği doğrultusunda işlem yapılmaktadır.

Sağlık Bakanlığı, gıda tesislerinin üretim öncesi çalışma iznini vermek, TKB ile birlikte yasa gereği Türk Gıda Kodeksi'ni hazırlamak, gıda perakende satış noktalarında belediyeler ile birlikte kontrolü hizmetlerini yürütmektedir. Ayrıca, doğal ve mineral sularla ilgili yasal düzenlemelerden Sağlık Bakanlığı sorumludur.

Bu anlamda, 560 KHK Madde 4 ve 9'da; Gıda ve gıda katkı maddeleri üreten işyeri kurmak isteyen gerçek veya tüzel kişiler, bu işyerleri imalata geçmeden önce Sağlık Bakanlığı'na müracaat ederek işyerlerinin taşınması gereken asgari teknik ve hijyenik şartlara göre çalışma izni almak ve Sağlık Bakanlığı'nın düzenleyeceği gıda işyeri siciline kaydolma zorunluluğu getirmiştir. Çalışma İzin işlemleri yerinde denetim yapılarak sonuçlandırılmaktadır. Bu değerlendirmede; 1) Kontaminasyon 2) Su güvenliği 3) Hammadde 4) Teknik Donanım 5) Personel ve Genel Hijyen 6) Paketleme ve depolama kriterleri dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede; sıvı atık hatları, sosyal tesisler, aydınlatma, havalandırma, katı atıkların depolanması ve uzaklaştırılması, işyeri çevresi, hammadde alım yerleri, depolama, laboratuvar, yakıt depoları, temizlik ve dezenfeksiyon, evcil hayvanlar, zararlı canlılarla ilgili hususlar, 10 Temmuz 1996 tarih ve 22692 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Gıda Üretim ve Satış Yerleri Hakkında Yönetmelik"te ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

560 KHK Madde 10; Gıda maddeleri satış yerleri ile bu yerlerde satılan gıdaların denetimi, Sağlık Bakanlığı'nca (Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde Belediyelerle işbirliği içinde) yapılır. Bu değerlendirmede; 1) Gıda Güvenliği 2) Personel Hijyeni 3) Alet-Ekipman hijyeni 4) İşyeri Hijyeni kriterleri dikkate alınmakta olup, satış, muhafaza, depolama, aydınlatma, havalandırma, denetim esasları, numune alma konuları 10 Temmuz 1996 tarih ve 22692 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Gıda Üretim ve Satış Yerleri Hakkında Yönetmelik"de "ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Sağlık Bakanlığı bünyesinde yürütülen Gıda Kontrol Hizmetleri Gıda Denetçi Eğitimini alan ve ilgili yasada tanımları yapılan denetim elemanlarınca yapılmaktadır. Bu hizmet, gıda, beslenme, eczacılık, kimya, biyoloji, veterinerlik ve tıp alanında en az lisans (gıda alanında en az lise) düzeyinde eğitim görmüş kişiler tarafından yürütülmektedir.

Sözkonusu hizmet içi eğitimler, Bakanlık Merkez Teşkilatı personeli ve ilgili üniversite öğretim görevlilerince program dahilinde sürdürülmektedir. Eğitimlerde gıda mevzuatı uygulamaları, gıda kontrol beceri ve teknikleri, teorik ve pratik olarak verilmektedir.

Ayrıca, 18.10.1997 tarih ve 23144 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Doğal Kaynak, Maden ve İçme Suları ile Tıbbi Suların İhtisali, Ambalajlanması ve Satışı Hakkında Yönetmelik" ile 23.07.2001 tarih 24473 sayılı "Doğal Kaynak, Maden ve İçme Suları ile Tıbbi Suların İhtisali, Ambalajlanması ve Satışı Hakkında Yönetmelik Değişikliği" hükümleri doğrultusunda Sağlık Bakanlığınca işlemler yürütülmektedir.

Koruyucu sağlık hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığına bağlı 15 Bölge Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürlükleri ile Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı 68 il, 10 ilçe halk sağlığı laboratuvarı kurulmuş olup, 6 il ve 25 ilçe halk sağlığı laboratuvarını faaliyete geçirme çalışmaları devam etmektedir.

Söz konusu laboratuvarlarda; alt yapı, teknik eleman ve donanım yönünden çağdaş kontrol tekniklerine paralel hizmetler verilmektedir. Gıda maddesi ve su numunesine yönelik kimyasal, bakteriyolojik ve epidemiyolojik analizler yapılmaktadır.

ii. Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı'nın Çalışmaları

Mamul ve yarı mamul gıda maddelerinin ayrıca, üretimde kullanılan her türlü ham ve yardımcı maddelerin, yan ürünlerin ve gıda ile temasta bulunan ambalaj maddelerinin fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özelliklerinin, ulusal ve uluslararası standartlara uygunluğunun araştırıldığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Gıda Güvenliği ve Beslenme Araştırma Müdürlüğü'nün rutin çalışmaları dışında:

- Su ve gıda ambalaj maddelerinin kontrolleri,
  - Savcılığa intikal eden şahit numune analizleri ve dosya tetkikleri,
  - Gıda zehirlenmelerinin araştırılması ve incelenmesi,
  - Yeni analiz metodlarının araştırılması ve uluslararası kuruluşlar ile yöntem birliği çalışmaları,
  - Kurum içi ve Üniversiteler ile ortak araştırma çalışmaları,
  - Bölge Hıfzıssıhha Müdürlükleri ile Üniversitelerin ilgili bölüm öğrencilerine ve lise dengi okulların ilgili bölüm öğrencilerine belirli bir program çerçevesinde laboratuvar stajı yaptırılması,
  - Dergi, broşür, tez, yayın çalışmaları ile konferans ve seminer çalışmaları bulunmaktadır.
- (10)

Çoğunluğu Savcılığa intikal eden şahit numunelere ait olmak üzere, sadece 2000 yılında analize alınan 2995 adet gıda numunesinden 2026 adedi Mevzuat'a uygun, 105 adedi taklit veya tağşiş, 864 adedi ise sağlığa zararlı bulunmuştur. 67 adet plastik

ambalaj numunesinin 66'sı uygun, 1'i taklit veya tağşiş edilmiş, 1520 adet içme ve kullanma suyu numunesinin 1046'sı uygun, 474'ü sağlığa zararlı bulunmuştur. (11)

Çok sayıda proje araştırma çalışmaları yapmış bulunan Gıda Güvenliği ve Beslenme Araştırma Müdürlüğü'nde en son A.Ü.Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü ve TÜBİTAK ile ortak yürütülen "Çeşitli Hayvansal Gıda Ürünlerinde E.coli 0157: H7 Aranması" projesi tamamlanmıştır. Sağlık Bakanlığı Ana çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü ve UNICEF işbirliği ile yürütülmekte olan "İyot Yetersizliği, Hastalıkların Önlenmesi ve Tuzun İyotlanması Projesi" kapsamında "Tuzdaki İyot miktarının Kontrolü ile İzleme ve Değerlendirme" çalışmaları devam etmektedir.

Laboratuvar hizmetleri bakımından çağdaş dünyayı yakından takip ederek, gıda kontrol hizmetlerinde etkin bir şekilde görevini sürdürebilmek ve "Referans Laboratuvar" hüviyetini uluslararası düzeye taşıyarak akredite olmak Gıda Güvenliği ve Beslenme Araştırma Müdürlüğü'nün hedeflerini oluşturmaktadır. Bu hedefe ulaşabilmek için, eğitim imkanlarının artırılması ve mevcut alt yapının güçlendirilerek alet ve ekipman eksikliklerinin tamamlanması gerekmektedir.

iii. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Görevleri

560 sayılı KHK'nin 9uncu maddesinin ikinci paragrafında "Gıda maddeleri üreten işyerlerinde, gıda maddelerinin gıda kodeksine uygunluğunun denetimi ve gıda kontrolü, 5inci ve 18inci madde kapsamındaki denetimler ile gıda maddelerinin ithal ve ihracatındaki denetimler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yapılır" hükmü bulunmaktadır. Kararnamenin ihracat ile ilgili 13 üncü maddesine göre "İhraç amacıyla üretimi yapılan, Türk gıda mevzuatına uymayan gıda maddelerinin yurt içinde mübadele konusu yapılması Tarım ve Köyişleri Bakanlığının iznine tabidir"; ayrıca, ithalat ile ilgili 15inci maddesinde "Gümrüklerde yapılan kontrollerde mevzuata veya uluslar arası gıda standartlarına uymayan gıda maddelerinin, serbest bölgeler hariç, yurt içine sokulması, dağıtılması ve satışı yasaktır....İthal edilen herhangi bir gıda maddesi, Kararname hükümlerine göre Türk Gıda Kodeksine uygun etiketleme yapılması ve satışa hazır hale getirilmesi şartıyla yurt içinde mübadele edilebilir. Etiketleme ve uygun hale getirme işlemleri ithalattan sonraki iki ay ve lüzum halinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının belirleyeceği ek süre içinde tamamlanmadığı takdirde yurt içinde satışına müsaade edilmez" hükmü yer almaktadır.

Ayrıca, Gümrük Merkezleri ile ilgili 16ncı maddeye göre de "Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ilgili kurumların görüşünü alarak ithal ve ihraç edilecek gıda maddelerinin kontrolü için giriş ve çıkış kapılarını tesbit ve ilan eder". Yine, Madde 18 kapsamında "Tüm et kesim yerleri (kanatlı dahil) mezbahalar ve entegre et tesislerinin kuruluş ve çalışma izni, Sağlık Bakanlığından uygun görüş alınarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca verilir".

560 KHK Madde 5; Gıda Maddeleri Üreten işyerlerini gıda siciline kaydetmek , imal edilen gıda maddelerine üretim izin işlemleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülmektedir. Yurt içinde üretilen ve ithal edilen gıdalarda Türk Gıda Kodeksine uygunluk aranırken, ihraç ürünlerinde alıcı ülke limitlerine göre ihracatçı firma isteği doğrultusunda işlem yapılmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının gıda denetim hizmetleri 81 ilde bulunan Kontrol Şube Müdürlükleri, 39 İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü ve çeşitli araştırma enstitüleri tarafından yürütülmektedir. Bu çerçevede, Bakanlık kendisine verilen yetkiye dayanarak; gıda endüstrisinin gelişmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, dolayısıyla halkın daha iyi beslenmesini temin etmek amacıyla yaklaşık 24.000 dolaylarındaki gıda tesisini, kampanya dönemlerini de gözönüne alarak, belli bir denetim programı altında yılda en az 2 kez denetlemektedir. Denetim, üniversitelerin de katkılarıyla Bakanlıkça düzenlenen gıda kontrolör kurslarına iştirak etmiş ve başarılı olmuş en az dört yıllık üniversite mezunu gıda kontrolörleri tarafından yapılmaktadır.

Gıda kontrol hizmetlerinin uygulanması esnasında mevzuata uygun olmayanlar hakkında 7 Kasım 1995 tarih ve 22456 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4128 sayılı Kanuna göre cezai işlem yapılmaktadır.

560 Sayılı KHK gereği ülkede üretilen, ithal ve ihraç edilen gıda maddelerinin izin işlemleri T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülmektedir. Bu hizmet, tüketicileri güvenilir ve kaliteli olmayan gıdalardan korumayı ve gıda endüstrisindeki haksız rekabet şartlarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Gıda işleme, üretim, imalat, pazarlama, depolama ve analiz metotlarında Türk Gıda Kodeksi uygulanır. Bu çerçevede gıda maddelerinin bileşimlerinde bulunan maddeleri onaylamakta ve gıda zincirinin tüm aşamalarında asgari teknik spesifikasyonları belirlemekte, ayrıca yeterli ve dengeli beslenme şartlarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gıdaların üretilmesi, işlenmesi, hazırlanması, ambalajlanması, taşınması ve depolanması aşamalarında kullanımına izin verilen gıda katkı maddelerinin gıdalardaki limitlerini belirlemekte ve böylece tüketici açısından gıda güvenliğini sağlamaktadır.

1.1.2.1.2. Özel Sektörde Kalite Kontrol ve Risk Yönetimi Uygulamaları

Türkiye'de gıda işletmelerince gerçekleştirilen kalite kontrol ve risk yönetimine ilişkin başlıca uygulamaları, şu başlıklar altında irdelemek olasıdır;

a . Sorumlu yöneticilik:

Özellikle 560 sayılı KHK nin 1995 yılı Haziran ayında yürürlüğe konması ile, gıda işletmelerinde devletçe yürütülecek gıda kontrol hizmetlerinin, daha etkin ve otokontrol anlayışı içinde gerçekleştirebilmek için getirilmiş yeni ve çağdaş bir uygulamadır. Çünkü söz konusu yasal düzenleme, gıda üreten ve işleyen yerlerde, kalite kontrol ve risk yönetimine işletmelerin katılım ve sorumluluk üstlenmelerini sağlanmış olacaktır. Ancak bu uygulamadan beklenen faydanın sağlanabilmesi için, sorumlu yönetici olabilme koşulları, sorumlu yöneticinin istihdam, çalışma güvencesi, görev, yetki ve sorumlulukları gibi konularda gerekli yasal düzenlemelerin de ivedilikle yapılması gerekmektedir. Çünkü Ülkemizdeki halihazır uygulamalarda, değil yukarıda sayılanlar hakkında bir düzenleme, sorumlu yöneticilerin istihdamları için ilgili bakanlıklarca geliştirilmiş bir tek tip sözleşme metni dahi geliştirilmemiş durumdadır.

b. İşletmelerde Otokontrol Uygulamaları:

Günümüz Türkiye'sinde toplam işletme sayısına kıyasla oldukça az sayıda olmakla birlikte, özellikle modern üretim teknolojilerinden yararlanan işletmelerin çoğunda, otokontrol çalışmalarına esas özgün kontrol parametreleri ve laboratuvarlar oluşturulmuştur. Bunun dışında kimi işletmeler ise, ürettikleri ürünlerin kalite ve sağlık kontrollerini, bu konularda çalışan özel ya da resmi laboratuvarlarla yaptıkları yıllık ya da sezonluk anlaşmalarla kontrol altında tuttukları gibi, yine mevsimlik veya yıllık ürün geliştirme çalışmalarını da sürdürmektedirler. Ayrıca 560 sayılı KHK ile, özel gıda laboratuvarlarının kurulabilmeleri ve çalışabilmelerine de olanak yaratılmıştır. Bu yeni uygulamaya koşut olarak, gıda işletmelerinde bu laboratuvarlardan yararlanılarak etkin otokontrol sistemlerinin daha da yaygınlaşacağı beklenmektedir.

c. İşletmelerde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları:

Türk gıda sanayindeki işletmelerden kimilerinde saptanan diğer önemli bir gelişme, toplam kalite yönetimi anlayışı içinde ISO 9000 serilerindeki geçerli kriterlere göre, üretim ve yönetimlerini yenileyerek belgelendirilme çabası içine girmiş olmalarıdır. İşletmelerin bu uygulamaya yönelmeleri ile, bir yandan uluslararası pazar ölçütlerinde kendilerinin daha fazla tanınmaları ve pazar paylarını artırmaları sağlanırken, diğer yandan da iç pazarlardaki tüketicilerin gelişmiş kalite kavramlarına yönelmelerine katkıda bulunmaktadır.

d. Bilimsel Araştırmalara Katkı:

Ülkemizin gıda sanayindeki işletmelerden, özellikle gelişmiş teknolojileri benimsemiş olanlar, bilimsel gelişmelerden yararlanmayı da ön planda tutmaktadırlar. Bu düşünceye koşut olarak da, söz konusu işletmeler gıda teknolojilerindeki ulusal ve uluslararası yenilikleri, değişik etkinlikler kapsamında ve yakın bir ilgi ile izlemekte ve karşılaştıkları sorunların çözümlenmesinde de sık sık ilgili kurumlarla bilimsel işbirliğine gitmektedirler. Nitekim bu işletmelerden kimileri sorunlarının çözümlenmesinde TÜBİTAK Gebze gıda laboratuvarları veya üniversitelerin ilgili fakülte ya da bölümleri ile ortak proje çalışmalarına girdikleri gibi, kimileri de üniversitelerde yürütülen gıdaya ilişkin araştırmalara değişik yollarla katkıda bulunarak, üniversite - sanayi işbirliğine seçkin örnekler vermektedirler.

e. Sözleşmeli Üretim:

Bu arada kimi gıda işletmelerinin yaşanan hammadde darboğazını aşmak üzere, çiftçilerle anlaşmalı üretime yönelmeleri, AB nin beyaz kitabında önemle üzerinde durulan çiftlikten sofraya gıda kontrolü kavramının ülkemizdeki güzel bir uygulaması olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu uygulama kapsamında işletmeler hammadde darboğazını aşarken konuyu yalnızca nicelik yönünden değil, bir o kadar da nitelik yönünden ele alarak, ne denli kaliteli ve sağlıklı hammadde, o denli kaliteli işlenmiş gıda ilkesinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır.

f. Örgütlenme:

Nihayet Türk gıda sanayindeki işletmeler için belirtilmesi gereken diğer önemli bir yön, sektörel bazda oluşturdukları dernek, birlik vb organizasyonlar çatısı altında yaptıkları çalışmalarla ve kimi zaman oluşturulan resmi çalışma gruplarına temsilciler vererek, ülkemiz ulusal gıda politika ve stratejileri için, teknik, ekonomik hukuksal yönde öneriler geliştirmeleridir.

1.1.2.2. Avrupa Birliği'nde Gıda Güvenliği Stratejisi ve İlgili Uygulamalar

Avrupa Birliği'nde gıda güvenliği yaklaşımı bilgi toplama ve analizi, bilimsel tavsiyeler, kontrol, kalıntı izleme ve erken uyarı sistemi esasına dayanmaktadır. Veri toplama sistemlerinden en üst düzeyde yararlanmak, potansiyel bir tehlikeye karşı anında cevap verebilmek, bilginin devamlı ve günlük yönetimini gerektirmektedir. Bu durum, doğal olarak, planlama ve önceliklerin belirlenmesi için uzun dönemli politikalara ihtiyaç göstermektedir.

Avrupa Birliği'nde bilimsel bilgi ve veriler ile gıda güvenliğine ilişkin konular, üye ülkelerin kurum ve teşkilatları tarafından bilimsel işbirliği ile karşılanmaktadır. Ancak, bu yeterli olmamaktadır. Bilimsel verilerin toplanmasında Bilimsel Komitelerle işbirliği halinde geliştirilmiş sistemlere ihtiyaç olduğu, ayrıca bilimsel işbirliğinin üçüncü ülkelerle de başlatılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Gıda zincirinin her safhasında uygulanacak tehlike analizleri ve kontrol prensiplerinin uygulanması ve hijyen kurallarının gözlenmesi, güvenliği sağlamaktadır.

AB'nde sistem; mükemmellik, şeffaflık ve bağımsızlık gibi kurallara dayalı olarak 1997'de yeniden organize edilmiştir. Toplulukta bilimsel görüşler, şu anda sekiz adet sektörel Bilimsel Komite Tarafından sağlanmaktadır. Bunlar: Gıda, Hayvan Besleme, Veteriner-Halk Sağlığı, Bitkiler, Hayvan Sağlığı ve Hayvan Güvenliği, Kozmetik ürünler ve gıda dışı ürünler, Tıbbi ürünler ve tıbbi araçlar, Toksikite ile Eko-toksikite ve Çevre konularından oluşmaktadır. Bunlara ilaveten, bir Bilimsel Yürütme Komitesi tarafından, BSE, uyumlaştırılmış risk değerlendirme prosedürleri ve örneğin anti-mikrobiale dayanıklılık gibi konularda bir koordinasyon çerçevesinde çeşitli tavsiyeler vermektedir. Bunun dışında, yem ve gıdalarda radyoaktif bulaşma alanında, Euratom Anlaşmasının 31.maddesi kapsamında spesifik bilimsel uzmanlar grubu kurulmuştur.

1.1.2.2.1 Gıda Güvenliği-Beyaz Doküman (Bildiri)

Avrupa Birliği'nde *çiftlikten sofraya* tamamlayıcı ve etkin bir gıda kontrolü ile güvenilir gıda üretimi amaçlanmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından 12 Ocak 2000 tarihinde kabul edilen **Gıda Güvenliği-Beyaz Dökümanı** Avrupa Gıda Rejimindeki gelişmeleri ortaya koymaktadır. AB'nde gıda üretimi, tüketimi ve ticareti göstergelerinin yüksekliği entegre bir gıda güvenliği yaklaşımını ortaya çıkarmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Beyaz Döküman, yüksek düzeyde tüketici korumasını ve gıda güvenliğini sağlamak üzere AB gıda politikalarını aktif ve uyumlu bir belgeye dönüştürecek öneriler vermektedir.

Esas prensip, kapsamlı ve entegre bir yaklaşım üzerine gıda güvenliğinin yerleştirilmesidir. Yani, gıda zincirinde üye ülkeler arasında ve AB sınırları dışındaki düzenlemeler, uluslararası ve AB karar-alma süreçleri ve gıda politikasının tüm safhaları kapsamaktadır. Beyaz Dökümanda yer alan gıda güvenliğinin dayanakları (bilimsel tavsiyeler, veri toplanması ve analizi, düzenlemeler, kontrol yaklaşımları ve tüketici bilgisi) bu entegre yaklaşıma ulaşmada bütünleyici bir rol oynamaktadır.

Risk analizleri gıda güvenliği politikasına dayanak oluşturmaktadır. AB'nde risk analizinin üç unsurunun uygulanmasına imkan verecek bir gıda politikasından söz edilmektedir. Bunlar; risk değerlendirmesi, risk yönetimi ile risk iletilimidir.

Gıda Güvenliği Beyaz Doküman kapsamında yer alan gıda güvenliği eylem planında sayısı 84 ü bulan eylem, toplam 19 kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler; öncelikli tedbirler, yem maddeleri, zoonoz, hayvan sağlığı, hayvansal yan ürünler, BSE/TSE hastalıkları, hijyen, bulaşanlar, gıda katkıları ve aromalar, gıda maddeleri ile temasta olan materyaller, yeni gıdalar/genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, ışınlanmış gıdalar, diyetetik gıdalar/gıda tamamlayıcıları/zenginleştirilmiş gıdalar, gıdaların etiketlenmesi, pestisitler, beslenme, tohumlar, destekleyici önlemler ile üçüncü ülkelerle politikalar/uluslararası ilişkiler olarak belirlenmiştir.

1.1.2.2.2. Avrupa Gıda Otoritesi ve Görevleri

Avrupa Komisyonu, gıda güvenliği konularında risk değerlendirmesi ve risk iletişiminde özel sorumluluklarla donatılmış bağımsız bir **Avrupa Gıda Otoritesinin** kurulmasını tasarlamaktadır. Otoritenin rolü, risk değerlendirmesi, risk yönetimi ve risk iletişimini kapsayan risk analizleri içinde tanımlanmaktadır.

Avrupa Komisyonu, Topluluk yasalarının ulusal kanunlara uygun şekilde geçirilmesini ve bunların üye ülkelerdeki resmi otoriteler tarafından uygulanmasını sağlamaktan sorumludur. Bu amaçla, gıda kontrol görevi Komisyonun Gıda ve Veteriner Dairesi (FVO) tarafından yürütülmektedir.

Otoritenin sorumlulukları, bilimsel tavsiyelerin hazırlanması, gerekli bilgilerin toplanması ve analizi, AB üyesi ülkelerde gıda güvenliğine ilişkin gelişmelerin izlenmesi ve bunların ilgililere iletilmesidir. Otoritenin gıda güvenliği ile ilgili bilimsel kuruluş ve enstitülerle yakın işbirliği için çalışması gerekmektedir. Otoritenin, gıda güvenliğindeki yenilikleri izleme ve hızlı olarak uygulama sorumluğu içerisinde olması beklenilmektedir.

Avrupa Gıda Otoritesinin Hedefleri: Avrupa Gıda Otoritesinin esas amacı, gıda güvenliği alanında ileri düzeyde tüketici sağlığının korunmasına katkıda bulunmaktır. Otoritenin görevinde başarılı olmasında bağımsızlık ve şeffaflık gibi ana kuralların yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle Otoritenin, en iyi bilimle yönlendirilmesi, endüstriyel ve politik konularda bağımsız olması, halk incelemesine açık olması, bilimsel yönden yetkili olması, ulusal bilimsel kuruluşlarla yakın işbirliği içerisinde çalışması istenilmektedir.

AB Beyaz Dokümanına göre Otoritenin en son bilimsel gelişmelerle güncelliğini koruması ve devam eden projelerde veya konularda aksayan yönleri belirlemesi beklenmektedir. Otorite, Komisyonun Ortak Araştırma Merkezi, ulusal bilimsel kuruluş ve uluslararası teşkilatlarla bağlantılı olarak beklenmedik acil sağlık konularında önlem alabilmesi için kendi bütçesinin olacağı belirtilmektedir.

Acil bir gıda güvenliği durumu ortaya çıktığı zaman Gıda Otoritesi ilgili bilgiyi analiz etmesi, Komisyona ve üye ülkelere dağıtması ve en iyi bilimsel tavsiyeyi almada gerekli bilimsel kaynakları harekete geçirmesi öngörülmektedir. Otoritenin, krize en hızlı ve en etkin şekilde cevap vermesi ve AB'inin duyarlılığını ortaya koymada anahtar rol üstlenmesi planlanmaktadır. Böylece olası krizlerin Avrupa çapında ele

alınması ve planlama yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca tüketicilere bu sorunlarla uğraşılması için aktif bir yaklaşım içerisinde olduğu gösterilecektir.

Avrupa Komisyonu, Gıda Otoritesinin kurulması için çok hızlı bir uygulama planının olmasının gerekliliğine inanmaktadır. Kuruluşla ilgili yasa taslağı hazırlanmış olup Gıda Otoritesinin 2002 yılında kurulması ve çalışmalara başlaması planlanmaktadır. Hazırlanan taslak ile ilgili bütün birimlerin görüşleri (2001 Nisan ayı sonuna kadar) alınmış ve sonuçta kesin bir yasal teklif, komisyon tarafından ortaya konulmuştur.

1.2.2.3. Kamu Oyunun Bilgilendirilmesi (Erken uyarı, etiketleme, reklam, beslenme bilgileri vb.)

Sağlık Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca müştereken hazırlanıp 16 Kasım 1997 tarih ve 23172 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Türk Gıda Kodeksi"nde konu ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Türk Gıda Kodeksi Dokuzuncu Bölüm Ambalajlama ve Etiketleme, İşaretleme bölümünde ambalaj materyallerinin özellikleri yanında etiketleme ve işaretleme kuralları belirlenmiş , etiketin sahte, yanıltıcı veya gıdanın karakterine, yapısına, özelliklerine, bileşimine, orijinine ve üretim metotlarına göre hatalı bir izlenim, gıdanın sahip olmadığı etki ve özelliklere atıfta bulunacak özellikleri açısından benzer olan gıdalara üstün olduğunu beyan edecek biçimde olmaması tüketiciyi yanıltacak resim, şekil ve benzerlerini içermemesi gibi konulara önem verilmiştir

Ayrıca, toplum beslenmesi eğitim programı kapsamında tüketicilere besinleri satın alırken nelere dikkat edileceği, ürün etiketinde hangi bilgilerin olması gerektiği gibi çeşitli bilgiler de verilmektedir.

560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 14ncü maddesi ile de gıda maddelerinin reklamlarının yanıltıcı ambalajlar, tasvirler ve benzeri beyanlar ile yapılması, hastalıkların gıda maddeleri ile tedavisini teşvik eden yayınların, yazıların veya yazılı beyanların kullanılması yasaklanmıştır. 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği hazırlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği Etiketleme Bölümü de gıdaların etiketlenmesinde uyulacak kuralları disipline etmektedir. Etiketlemede ürünün özellikleri, orijini, bileşimi yanlış anlamaya neden olmayacak şekilde belirtilmektedir.

Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği, Etiketleme bölümünde yapılan revizyon çalışmalarında tüketici sağlığı ve güvenliği gözönüne alınarak bu bölüm detaylı olarak ele alınmıştır. Gıdaların etiketlenmesinde özel beslenme amaçlı gıdalar dahil herhangi bir gıda maddesinin etiketinde, o gıda maddesinin hastalıkları önleme, iyileştirme ve tedavi etme özelliği olduğunu bildiren veya ima eden ifadelerle izin verilmemektedir. Beslenme yönünden etiketleme özel beslenme amaçlı gıdalarda ve bileşiminde farklılık yapıldığı beyan edilen gıdalarda zorunlu tutulmaktadır. Bileşen listeleri ve etiket bilgileri verilirken tüketicinin gıda hakkında bilmesi gereken bütün detayların verilmesi yine aynı yönetmeliğin ilgili maddeleri ile hükme bağlanmıştır. Bunun yanı sıra ambalajlı olarak tüketiciye sunulan gıda maddelerinin net miktarları yönetmelik ekinde verilerek tüketicinin korunması sağlanmıştır.

560 sayılı KHK kapsamında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 9 Haziran 1998 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe konulan Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve

Denetlenmesine Dair Yönetmelik'in 15 nci maddesi gıdaların etiketlenmesi ve sunumuna ilişkin tüm reklam yayınlama ilkeleri ile Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğinin dokuzuncu bölüm ambalajlama ve etiketleme-işaretleme prensiplerini belirlemiştir. Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği Etiketleme Bölümü gıdaların etiketlenmesinde uyulacak kuralları disipline etmekteyken 9 Haziran 1998 tarihli Yönetmelik'in 15/s bendinde reklam olarak nitelendirilen faaliyetlerin denetimi ile ilgili Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğüne bağlı olarak bir "Gıda Reklamları Denetleme Komisyonu" kurulmasını hükme bağlanmıştır. Ancak, Sanayi Bakanlığı tarafından yayımlanan "4077 sayılı Tüketici Haklarının Korunması Hakkındaki Kanun"un 17 nci maddesi bir "Reklam Kurulu"nun oluşturulmasını hükme bağlamıştır. Ancak Kurulda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan bir temsilci bulunmamaktadır.

Mevcut uygulamada ise Sanayi Bakanlığı tarafından oluşturulan Reklam Kurulu gıdalar da dahil olmak üzere her türlü reklam faaliyetini değerlendirmekte, gıda ile ilgili sakıncalı bir reklam faaliyeti için Tarım ve Köyişleri Bakanlığında görüş sorulmaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı temsilcisinin Reklam Kurulunda yer alması için girişimde bulunulmuştur.

Dış ülkelerden ithal edilen ürünler ile yurtiçinde üretimi yapılarak pazara arz edilen gıda maddelerinde bulunabilecek gıda güvenliği risklerini önlemek için Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca Merkez ve Taşra Teşkilatı arasında anında ve doğru bilgi akışını sağlamak amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından uygulanan "Erken Uyarı Sistemi"nin ülke gıda kontrol sistemine yerleştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda, gıda güvenliği ve etiketleme kuralları açısından uygun olmayan ürünler hakkında Bakanlık ilgili birimleri arasında raporlama yapılmaktadır.

1.1.3. Gıda Ticaretinde Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği ile İlgili Konular

Gıda güvencesine sahip ülkeler genel olarak ya tarımsal üretim itibariyle kendine yeterli olan ya da ithalat yolu ile yurt dışından gıda alım gücü olan ülkelerdir. Her iki kategoride olan ülkeler de uluslararası gıda ticaretinde önemli rol oynamaktadırlar.

Gıda güvencesine sahip olsun olmasın tüm ülkeler için gıda güvenliği gerek iç, gerekse dış pazarlarda giderek önem taşımaktadır. Ülkeler uluslararası gıda ticaretinde gıdaların güvenilir olması yönünde düzenlemeler getirirken, özellikle gelişmiş olan ülkeler ileri derecede sağlık koşulları aramaktadır. Uluslararası pek çok organizasyon gıda ile ilgili kılavuz, yönlendirmeler çerçevesinde çeşitli düzenlemeler getirmektedirler. Örneğin, BM Dünya Sağlık Örgütü ile Tarım ve Gıda Örgütü, Codex Alimentarius Komisyonu, Uluslararası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi gibi.

1.1.3.1. DTÖ Anlaşmasının Gıda Ticaretine Etkileri

Uruguay Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Turuna kadar dünya tarım ve gıda ürünleri ticareti, ülkelerin bire bir uygulamaları ile şekillenmiş olan ve çoğunlukla gelişmiş ve yapısal üretim fazlası olan AB ve ABD gibi ülkelerin yüksek oranda sübvansiyonlu ihracatları ile yönlendirilmiş durumdaydı. Uruguay Turu sonrası imzalanan DTÖ Anlaşması ve ekindeki Tarım, Ticarete Teknik Engeller (TBT) ile Sağlık ve Bitki

Sağlığı Önlemlerine İlişkin Anlaşma (SPS) (DTÖ Anlaşmaları) ile dünya tarım ve gıda ticareti kurallara dayalı işleyecek olan bir ortama kavuşmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1995 yılından itibaren, tarım ve gıda ürünleri ticareti artık Tarım Anlaşması ve ticaret dışı önlemlere ilişkin Ticarete Teknik Engeller ve Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine ilişkin Anlaşma'nın hükümlerine tabi olarak yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle, gıda güvencesi bakımından Tarım Anlaşması, gıda güvenliği bakımından da TBT ve SPS anlaşmaları uluslararası gıda ticaretinin düzenlenmesi bakımından temel yapı taşlarını meydana getirmişlerdir. Ülkemiz de DTÖ Anlaşması ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne üyedir ve ilgili Anlaşmalara da gelişmekte olan ülke statüsünde taraftır. Üye ülkelere uluslararası gıda standartlarına uyum konusunda Codex Alimentarius standartları, yönlendirme ve tavsiyeleri adres gösterilmektedir. Bu kapsamda, gıda katkı maddeleri, pestisit ve veteriner ilaç kalıntıları, bulaşanlar, numune alma ve analiz metodları, hijyen uygulamalarına ilişkin kılavuz ve kodlara yer verilmektedir.

1.1.3.1.1. DTÖ Tarım Anlaşması

Tarım Anlaşması, daha önce geliş güzel uygulanabilen yüksek oranlı ve değişken tarifeler ile miktar kotaları, ithalat yasaklamaları v.b. tarife dışı engellerle tamamen güdümlü ticaret haline gelmiş olan tarım ve gıda ürünleri ticaretine pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve yurtiçi destekleme politikalarını kurallara bağlayarak ve uygulanmakta olan korumalar ve desteklerde belirli oranlarda indirimle gidilerek daha serbest ve adil bir ticaret sisteminin kurulması yönünde başlangıç yapmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından gıda güvencesi temelinde önemli olan uluslararası gıda ürünleri ticaretinin istikrarlı hale gelmesi bakımından kurallara dayalı bir sistemin oluşturulmaya başlanması büyük önem taşımaktadır. Uzun dönemde, adil ve serbest pazara dayalı bir tarım ticaret sistemi oluşturmak ve destek ve koruma ile ilgili taahhütlerin müzakeresi yolu ile güçlendirilmiş ve daha etkin işleyen DTÖ kuralları ve prensiplerinin oluşturulması başlıca hedeflerdendir.

Tarım Anlaşması hükümlerine göre korumalarda ve desteklemelerde yapılmakta olan indirimler için uygulama dönemi gelişmiş ülkeler için 6 yıl olup 2000 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için aynı dönem 2004 yılında bitmektedir. Daha ileri derecede serbestleşme yönünde yeni ticaret müzakerelerine DTÖ Tarım Komitesinde başlanmıştır. Uygulama dönemindeki tecrübelerle dayanarak ülkelerin gıda güvencesi ve güvenliği de dahil ticaret dışı mülahazaların halen sürmekte olan müzakerelerin temel konularını oluşturması da Anlaşmadan özellikle gelişmekte olan ülkelere beklenen yararın sağlanmadığını göstermekte ve bu yönde yeni düzenlemelerin olabileceğine işaret etmektedir.

1.1.3.1.2. SPS Anlaşması

Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine İlişkin Anlaşma (SPS Anlaşması); insan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili önlemlerin hangi koşullarda ve nasıl uygulanacağını belirtmektedir. Amaç; ülkeler tarafından alınan önlemleri bilimsel bir temele oturtmaktır. Ancak, bilimsel bir gerekçe olması durumunda, uluslararası normlar ve düzenlemeler üzerinde bir koruma düzeyine gidilebilmektedir.

Ticarette olumsuz etkileri en aza indirmek üzere sağlık ve bitki sağlığı önlemlerini geliştirmek, güçlendirmek için çok uluslu bir çerçevede kural ve disiplinler oluşturmak Anlaşmanın temel yaklaşımıdır. Anlaşma gıda normları için FAO ve WHO işbirliğinde çalışan Kodeks Alimentarius Komisyonunu referans göstermekte, buna göre DTÖ üyesi ülkelerin kendi ulusal gıda mevzuatlarını belirlerken söz konusu Kodeks Komisyonunca hazırlanan normları izlemelerini tavsiye etmektedir.

Türk gıda mevzuatı kapsamında Türk Gıda Kodeksi ve Ürün Normlarının hazırlanmasında DTÖ-SPS Anlaşmasında belirtilen normların da göz önünde bulundurulması, Anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmede avantaj sağlamaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB), Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü SPS önlemlerinde Dünya Ticaret Örgütü'nün temas noktasıdır. Uluslararası gıda ticaretinde giderek etkin bir rol oynayan ve gıda kontrolüne ortak bir yaklaşım getiren SPS önlemlerine ilişkin çalışmaların etkin hale getirilmesi için Genel Müdürlük içerisinde "SPS-Bildirim ve Kontak Merkezi" kurulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği, SPS Komitesi ve diğer DTÖ komitelerinde aktif bir rol oynamaktadır. Topluluğun gıda güvenliği alanında önleyici prensipleri kullanmak için mevcut DTÖ çalışmasını belirleme ve güçlendirme hedefi bulunmaktadır.

SPS önlemleri ülkemiz orijinli bazı ürünlerin ihracatına olumsuz etki getirmektedir. Örneğin, kuru üzüm, yer fıstığı, kırmızı biber vb. ihraç ürünlerimizde ihracat esnasında zaman zaman uluslararası limitlere uymamaktan kaynaklanan gıda güvencesi sorunları yaşanmaktadır. Ülkemizin önemli bir kuru üzüm üreticisi ve ihracatçısı olmasına rağmen risk arzeden gıda güvencesi (pestisit-kurşun) sorunları, son yıllarda kuru üzüm ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Burada SPS Anlaşmasında yer alan her ülkenin **"uygun koruma düzeylerini belirleme ve buna göre önlemler alma"** kuralının da rolü bulunmaktadır. Bu durumda üye ülkeler farklı yollar içerisinde farklı düzeyde uygulama yapabilmektedirler. Örneğin, Kanada ve ABD, Türkiye orijinli kuru üzüme yok denecek düzeyde limit uygulayabilmektedir. SPS anlaşmasında risk değerlendirmesi olmasına rağmen, risk yönetimine dair herhangi maddenin bulunmaması ülkelerin riski düşürücü ya da elimine edici önlemler almasına imkan vermemektedir. TKB geleneksel üreticisi olduğumuz ürünlerde risk değerlendirme çalışmaları sonucunda ortaya çıkacak limitlerin uluslararası düzeyde kabul görmesi amacına yönelik çabalar başlatmıştır.

1.1.3.1.3. TBT Anlaşması

Ticarette Teknik Engeller (TBT) Anlaşması ile paketleme, markalama ve etiketleme gibi teknik düzenlemelerin uluslararası gıda ticaretine herhangi bir engel yaratmaması amaçlanmaktadır. Bu anlaşma, SPS Anlaşmasında yer almayan gıda standartları konusunda düzenleme öngörmektedir. Ürünlerin bileşimleri, kalite öğeleri, etiketleme, beslenme ve analiz metodları TBT kapsamında bulunmaktadır. SPS önlemleri ile TBT Anlaşması risk değerlendirmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu çerçevede, mevcut gıda standartları yeniden değerlendirilmekte ve daha yatay bir yaklaşım göz önünde bulundurularak, gıda güvenliği konusu öncelikli olarak ele alınmaktadır.

1.2. BESLENME POLİTİKALARI

1.2.1. Türkiye'de Beslenme ve Sağlık Araştırmaları Sonuçlarına Göre Durum

1.2.1.1. Genel Değerlendirme

Toplumu ve onu oluşturan bireylerin sağlıklı ve güçlü olarak yaşamasında, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde, refah düzeyinin artmasında, huzurlu ve güvence altında varlığını sürdürebilmesinde yeterli ve dengeli beslenme temel koşullardan birisi belki de en önemlisidir. Beslenme; büyüme ve gelişme, yaşamın sürdürülmesi, sağlığın korunması ve geliştirilmesi için gıdaların tüketilmesidir. Bireyin beslenme durumunu gıdanın üretiminden tüketimine kadar birçok etmen etkiler. Sağlıklı bir yaşam ancak gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması ile sürdürülebilir.

Açlık ve gıda güvencesizliği sorunlarının global boyutları bulunmaktadır. Dünya nüfusundaki hızlı artış ve doğal kaynaklar üzerindeki baskılar göz önüne alındığında acil, kararlı ve uyumlu eylemlerin yapılmaması halinde bu durumun bazı bölgelerde devam etmesi ve hatta ciddi biçimde artması kaçınılmazdır. Yoksulluk gıda güvencesizliğinin en büyük nedenidir ve fakirliğin ortadan kaldırılması çalışmalarındaki ilerlemeler gıdaya erişimin iyileştirilmesinde yaşamsal rol oynamaktadır (FAO/WHO,1992). Açlık, yoksulluğun hem nedeni, hem de sonucudur. Açlıkla mücadele, yoksullukla mücadelede en önemli adımdır. Açlığın ve yetersiz beslenmenin yaygın olduğu yerlerde, yoksullukla mücadelede geniş-tabanlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi olası değildir. FAO' nun 2000 yılı "Dünya Gıda Güvencesizliği Durumu" raporunda belirtildiği üzere, açlıkla mücadele sadece insani bir sorumluluk değil, aynı zamanda güçlü bir ekonomik gerçektir. Düşük verimlilik, hastalık ve ölüm olarak ifade edildiğinde, açlık ve yetersiz beslenmenin ekonomik maliyeti son derece yüksektir. Açlık ve yetersiz beslenmenin hüküm sürdüğü ülkelerde verimliliğin dörtte üç oranında azaldığı görülmüştür.

Dünyada gıda maddeleri önemli oranda artmasına karşın gıdaya erişimdeki engeller, gıdayı satın alacak hane ve ulusal düzeydeki gelir yetersizliğinin devam etmesi, arz, talep ve dağılım dengesindeki istikrarsızlık ile doğal ve insandan kaynaklanan felaketler temel gıda ihtiyaçlarının karşılanmasını güçleştirmektedir.

Gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması, sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, çevrenin korunması ve sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla politikalar oluşturulurken gıda ve sağlık kavramları birlikte ele alınmalıdır. Bu doğrultuda gıda, beslenme plan ve politikalarının oluşturulması tarım, sağlık, eğitim, ticaret ve sanayi kuruluşlarının, akademik kuruluşların, gıda sanayinin, sivil toplum örgütlerinin işbirliğini gerektirmektedir (Pekcan, 1999a, 2001a). Bu nedenle de gıda ve beslenme politikaları hükümetlerin politik gündeminde en önemli yeri oluşturmalıdır. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi; gıda ve beslenme politikalarının en önemli çıktısıdır.

1.2.1.2. Gıda Tüketim Alışkanlıkları ve Güncel Eğilimler

Türkiye'de, enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumu incelendiğinde, enerjiyi yetersiz düzeyde tüketen aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi başına yeterli düzeydedir. Proteinin çoğu bitkisel kaynaklıdır. Hayvansal protein tüketimi ise yetersizdir. Kalsiyum (%13-26), A vitamini (%3-31) ve riboflavini (%34-40) yetersiz tüketenlerin oranı oldukça yüksektir. Özellikle süt ve ürünlerinin yetersiz düzeyde tüketilmesi kalsiyum ve riboflavin yetersizliğinin temel nedenidir. Demiri yetersiz düzeyde tüketenlerin oranı düşük olmasına karşın, demir yetersizliği anemisi görülme oranı çok yüksektir (Pekcan, Karaağaoğlu, 2000; Pekcan 2001b).

Gıda Güvencesi bölümünde, DİE 1994 Yılı Hanehalkı Tüketim Harcamaları ve Gelir Dağılımı Araştırması sonuçlarına dayanılarak yapılan çalışmalar sonucu, bölgesel gıda tüketimi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türkiye geneline bakıldığında, tahıl ve tahıl ürünlerinin tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Tahıl grubu tüketimini takiben ikinci sırada sebze tüketimi gelmektedir. Et ve et ürünlerinin protein açısından çok önemli gıda maddeleri olmasına ve Türk mutfağında kuzu ve dana etlerinin önemli bir yer tutmasına rağmen Türkiye genelinde tüketim yüzdesi diğer gıda gruplarının tüketimleri içerisinde sadece % 3'tür (Tablo 3). Tahıl grubundan buğday genellikle ekmek, makarna ve bulgur şeklinde, mısır Karadeniz bölgesinde tüketilmektedir. Fazla olan pirinç talebinin yarıdan fazlası ithalatla karşılanmaktadır. Mercimek, nohut ve kuru fasulye en fazla tüketim alışkanlığı olan kuru baklagil ürünleridir. Süt ürünlerinden en fazla tüketim alışkanlığına sahip olunan ürünler yoğurt ve çeşitli peynirlerdir. Katı ve sıvı yağ tüketimleri bölgelere göre farklılık göstermekte olup Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı bölgelerinde zeytinyağı tüketim alışkanlığı yaygındır. Uzun yıllardan bu yana margarin tereyağın yerini almıştır (Ungan ve ark. 1998).

Türkiye beslenme durumu yönünden hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin sorunlarını birlikte içeren bir görünüme sahiptir. Türkiye'de halkın beslenme durumu bölgelere, mevsimlere, sosyo-ekonomik düzeye ve kentsel-kırsal yerleşim yerlerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun temel nedenlerinin başında gelir dağılımındaki dengesizlik gelmektedir. Bu durum beslenme sorunlarının niteliği ve görülme sıklığı üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca beslenme konusundaki bilgisizlik, hatalı gıda seçimi ile yanlış hazırlama, pişirme ve saklama yöntemlerinin uygulanmasına neden olmakta ve beslenme sorunlarının boyutlarının büyümesine yol açmaktadır (Pekcan, 1998).

Yıllar içerisinde ekonomik koşullar ve diğer etkenler dışında, reklamlar, pazara sunulan yeni ürünler ve küresel ölçekte yayılan fast food (ayaküstü beslenme) da toplumun beslenmesini etkilemektedir. Bu değişiklikler beslenme sorunlarına neden olmakta, halk sağlığını etkileyebilmektedir.

Toplu Beslenme (Mass catering): Toplu Beslenme- mass catering günümüzde önemi giderek artan bir sektör haline gelmiştir. Bunda hizmetten yararlananların sayısının artmasının yanı sıra, hizmet basamağındaki herhangi bir noktada oluşabilecek aksaklığın yol açacağı olumsuz sonuçlar (gıda zehirlenmeleri, ölümler, ekonomik kayıplar vb.) önemli rol oynamaktadır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında Toplu

Beslenme Sistemlerinde (TBS) kalite ve güvenlik açısından gerekli her türlü yasal önlemin alındığı ve konuya bir halk sağlığı konusu olarak önemle yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de ise halk sağlığında önemli bir konu olarak karşımıza çıkan TBS' de gerek yasal düzeyde gerekse sektör bazında bir çok belirsizlikler ve sorunlar yaşanmaktadır.

Sektördeki durum incelendiğinde; son yıllarda toplu beslenme alanında özel sektörde bir gelişme göze çarpmaktadır. Bu nedenle de gün geçtikçe sayıları hızla artan yemek fabrikaları sektörde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Son verilere göre Ankara' da toplu beslenme hizmeti veren restoran, yemek fabrikası vb. ticari işletmelerin sayısı 267'nin üzerindedir. Ülke genelinde bu tür hizmet veren kuruluşların sayıları ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hizmeti talep eden kuruluşların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu kuruluşların başında okullar, hastaneler ve diğer kamu ve özel kuruluşlar gelmektedir. Böyle bir gereksinime ve eğilime karşın hem hizmeti veren hem de hizmeti satın almak isteyen kuruluşlar yönünden birçok belirsizlik ve sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinin başında da konu ile ilgili uzmanlarca hazırlanmış ve yasal olarak yürürlüğe girmiş olan bir "Toplu Beslenme / Yemek Fabrikaları" yönetmeliğinin olmamasıdır. Toplu beslenme konusuna önem veren, hem hizmeti alacak olan, hem de hizmeti verecek olan kuruluşlar, var olan bu eksikliklerin sıkıntısını yaşamakta; hizmeti bir çok eksiklik ve aksaklıkları ile almaya ve vermeye çalışmaktadırlar (Merdol ve ark., 2000; Beyhan, 1999; Beyhan ve ark. 1999).

Ayaküstü beslenme (Fast-food): Özellikle kentsel bölgelerdeki çocuk ve gençlerde yaygın bir beslenme şekline gelmiştir. Bu şekilde beslenme doymuş yağ asitleri yönünden zengin, posa içeriği, A ve C vitaminleri yönünden fakir olup kalp-damar hastalıklarının oluşma riskini arttırmaktadır (TDD,1993).

1.2.1.3. Beslenme ve Sağlık Sorunları ile Gıdalardan Kaynaklanan Hastalıklar

1.2.1.3.1. Beslenme ve Sağlık Sorunları

Bebek ölüm hızı: Türkiye'de 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-TNSA (TNSA,1998) verilerine göre bebek ölüm hızı binde 42.7 ve 1999 yılı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan projeksiyona göre binde 38.3'dür. Bebeklerde düşük doğum ağırlığı (<2500 gram) ile doğum oranı %10.0'dur. Bebek ve çocuk ölümlerinin çoğu yetersiz beslenmeye bağlı büyüme ve gelişme bozuklukları ile önlenebilir hastalıklar olup, protein, enerji, vitamin ve mineral eksikliğinin neden olduğu beslenme yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. 1998 TNSA verilerine göre çocuklarda emzirme yaygın (% 95.2) ise de tek başına 4 ay anne sütü ile beslenenlerin oranı % 9.4' dür. İlk ayda tek başına anne sütü ile beslenme oranı TNSA-1998'de %14.2 iken, TNSA-1993'de ise %19.0 olup, düşme söz konusudur. Ek besinlere erken başlanmakta (ilk bir ayda % 49.3) ve uygun olmayan ek besinler verilmektedir (TNSA,1998; 1993).

Türkiye'de 0-5 yaş grubu çocuklarda; büyüme ve gelişme geriliği, demir yetersizliği anemisi, raşitizm, okul çağı çocuk ve gençlerde; zayıflık ve şişmanlık, demir yetersizliği anemisi, vitamin yetersizlikleri, iyot yetersizliği hastalıkları, diş çürükleri, yetişkin kadınlarda; zayıflık ve şişmanlık, demir yetersizliği anemisi, iyot yetersizliği

hastalıkları, vitamin yetersizlikleri, yaşlılarda; beslenmeye bağlı kronik hastalıklar sık görülmektedir (Arslan ve ark, 2000; Pekcan, 1998).

Protein-enerji yetersizliği (Malnütrisyon): 1998-TNSA'nda kronik beslenme yetersizliğinin bir göstergesi olan yaşlarına göre kısa boylu (bodur) kabul edilen 5 yaş altı çocukların oranı % 16.0 olup, bu değer 1993 TNSA'da %20.5'dir (TNSA,1998; 1993). Araştırmaya göre 5 yaşındaki çocukların yaklaşık altıda biri kronik olarak yetersiz beslenmektedir ve yine yaklaşık %8.0'i ciddi şekilde düşük kiloludur. Çocuklarda büyüme ve gelişme bozukluğu, kırsal alanlardan kente, doğudan – batıya doğru 1.6 kez, eğitimsiz veya az eğitilmiş ailelerde ise eğitilmiş ailelere kıyasla 1.5 kez yüksek görülmektedir.

Kronik enerji yetersizliği: 1998-TNSA'na göre kronik enerji yetersizliğini tanımlamak için kabul edilen kesişim noktası (cut-off) Beden Kitle İndeksi (BKI) =18.5 kg/m² kriter olarak alındığında kadınların %2.6'sı bu sınıfa girmektedir. Türkiye'de yetişkin kadınlarda kronik-enerji yetersizliği önemli bir sorun olarak gözükmemektedir (TNSA,1998).

Demir yetersizliği anemisi (kansızlık): Önemli bir halk sağlığı sorunudur. 0-5 yaş grubu çocukların ortalama %50.0'si, okul çağı çocuklarının % 30.0'u, gebe ve emzikli kadınların % 50'si anemiktir (Pekcan ve Karaağaoğlu, 2000; Pekcan, 1984; Wetherilt et al, 1992; Açkurt et al, 1995; Çetin ve ark, 1999). Anemi bebek ve çocuklarda büyümeyi, entellektüel ve psikomotor gelişmeyi etkiler, enfeksiyonlara direnci azaltır. Yetişkinlerde ise yorgunluk ve isteksizliğe neden olur, çalışma yeteneğini etkiler ve toplumda ekonomik kayıplara neden olur. Annede anemi ise bebekte büyüme geriliğine, düşük doğum ağırlığına, anne ve bebek ölümlerine yol açar (Pekcan ve Rakıcıoğlu, 1999b).

İyot yetersizlikleri hastalıkları: Guatr prevalansı; ulusal düzeyde 1988 yılında yapılan bir çalışmada tüm popülasyonda % 30.5 bulunmuştur (Urgancıoğlu ve Hatemi, 1989). Bu çalışmadan hesaplama ile elde edilen okul çocuklarında prevalans (görülme sıklığı) % 35.6 olup Dünya Sağlık Örgütü sınıflamasına göre ağır prevalans değeridir (WHO/UNICEF/ICCIDD,1993). 6-12 yaş grubu çocuklarda basit guatr görülme sıklığı % 30.3 (erkeklerde %27.7, kızlarda %32.6) bulunmuştur (HÜBDB/SB,1995). Guatr, iyot yetersizliği hastalıklarının buzdağının üzerinde görülen bölümüdür. Sorunun önemi iyot yetersizliğinin guatrın yanısıra, fiziksel ve mental gelişme geriliğine neden olması, ağır olgularda sağırılık ve dilsizlik, cücelik, düşük, erken doğum ve doğuştan bozuklukların görülme oranının artmasıdır. Sorunun önlenmesinde kesin çözüm olan iyotlu tuzun kullanım oranı 1995 yılında % 24.0 olarak bulunmuştur (HÜBDB/SB,1995). Türkiye'de 1998 Temmuz ayından itibaren tüm sofralık tuzların iyotla zenginleştirilmesi, yönetmelik gereği zorunlu kılınmıştır. Ağustos 2000 tarihinden itibaren de 250 gramlık paketlerde iyotsuz tuz üretimine izin verilmiştir (Resmi Gazete, 98/11; 99/8; 2000/29). Yeni yasa ve bu kapsamda yoğun şekilde sürdürülen halk eğitim çalışmaları sonucu iyotlu tuz kullanım oranının artması beklenmektedir. İyotlu tuzu üretimden tüketime kadar izlenmesi çalışmalarının da yürütülmesi gerekmektedir.Hipotiroidinin Türkiye genelinde boyutları ise bilinmemektedir. Yürütülen pilot bir çalışmada 30 097 yeni doğan konjenital hipotiroidi yönünden incelenmiş ve insidans (yeni olgu sıklığı) 1:2736 olarak saptanmıştır (Yordam ve ark,1995).

Raşitizm: Çocuklarda protein-enerji malnütrisyonundan sonra görülen önemli beslenme sorunlarından birisi de raşitizmdir. D vitamini yetersizliği sonucu gelişen raşitizm gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerle hemen hemen görülmez olmuştur. Ulusal ve bölgesel çalışmalar ülkemizde raşitizm görülme sıklığının % 7.9-20.0 arasında olduğunu göstermektedir (Köksal,1974; Öcal ve ark, 1983).

Diğer vitamin ve mineral yetersizlikleri: Diğer vitamin ve minerallerin yetersizlik düzeyini yansıtan veriler oldukça azdır. Beslenme sorunlarının çözümünün, gıda, beslenme plan ve politikalarının oluşturulmasının tek yolunun beslenme ve sağlık araştırmalarının yapılarak saptanması ile mümkün olduğu unutulmamalıdır. Okul çağı çocuklarda yapılan bir çalışmada tiamin (%20.1), riboflavin (%89.9), vitamin B₆ (%83.3), folik asit (%23.3), vitamin B₁₂ (%5.9), vitamin C (%43.0), vitamin A (%11.6), β-karoten (%3.5), vitamin E (%21.8), demir (%6.1) ve çinko (%15.7) yetersizlikleri saptanmıştır. Çocukların %54.3'ünde hematokrit düşük, alkalin fosfataz düzeyi ise %54.6 oranında normal değer üzerinde bulunmuştur (Wetherilt, et al 1992).

İstanbul ve Kocaeli illerinde gebe kadınlar gebeliklerinin 13-17.(I. dönem), 28-32. (II .dönem) haftalarında, doğum sonrası dönemin 13-17. (III. dönem) haftasında izlenmiştir. I. dönemde vitamin B₁₂ (%48.8), folik asit (%59.7); II. dönemde ferritin (%52.3), çinko (%72.3), B₂ vitamini (%38.8), B₁₂ vitamini (%80.9), folik asit (%76.4); III.dönemde ferritin (%39.0), B₂ vitamini (%43.1), B₆ vitamini (%36.4), B₁₂ vitamini (%60.0) ve folik asit (%73.3) yönünden risk altında olduğu saptanmıştır. Ayrıca annelerde, alkalin fosfataz aktivitesi değerleri II. dönemde %55.0, III. dönemde %80.0 oranlarında kemik kaybı olduğunu göstermektedir (Açkurt et al. 1995). Diğer bir çalışmada da 56 çocuğun serum retinol düzeylerine bakılmış ve %9.5 sağlıklı çocukta, %42.9 hasta grupta ve %90.5 kızamıklı grupta serum retinol düzeyi 0.70 mol/L düzeyin altında (yetersiz) saptanmıştır (WHO/UNICEF,1995).

Folat yetersizliği: Folat yetersizliğine bağlı nöral tüp defekti prevalansı 10 bin doğumda 30.1 (Erkek:%43.9, Kız: %56.1, Kız/Erkek: 1.27) olarak bulunmuştur (Tunçbilek et al, 1999). Bu sorun da 15-49 yaş grubu kadınlar için önemli bir halk sağlığı sorunu olarak görülmektedir.

Diş çürükleri: Süt dişlerinde ki çürük prevalansı 6 yaşta %83.0, 8 yaşında %92.0, çocuk başına düşen çürük (d), süt dişi (t) sayısını gösteren dt indeksinin yaşla birlikte 4.4'ten 5.2'ye çıktığı bulunmuştur (Saydam ve ark, 1990). Bölgesel çalışmalarda prevalans 6-12 yaş grubunda %64.0-100.0'dür (Yeşil ve Demirkol, 2000). İçme sularında flor düzeyi düşük bulunmuştur (Yalvaç ve Aydın, 2000).

Şişmanlık: Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve beslenmeye bağlı kronik hastalıkların (kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet, osteoporoz v.b.) görülme sıklığı artmaktadır. Şişmanlık orta yaşın sorunu gibi görünüyorsa da yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilmektedir. Retrospektif çalışmalar, yetişkin obeslerde şişmanlığın 1/3 oranında çocuklukta, ya da adolesan döneminde başladığını göstermiştir.1998-TNSA'na göre kadınların %33.4'ü hafif şişman (BKI=25-30 kg/m²), %18.8'i şişman (BKI= > 30 kg/m²)'dir (TNSA, 1998). Çocuklarda şişmanlık sorunu üzerinde pek durulmamaktadır. Ancak yapılan araştırmalar yakın gelecekte önlem alınmadığı takdirde sorunun önem kazanabileceğini göstermektedir (HÜBDB/SB, 1995).

Beslenmeye bağlı kronik hastalıklar: Dengesiz beslenmeye bağlı şişmanlık ve beslenmeye bağlı kronik hastalıkların (Kalp-damar hastalıkları, kanser, diyabet, osteoporoz vb.) görülme sıklığı artmaktadır.

Kalp-damar hastalıkları: Ülkemizde tüm ölümlerin ilk sırasında % 43.0 oranında kalp damar hastalıkları yer almaktadır. Bireylerin % 9.0'unun kolesterolü (>250 mg/dL), % 17.0'sinin trigliserit değerleri (>200 mg/dL) yüksek bulunmuştur. Yüksek olması istenen HDL-yüksek dansiteli lipoprotein düzeyi ise düşüktür (Mahley ve Bersot,1999; Mahley et al, 1995; Onat ve ark 1992; Onat ve ark, 1996a; 1996b).

Hipertansiyon: Yapılan çalışmalarda hipertansiyon prevalansı ($>160/95$ mmHg) %11.0-43.0 arasında saptanmıştır (Pekcan, 1998). Risk etmeni olan sigara içme alışkanlığı ise yüksektir (Bilir et al,1997; Mahley ve Bersot,1999; Mahley et al, 1995).

Kanser: Türkiye'de yetişkinlerde ikinci sırada ölüm nedenidir. Tüm ölümlerin %11.0'ini kanser türleri oluşturmaktadır. Beslenme alışkanlıklarına bağlı nedenlerle meme, kolon, prostat ve mide kanserleri sık görülmektedir (Pekcan ve Karaağaoğlu, 2000).

Diabet: Toplumun % 3.5'inde görülmektedir. Son 5 yılda erkeklerde % 25.0, kadınlarda % 14.0 oranında artış göstermiştir (Arslan, 1999). Fiziksel aktivite azlığı, şişmanlık, stres, kentleşme, sosyo-ekonomik durum risk etmenleridir.

Osteoporoz: Prevalansı kadınlarda % 9.0, erkeklerde % 0.6, olup menapoz döneminde kemiklerde kırılma oranı % 16.7 olarak bulunmuştur (İnanıcı ve ark, 1999). Çocukluktan itibaren yetersiz ve dengesiz beslenme, fiziksel aktivite azlığı sorunun temel nedenlerindedir.

Fiziksel Aktivite: Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımladığı şekilde sağlık; fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam iyilik halidir. Fiziksel yönden sağlıklı olmanın ön koşulu kabul edilen uygunluk düzeyi, düzenli olarak egzersizlere katılmakla elde edilebilmektedir. Sağlıklı beslenme alışkanlığı ve egzersiz sağlığın korunması ve geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. Şişmanlık, diabet, hiperlipoproteinemi, hipertansiyon, kalp krizi, osteoporoz, kanser gibi hastalıkların önlenmesi ve tedavisi, bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi ile fiziksel aktivite düzeyi arasında yakın ilişki bulunmaktadır (Gibney, 1999). Araştırma verilerine göre, 20-29 yaş kadınların %50.0'sinin aktivitesi çok hafif ve hafif, %45.0'inin orta ve ancak %5'inin aktivite düzeyi orta üzerinde bulunmuştur. Çok hafif ve hafif, orta ve orta üzeri aktivitesi olan 40-49 yaş kadınlar sırasıyla %65.0, %30.0 ve %2.0, 60-69 yaş kadınlar sırasıyla %90.0, %10.0 olup orta üzeri aktivitesi olana rastlanmamıştır. Erkeklerin fiziksel aktivitesi daha fazla ise de aktivite düzeyi yaş ilerledikçe azalmaktadır (Onat ve ark 1992; 1996a; 1996b). Toplumun çeşitli yaş gruplarında yapılan araştırmalarda da benzeri sonuçlar görülmektedir (Arslan, 1999). Egzersiz yapma, bir yaşam biçimi şekline dönüştürülmelidir (Gibney, 1999).

1.2.1.3.2. Gıdalardan Kaynaklanan Hastalıklar

Brusella olguları ve ölümler: Bruselloz, özellikle sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlardan insanlara bulaşan, tedavi edilmediği takdirde yıllarca sürebilen mikrobik bir hastalıktır. Hastalık, Bang hastalığı, Malta humması, Dalgalı humma veya Akdeniz humması olarak da bilinmektedir. Nedeni, pastörize edilmemiş süt ve taze peynir tüketilmesidir.

Yıllara göre 1995'de 8506 olgu, 9 ölüm; 1996 yılında 9480 olgu; 1997'de 11812 olgu, 1 ölüm; 1998'de 12330 olgu, 1 ölüm; 1999'da 11482 olgu, 3 ölüm rapor edilmiştir (SB, 2001a).

Gıda zehirlenme olguları ve ölümler: Sıklıkla gözlenen zehirlenme nedenleri olarak mantar, botilismus ve diğer etkenlere bağlı nedenler belirlenmiştir.

1996'da mantara bağlı toplam olgu sayısı 98, ölüm sayısı ise 8'dir. İzleyen yıllar içerisinde olgu ve ölüm sayıları sırasıyla 1997'de 1041, 16; 1998'de 756, 5; 1999'da 329, 1; ve 2000'de 294, 2 olarak rapor edilmiştir. Botilismus zehirlenmesi 1996 yılında 14 olgu ve 8 ölüm; 1997 yılında ise 89 olgu ve 10 ölüm olarak rapor edilmiştir. 1998'de 120, 1999'da 96 ve 2000'de ise 13 olgu görülmüş, ölümle sonuçlanan olgu rapor edilmemiştir. Diğer zehirlenme olguları ise 1996'da 4789 olgu ve 42 ölüm iken, 2000 yılında 4961 olgu ve 8 ölüm rapor edilmiştir (SB, 2001b).

Su kaynaklı olgular: Tüketime sunulan doğal kaynak, maden ve içme suları ile tıbbi suların teknik ve hijyenik koşullara uygun şekilde elde edilmesi, ambalajlanması ve satışı önem taşır. Hijyenik koşulları uygun olmayan suların kullanılması, su kaynaklı sağlık sorunlarının ve hastalıkların oluşmasına neden olmaktadır.

Ağır ishalin neden olduğu dehidrasyon (su ve elektrolit kaybı) çocuk hastalıklarının ve ölümlerinin başlıca nedenlerinden biridir. TNSA-98'de beş yaşın altında çocuğu olan ailelere son iki hafta içinde çocuklarının ishal olup olmadığı ve ishalleri çocuklarına ne tür bir tedavi uyguladıkları sorulmuştur. Çocukların %30.0'unun araştırmadan önceki iki hafta içinde herhangi bir zamanda ishale yakalandıkları görülmektedir (TNSA, 1998). Yapılan birçok araştırmada benzer sonuçlar elde edilmiş ve bu durumun, anne sütünü kesme ve özellikle mikrop bulaşmış su kullanımı gibi yetersiz sanitasyona bağlı olduğu görüşüne varılmıştır (TNSA, 1998).

1.2.2. Serbest Pazar Ekonomisi Koşullarında Yeterli ve Dengeli Beslenme İçin Önlemler

1.2.2.1 Ekonomik Araçlar

Türkiye'nin de imzaladığı Dünya Beslenme Deklarasyonu'na uygun olarak (Uluslararası Beslenme Konferansı, Roma, 1992 -ICN) kişisel refah, ulusal, sosyal ve ekonomik kalkınma için beslenme açısından yeterli, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişim gereklidir (FAO/WHO, 1992). Ekonomik güçsüzlükler gıdaya ulaşımı zorlaştıran en önemli etmenlerden birisidir. Halkın temel gıdası olan ve beslenmesi için önem taşıyan gıdaları satın alabilmesi ve beslenme durumunu geliştirebilmesi ve sürdürülebilmesi için ekonomik gelişime ve desteğe gereksinim vardır.

1.2.2.2. Beslenme ve Sağlık Durumunun Saptanması: Araştırma, Bilgi Toplama ve Analiz İhtiyaçları

Bir toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayacak ulusal beslenme plan ve politikalarının oluşturulabilmesi için o ülkeye ilişkin beslenme ve sağlık verilerinin bulunması gereklidir. Türkiye 1974 Beslenme – Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması günümüze kadar yapılmış en kapsamlı araştırmadır (Köksal, 1974). 1984-Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması ise, Türkiye geneline gösterge olmak kaydıyla 3 ilde sağlık taraması yapılmadan mevsimsel olarak gerçekleştirilmiştir (Tönük ve ark, 1984). Görüldüğü gibi son 27 yılda sağlık ve son 17 yılda beslenme koşullarındaki değişimler saptanamamıştır. Türkiye'de de diğer Dünya ülkelerinde olduğu gibi her 5 yılda bir Beslenme – Sağlık ve Gıda Tüketimi araştırmasının yapılması gerekmektedir (WHO, 1988). Bilindiği gibi yetersiz ve dengesiz beslenme çeşitli hastalıklara yol açtığı gibi, birçok hastalık ve sağlık sorunu da beslenme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Türkiye'nin ana sorunlarından birisinin "Sağlık" olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ülke geneline yansıtacak verilerin sınırlı olması nedeniyle mevcut durum bölgesel araştırma verilerine dayalı olarak verilmektedir. Bu nedenlerle acil olarak bir "Beslenme Sağlık ve Gıda Tüketimi" araştırmasının yapılması gerekmektedir. Bu araştırmanın öncelikli amaçları,

- Politika geliştirenlere ve planlamacılara günün koşullarını yansıtan, geçerli ve güvenilir bilginin sağlanması,
- Çeşitli kurum ve kuruluşlara (bakanlıklar, üniversiteler, özel sektör, gıda sanayi, sivil toplum örgütleri vb.) hastalıkların mortalite (ölüm) ve morbiditesi (hastalıkların görülmesi), antropometri, gıda tüketimi ve tüketim alışkanlıkları, gıdaların satın alınması, hazırlanması ve saklanması, emzirme ve ek gıdalara başlama vb. verilerin sağlanması,
- Beslenme sorunlarında önceliklerin saptanması, nedenlerin belirlenmesi, etkin politikaların saptanması ve uygulanması, izleme ve değerlendirmenin yapılabilmesi,
- Acil durumlarda beslenmede erken uyarının sağlanması,
- Beslenme ve sağlık konusunda eğitim veren kurum ve kuruluşların eğitim ve öğretim programlarının ülkenin sağlık ve beslenme önceliklerine yönlendirilmesi,
- Veriler ışığında beslenme eğitimi, gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanması, yaş, fizyolojik durum ve yaşam şekline uygun tüketimi önerilen besin ögesi gereksinimleri oluşturulabilmesi ve güncelleştirilmesi,
- Etkin ve geçerli gıda ve beslenme plan ve politikalarının oluşturulması, izlenmesi ve güncelleştirilmesinin sağlanmasıdır.

1.2.2.3. Bilgilendirme ve Eğitim Kampanyaları: Beslenme Eğitimi, Halkın Beslenmede Bilinçlendirilmesi

16-17 Haziran 2001 tarihlerinde Ankara'da UNICEF'in desteği ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından düzenlenen "hedefe yönelik proje planlama" toplantısında eğitim ve beslenme konusunda eğitim ve bilinçlenme alanında aşağıdaki sorunlar belirlenmiştir:

- Beslenme ve gıdanın önemi konusunda bilinç eksikliği
- Bilinçsiz tüketici
- Eğitim yetersizliği
- Genel eğitim düzeyi düşüklüğü
- Beslenme bilgisi yetersizliği
- Sağlıklı beslenme için güncel rehberlerin bulunmaması
- Sertifikalandırma ve belgelendirme sisteminin olmayışı.

Beslenme eğitimi halkın beslenme durumunun düzeltilmesinde ve geliştirilmesinde önemli bir araçtır.(FAO, 1995). Beslenme eğitiminin amacı; toplumun beslenme durumunu geliştirmek üzere beslenmeye dayalı davranışlarda olumlu değişiklikler yaratılmasıdır (FAO, 1997). Bu alanda dünyada uygulanan önemli etkinlikler; eğitimcilerin eğitimi, halkın beslenme ve sağlık konusunda bilinçlendirilmesi ve gıda etiketlemesi yoluyla toplumun bilgilendirilmesidir.

AB tarafından hazırlanan "Gıda Güvenliği Beyaz Bildiri"sinde Topluluk düzeyinde kapsamlı ve tutarlı bir beslenme politikası ortaya konulacağı ve bu amaçla bir eylem planı hazırlanacağı hususu yer almaktadır. Aynı dokümanda başarılı bir beslenme politikasının uygulanabilmesi için izleme, bilgi toplama, ve analizin önemli olduğu belirtilmekte ve alınacak önlemler şu şekilde yer almaktadır: "Gıda tüketimi, diyet ve beslenme durumu, ulusal ve topluluk düzeyinde bilgi toplama sistemlerinde yer almalıdır. Ayrıca, beslenme alanında araştırma ve bilimsel çalışmalar geliştirilmeli, bilimsel danışmanlık olanakları etkin olarak araştırılmalı ve bunlardan elde edilecek sonuçlar, şeffaf bir biçimde açıklanmalıdır. Beslenme Politikalarının diğer önemli bir yönü, tüketicinin etkin ve doğru bilgilendirilmesidir. Bu doğrultuda, Beslenme Etiketleri Direktifi rol oynamaktadır. Beslenme etiketleri ile birlikte bilgilendirme kampanyaları gibi bilgilendirme araçlarının uygulanması için de özel çaba gösterilmesi gerekmektedir. Beslenme rehberleri ile ilgili bir konsey direktifi hazırlanacaktır. Tüketicilerin uygun biçimde bilgilendirilmesi de sağlanacaktır."

Ülke genelinde halkın beslenme bilgi düzeyinin yetersiz oluşu, ellerinde mevcut gıda ve ekonomik kaynak olsa bile bunların yararlı kullanımını olumsuz yönde etkilemekte ve hatalı uygulamalara yol açmaktadır. Sağlıklı beslenme alışkanlıklarının temeli çocukluk döneminde atıldığından bu dönemde verilen eğitim çok önemlidir (Merdol, 1999a). Eğitim, dinamik bir süreçtir ve yaşam boyu süren bir olgudur (Merdol, 1999b). Halkın sağlıklı beslenme konusunda eğitimi ve bilinçlendirilmesi yaşam döngüsü boyunca büyük önem taşımaktadır. Beslenme bilgisi farklı kurumlarca farklı şekillerde aktarılmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayınlarla halka her zaman doğru mesajlar verilememektedir. Öte yandan temel beslenme bilgisi eksikliği, yüksek enerji içeren gıdalar ve içeceklerin reklamlarından daha fazla etkilenilmesine ve çocukların yetersiz ve dengesiz beslenmelerine yol açmaktadır. Reklamlar bu açıdan denetimden geçirilmemektedir. Halkın eğitiminde süreklilik yoktur, aynı

eğitim hizmetleri farklı kurumlar tarafından, farklı yöntemlerle verilmektedir. Örgün eğitimde yer alan programlar içinde temel beslenme bilgisine yeterince yer verilmemektedir. Yine öğretmen yetiştiren okulların ders programlarında uygulamalı beslenme eğitimi yer almamaktadır. Halkın beslenmede bilinçlendirilmesine yönelik eğitim materyalleri değişik yaş, beslenme düzeyi, fizyolojik durum ve hastalık durumları açısından yeterli değildir.

Halkın sağlıklı beslenme konusunda eğitimi ve bilinçlendirilmesi yaşam döngüsü boyunca büyük önem taşımaktadır.

Tüketici, sağlıklı beslenme alışkanlığını geliştirecek şekilde bilgilendirilmelidir. Bu nedenle örgün ve yaygın eğitim programları içerisinde temel beslenme ve sağlık bilgileri belli dönemlerde güncelleştirilmeli ve bilgiyi halk kitlelerine yaymak amacıyla özel gün ve kampanyalar düzenlenmelidir. Birçok sağlık meslek grubu gıda güvenliği, sağlıklı beslenme ve fiziksel aktivitenin sağlık üzerine yararları konusunda yeterli bilgi ve eğitime sahip olmalıdır. Yürütülen beslenme eğitimi uygulamaları izlenmeli ve belirli aralıklarla değerlendirilmeli ve geliştirilmelidir (FAO, 1997).

Öte yandan, halkın beslenme yönünden bilinçlendirilmesi ve eğitiminin yanı sıra toplu beslenme kuruluşlarında çalışanların eğitimleri de önem taşımaktadır. Halen yaygın eğitim faaliyetleri kapsamında çıraklık eğitim merkezlerindeki öğrenci durumu aşağıda verilmiştir.

Yaygın Eğitim Faaliyetleri Kapsamında Çıraklık Eğitim Merkezlerindeki Öğrenciler (2000-2001)

Aşçılık	2130
Fırıncı	949
Pastacı	1072
Et Ürünleri	223
Süt	78
TOPLAM	4452

Örgün eğitimde ise 2000-2001 eğitim döneminde dört Anadolu Aşçılık Meslek Lisesinde 551 öğrenci eğitim görmektedir. Ulusal Türk mutfağının yaşatılması, pişirme sırasında besin öğeleri kaybının önlenmesi beslenme değeri yüksek menülerin uygulanması amaçlarıyla aşçılık eğitimine önem verilmesi de beslenme politikaları açısından önem taşımaktadır.

1.2.2.4. Toplum Beslenmesi Uygulamaları: Diyetin Desteklenmesi ve Gıda Zenginleştirme

Mikro besin öğeleri olarak tanımlanan vitamin ve minerallerin yetersiz alımı, öğrenme yeteneğinde azalma, zihinsel gerilik, enfeksiyon hastalık riskinde artış, düşük çalışma kapasitesi, körlük ve prematüre ölümlere neden olarak büyüme, gelişme ve yaşam kalitesi açısından yarattığı kötü etkiler ile ulusların sosyal ve ekonomik potansiyelinde önemli kayıplar yaratmaktadır.

Mikro besin öğeleri malnutrisyonunun önlenmesi ve kontrolü için, üç ana strateji ayrı ayrı veya birlikte uygulanabilir. Ayrıca halk sağlığının ve hastalıkların kontrol altına alınması gerekir (FAO/ILSI, 1997). Bu stratejiler;

- Diyetin geliştirilmesi
- Mikro besin öğesi veya öğelerinin doğrudan kullanılması (suplementasyon)
- Sıklıkla tüketilen gıdaların mikro besin öğelerince zenginleştirilmesidir.

Diyetin geliştirilmesi : Risk altındaki kişilerin diyetlerinin vitamin ve minerallerce zengin gıdalardan oluşmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı, hedef toplumda yanlış beslenme alışkanlıkları değiştirilmelidir. Diyetin geliştirilmesi, etkili bir strateji olmakla birlikte sonuçların alınması çok uzun bir zamanı gerektirmektedir.

Beslenme sorunlarının tedavisi ve önlenmesi amacıyla diyetin desteklenmesi (suplementasyon) ve besinlerin zenginleştirilmesi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. Yaşam şeklindeki hızlı değişim ve işlenmiş gıdaların tüketiminde artış nedeniyle, diyeti yeterli kılmak üzere besinler zenginleştirilmektedir.

Diyetin desteklenmesi: Bireye yönelik ve kısa dönem için etkin bir uygulamadır. Diyet destekleyicileri vitamin, mineral, posa, amino asitler, fitokimyasallar, otlar (herbal) ve botanik ürünleri kapsar. Diyetin desteklenmesi, diyetle yetersiz gıda tüketildiğinde, besin öğeleri alımı önerilenin altında olduğunda, özel durumlara bağlı olarak gereksinme arttığında, hücre fonksiyonlarının düzeltilmesi için farmakolojik etki beklentisinin olduğu durumlarda uygulanır (Zeissel, 2000). Beslenme yönünden risk taşıdığı saptanmış bireylerde özel gözetim ve denetim altında uygulanması gerekmektedir. Altıncı aydan sonra bebek, çocuk ve gebelere demir verilmesi; bebeklere ve yaşlılara D vitamini verilmesi; doğurganlık çağındaki kadınlara folik asit verilmesi; ulaşılabilen bölgelerde iyotlu yağ uygulaması gibi. Ancak biliyoruz ki günümüzde birçok kişi kendi kararları ile diyetlerini yeterli kılmak, daha sağlıklı olmak veya varolan hastalıklarını tedavi etmek veya önlemek amacıyla supleman kullanmaktadır. Böylece destekleyicilerin kontrolsüz olarak kullanımı gündeme gelmekte, güvenliği sorgulanmamakta ve ekonomik girdisi sıklıkla gözardı edilmektedir.

Gıda zenginleştirme: Gıdaların, besin öğesi veya öğeleri miktarını arttırarak hedef grupta besin öğesi alımını arttırmak amacıyla yapılan halk sağlığına yönelik bir uygulamadır. Orta ve uzun süreli dönemde etkindir.

Diyetin desteklenmesi ve gıda zenginleştirme uygulamalarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlamak amacıyla halkın eğitilmesi, bilinçlendirilmesi ve etiket üzerinde bilgilendirmenin yer alması büyük önem taşımaktadır (ADA, 1994).

Gıdaların besin öğeleri ile zenginleştirilmesinin tarihsel gelişimine bakıldığında 1940'lı yıllardan bu yana uygulandığı görülmektedir. Bu amaçla tiamin, riboflavin, niasin, demir, iyot, A, C ve D vitaminleri gıda maddelerine eklenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde FDA (Food and Drug Administration) gıda zenginleştirmeye yönelik görüşünü 1980 yılında bildirmiştir (FAO, 1995). Roma'da 1992 yılında yapılan ICN –Uluslararası Beslenme Konferansında (International Conference on Nutrition) gıdaya dayalı aktivitelerin ve gıda zenginleştirmenin vitamin ve mineral

yetersizliklerinde önemi belirtilmiş ve gıda zenginleştirilmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır (FAO/WHO, 1992).

Gıdalara besin öğelerinin eklenmesini tanımlayan üç terim kullanılmaktadır.

Gıda zenginleştirme (Food fortification): Gıdada doğal olarak bulunan veya bulunmayan, bir veya birden fazla elzem besin öğesinin, toplumda veya özel bir risk grubunda bir veya birkaç besin öğesinin yetersizliğinin düzeltilmesi veya önlenmesi amacıyla gıda maddelerine daha fazla miktarda eklenmesidir (FAO/WHO, 1994). Ya da kısaca gıdalara besin öğesinin normalde olduğundan fazla miktarda eklenmesidir.

Güçlendirme (enrichment): Gıda zenginleştirme ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır (FAO/WHO, 1994).

Yerine koyma (restoration): Gıda sanayiinde; üretim, normal depolama ve işleme sürecinde kayba uğrayan elzem besin öğelerinin işlem öncesi düzeyinde eklenmesi, eski içeriğine kavuşturulmasıdır (FAO, 1995).

Tahıllar ve tahıla dayalı ürünler (buğday unu, pirinç, makarna, kahvaltılık tahıl ürünleri vb.); süt ve ürünleri; katı ve sıvı yağlar; diğer bazı özel ürünler (tuz, monosodyum glutamat, şeker, soslar vb.); çay ve diğer içecekler, bebek mamaları zenginleştirilen ürünlerdir (FAO,1995). Tahıllar dünyada genellikle tüm ülkelerin temel gıdası olması nedeniyle sıklıkla zenginleştirilen ürünlerdir ve ortalama günlük enerjinin %50'sini sağlamaktadır. Türkiye'de de günlük enerjinin % 44'ü ekmekten, % 58'i ise ekmek ve diğer tahıllardan gelmektedir (Pekcan, Karaağaoğlu, 2000).

Gıdalara eklenen besin öğeleri çeşitlilik göstermektedir. Tahıl ve tahıl ürünlerine; B₁, B₂, niasin, demir ve kalsiyum eklenmesi genel bir uygulamadır. Genellikle iki karışım kullanılmaktadır. Birinci karışımda vitamin A, piridoksin, folik asit, tokoferol asetat, tiamin, riboflavin, niasin ve demir; ikincisinde ise kalsiyum, magnezyum ve çinko kullanılmaktadır. Bu karışım depolamaya dayanıklı bulunmuştur. Hollanda'da ekmeğe iyotta katılmaktadır. Süt ve süt ürünlerine; vitamin A ve D sıklıkla eklenmektedir. Kalsiyum eklenmesi de uygulanmaktadır. Margarinlere vitamin A ve D; sıvı yağlara vitamin A; tuza iyot, demir; monosodyum glutamata vitamin A; şekere vitamin A; çaya vitamin A; meyve sularına kalsiyum eklenmektedir (PAHO/WHO, 1998).

Ancak gıda zenginleştirilmesine yönelik bir ortak görüş oluşturulmamıştır. Her ülke kendine özgü uygulama yapmaktadır. Fransa, Hollanda, Norveç ve Finlandiya'da vitamin ve minerallerin gıdalara eklenmesini sınırlayıcı yönetmelikler bulunmaktadır. Fransa'da işleme esnasında kaybolan vitamin kayıplarının %80-200 oranında yerine konulmasına izin verilmektedir. Yine özel amaçlı diyet ürünlerinin zenginleştirilmesine tüm sayılan ülkelerde olumlu yaklaşılmaktadır. Bu ülkelerde geçmişte görülen beslenme sorunlarının çözümlenmesinde gıda zenginleştirilmesi önemli rol oynamıştır. Gıda zenginleştirme orta ve uzun dönemde çözüm getiren bir stratejidir ve epidemiyolojik çalışmaların her iki üç yılda bir yürütülmesi ve göstergelerin belirlenmesi gerekmektedir (FAO, 1995).

Gıda zenginleştirmede gözönüne alınması gereken genel ilkeler vardır. Bunlar: 1) Risk altındaki toplum tarafından o gıda tüketiliyor olmalı, 2) Tüketildiğinde yetersizliği belirlenen sorunu düzeltebilmeli veya önleyebilmeli, 3) Zenginleştirilen

gıda tüketici tarafından kabullenilmeli, 4) Gıdada istenmedik değişiklikler oluşmamalı (renk, tat, görünüş, yapı, pişirilme özellikleri), raf ömrü kısalmamalı 5) Tüketimi güvenli olmalı, risk grubu tarafından gıdanın fazla tüketimi ile aşırı alım olmamalı (toksik etki göstermemeli), 6) Elzem besin ögesi normal koşullarda paketlenme, depolama, dağıtım ve kullanım sırasında kayba uğramamalı, 7) Maliyeti uygun olmalı, 8) Teknolojisi ve işleme olanakları uygun olmalı, 9) Tüketiciyi yanıltıcı olmamalı, 10) Denetim ve izleme yöntemleri olmalı, 11) Gıda standartları, yönetmelikleri ve besin ögesinin eklenme ilkeleri belirlenmelidir (FAO, 1994).

Gıda zenginleştirmede başarıyı etkileyen etmenler ise: 1) Öncelikle sorunun tanımlanması, 2) Politika yapımcıların ve halkın ilgi ve desteğinin sağlanması, 3) Üreticilerin kesin desteği ve katılımının sağlanması, 4) Etkin kalite kontrolü, paketlenme ve dağıtım sisteminin oluşturulması, 5) Üreticiye ekonomik ve pazarlama desteğinin sağlanması, 6) Biyoyararlılığı yüksek bileşiklerin seçilmesi, 7) Yasal düzenlemelerin ve yönetmeliklerin yürürlüğe sokulması ve zorlayıcı olmasıdır.

1.2.2.5. Okul Sütü Programı ve Beslenme Uygulamaları

Okul çağı, büyüme ve gelişmenin en hızlı olduğu dönemlerdendir. Bu dönemde alınacak koruyucu ve geliştirici önlemler, tüm yaşam boyunca etkili olacak ve bireyin sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Okullardaki beslenme programları, çocukların hem bedensel sağlıklarının gelişmesinde, hem de okul başarısının artmasında etkili olacaktır. İnsanların bilgi almaya ve alışkanlık kazanmaya en elverişli oldukları dönemin "Okul Çağı" olduğu göz önüne alındığında, bu dönemde çocuklara kazandırılacak sağlıklı ve dengeli beslenme alışkanlığının yetişkinliğe taşınabileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde süt içme alışkanlığı yaygın değildir. Halen ülkemizde düzenli bir okul sütü programı uygulanmamaktadır. Zaman zaman pilot uygulamalar şeklinde okullarda süt ve süt ürünleri dağıtımı yapılmaktadır. Bu programların gereksinimi karşılamak açısından yeterli olmadığı açıktır. Okul sütü programlarının amacı, bir taraftan okul çocuklarının dengeli beslenmesine katkıda bulunmak, ve aynı zamanda okul çağındaki çocuklarda süt içme alışkanlığını geliştirerek erişkin yaşta süt içilmesini teşvik etmektir. Okul içme sütü programlarının uygulanabilmesi için, ilgili tüm sektörleri kapsayan bir proje kapsamında faaliyetlerin sürdürülmesi ve bu amaç için parasal kaynağın sağlanması gerekmektedir.

Dünya'da birçok ülkede (Tayland, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Japonya, Meksika, vd.) okul sütü programı yürütülmektedir. Japonya'da 1950'li yıllarda süt tüketimi kişi başına 3-4 litre iken, günümüzde 75 litre olmuştur ve Japon halkının boyunda uzama kaydedilmiştir. (Lai, 2000).

Diğer taraftan başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde okullarda öğrencilerin ailenin gelir düzeyine bağlı olarak katkıda buldukları veya bulunmadıkları öğle yemeği uygulamaları, yetişkin ve gelir düzeyi çok düşük bireyler için gıda pulu uygulamaları mevcuttur. Ülkemizde bu tür uygulamalar için herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Halen ilköğretim okullarında ailelerin kişisel katkıları ile beslenme saatlerinde öğrencilerin getirmiş oldukları bir kısım gıdalarla beslenme programları uygulanmakta olup devlet katkısı bulunmamaktadır. Okul kantinleri ise kar amacı

gütmekte olup, sağlıklı beslenme ve sağlıklı beslenme alışkanlığı kazandırmak gibi işlevleri dikkate alınmamaktadır. Bu durumun yasal düzenlemelerle denetim altına alınması büyük önem taşımaktadır.

1.2.2.6. Afet Durumlarında Beslenme

Afet günlük yaşamı alt üst eden, insanları çaresizliğe ve mutsuzluğa götüren bir durumdur. Ülkelerin afet öncesi durumlarda yapılması gerekli olan uygulamaları içeren bir plan ve politikasının olması gerekmektedir. Ülkemizde afet durumlarında müdahalede bulunacak eşgüdümünden sorumlu bir kurum veya kuruluş yoktur. Bu işlev, Kızılay ve bazı diğer gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Ülkemiz dönem dönem afetlerle yüzyüze gelmektedir. Afet öncesi, durumunda ve sonrasında beslenme eylem planı da bulunmamaktadır. Acil beslenme eylem planının oluşturulması ve eşgüdümünden sorumlu bir kurum veya kuruluşun belirlenmesi gerekmektedir. Afet durumlarında beslenmenin sağlanması için "Acil Durumlarda Ulusal Beslenme Programları"nın oluşturulması gerekmektedir (WHO, 2000b). Bu programların temel işlevi çocuk ve yetişkinlerde beslenme durumunun saptanması ve erken uyarının sağlanması; terapötik beslenme programlarının, vitamin ve mineral zenginleştirme ve suplementasyonun sağlanmasıdır. Beslenme uzmanları, diğer sağlık çalışanları ve gıdanın dağıtımı, işlenmesi, hazırlanması vb. işlerden sorumlu idari personelin kurumsal ve bireysel kapasitesinin geliştirilmesi; beslenme aktiviteleri içerisine ilgili diğer aktivitelerin (bağışıklama, ishali hastalıkların kontrolü, anne ve çocuk sağlığı ve gıda güvenliği vb.) yer alması ve birlikte yürütülmesi; gıda güvencesi, gıda dağıtımının izlenmesi ve beslenme riskinin haritalandırılması, tanıtım ve kaynak oluşturmak için ulusal koordinasyon komitesinin aktivitelerine katılım önem taşımaktadır (WHO, 2000c).

1.2.2.7. Gıda ve Beslenme Rehberleri

Gıda ve beslenme rehberlerinin geliştirilmesinde ve kullanılmasında belirli amaçlar vardır. Beslenme şekli; günlük tüketilen çok sayıda önemli besin öğelerini içeren gıda ve içeceklerden oluşmakta, sağlık ve hastalık durumlarını etkilemektedir. Gıdalar ve beslenme alışkanlıkları kültürel, etnik, sosyal, bölgesel, mevsimsel ve ailesel farklılık göstermektedir. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi için beslenme eğitimi önem taşımaktadır. Gıda ve beslenme rehberleri pratik, anlaşılır olmaları nedeniyle etkin kullanılan araçlardır (WHO/FAO, 1996). Ülkemizde kurumlar arası farklı rehberler kullanılmaktadır. Ülke genelinde bir birliktelik yoktur. Gıda ve beslenme rehberleri Türk halkının yapısına uygun değildir. Değişik rehberler halkın eğitiminde karmaşa yaratmaktadır. Değişik ülkelerde gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanmasına yönelik uygulamalar yürütülmüştür. Bu ülkelerin deneyimlerinden yararlanılarak ve sektörler arası çalışmalarla, yapılması öngörülen "Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması" verileri doğrultusunda değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanması gerekmektedir.

1.2.2.8. Gıda ve Beslenme Kurulu

Türkiye'de tarım ve sağlık politikaları arasında eşgüdüm sağlanamamaktadır. Gıda, beslenme ve sağlığa yönelik sorunlar ve çözüm yolları konusunda çeşitli kurum ve kuruluşların (sağlık, tarım, eğitim, çalışma, planlama, akademik kuruluşlar, gıda sanayi, uluslararası kuruluşlar, tüketici dernekleri, meslek kuruluşları vb) eşgüdümü sağlanamamaktadır. Kurum ve kuruluşların yürüttüğü etkinliklerde gereksiz tekrarlar ve gecikmeler olmakta, bu durum ülke genelinde işgücü, insan gücü, zaman ve maddi kayıplara yol açmaktadır.

Toplumun beslenme ve sağlık durumunun düzeltilmesi ve geliştirilmesi amacıyla gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması hükümetlerin temel görevlerindedir. Bilindiği gibi sağlık ve beslenme sorunlarının oluşmadan önce önlenmesi, halk sağlığı yönünden büyük önem taşır. Bu nedenle politikaların oluşturulması, etkin olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi süreklilik gösteren ve güncelleştirilen ulusal gıda, beslenme ve sağlık politikaları ile olasıdır.

Gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi ve eşgüdümü sağlamak, ulusal beslenme ve sağlık araştırmalarını yönlendirmek, hükümete görüş sunmak ve öncelikleri, amaç ve hedefleri belirlemek ve en önemlisi de tüketiciye farklı disiplinler tarafından sunulacak bilgilerin geçerliliğini ve tutarlılığını sağlamak, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinde hükümete görüş sunmak amacı ile bir Ulusal Gıda ve Beslenme Kurulu'na (veya komitesine) büyük gereksinim vardır. Tüm ilgili bakanlıklar, akademik kuruluşlar, sivil toplum örgütleri bu kurulda temsil edilmelidir. Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı çalışmalar ve yayınlar ulusal eşgüdümü sağlayan mekanizmaların oluşturulduğu ülkelerde gıda ve beslenme politikalarının etkin olarak geliştirildiğini ve uygulanabildiğini göstermektedir (WHO, 2000a; 2000b). Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü Ulusal Gıda ve Beslenme Kurulu'nun oluşturulmasını önermektedir.(WHO, 1999).

1.3.TÜRKİYE'DE GÖREVLİ KAMU KURUMLARI

1.3.1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluşu ve görevlerini belirleyen 441 sayılı kanun hükmündeki kararname gereği;

- i) Halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak ve tüketim taleplerini karşılamak için ihtiyaç duyulan çalışmaları yapmak, ihracat imkanlarını geliştirmek üzere bitkisel üretim ve hayvancılıkta verimliliği artırıcı tedbirleri almak ve üretimi çeşitlendirmek
- ii) Bitkisel, hayvansal ve su üretim kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması, verimliliğinin artırılması, ürünlerinin çeşitlendirilmesi, kalitenin iyileştirilmesi ile ilgili uygulama projesi hazırlamak
- iii) Gıda, tarım ve hayvancılık konularında araştırma yapmak görevlerini yürütmektedir.

Aynı zamanda, tarımsal üretimi geliştirmek amacıyla kullanılan tüm girdiler ile gıda maddelerinin üretimi, işlenmesi, depolanması, dağıtımı ve değerlendirilmesi aşamalarında üretici, tüketici ve çevrenin korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak ve bu amaçla kontrol sistemini kurmak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevleri arasında yer almaktadır. Bakanlık, Merkezde halen Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü ve ülke genelinde 81 İl Müdürlüğü ile 39 İl Kontrol Laboratuvarı ve bir Gıda Kontrol Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından gıda kontrol hizmetlerini yürütmektedir.

Gıda hizmetlerine sistematik bir yaklaşım getiren "560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair" KHK, 28 Haziran 1995 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 560 sayılı KHK'nin amacı; gıda maddelerinin teknik ve hijyenik bir şekilde üretim, işleme, muhafaza, depolama, pazarlama ve halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak, üretici ve tüketici menfaatleriyle halk sağlığını korumak üzere gıda maddelerinin üretiminde kullanılan her türlü ham ve yardımcı maddeler, mamül ve yarı mamul gıda maddeleri ile yan ürünlerinin özelliklerinin tespit edilmesi, gıda maddeleri üreten işyerlerinin asgari teknik ve hijyenik şartlarının belirlenmesi denetiminin yapılması gıda maddeleri ile ilgili hizmetleri dair esas ve usulleri belirlemektir.

Buna göre; gıda maddelerinin üretim yerlerinde gıda kodeksine uygunluğunun denetimi ve gıda kontrolü ile üretim izni ve denetimi ve gıda maddelerinin ithalat ve ihracat aşamalarındaki denetimler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yetkisine bırakılmıştır. Ayrıca et kesim yerleri ve et entegre tesislerinin çalışma izin işlemleri ve denetimleri de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı görevleri arasında yer almaktadır.

560 sayılı KHK kapsamında öngörülen Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ve Ürün Tebliği her iki Bakanlık tarafından müştereken hazırlanarak yayımlanmakta ve görev alanlarına bağlı olarak denetlenmektedir.

9 Haziran 1998 tarih ve 23367 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine dair Yönetmelik gereği Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevleri bulunmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluşu ve görevlerini belirleyen 441 sayılı KHK çerçevesinde gıdaların üretiminden tüketime kadar olan aşamalarda kalite ve güvenilirlik limitlerinin belirlenmesiyle kalıntı ve bulaşan maddelerin seviyelerinin tespit edilmesine yönelik olarak 1990 yılından itibaren ülkesel düzeyde "Gıdalarda katkı kalıntı ve bulaşanların izlenmesi projesi yürütülmektedir". Proje, aşağıda verilen 9 alt proje dahilinde çeşitli gıda maddelerinin kalite ve güvenilirlik kriterlerinin analizleri sonucunda belirlenmesiyle yıllar itibarıyla yürütülmektedir:

- 1- Gıdalarda Ziraî İlaç Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 2- Gıdalarda Ağır Metal Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 3- Gıdalarda Nitrat ve Nitrit Düzeylerinin Tespiti
- 4- Gıdalarda Patojen Mikroorganizmaların Tespiti
- 5- Gıda ve Yemlerde Mikotoksin Düzeylerinin Tespiti
- 6- Gıdalarda Kullanılan Boyar Madde Düzeylerinin Tespiti
- 7- Gıdalarda Kullanılan Koruyucu Madde Düzeylerinin Tespiti
- 8- Gıdalarda Veteriner İlaç ve Anabolizan Madde Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 9- Gıdalarda Bitkisel Gelişmeyi Düzenleyicilerin Kalıntı Düzeylerinin Tespiti

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 560 sayılı KHK kapsamında yürütülen Gıda Kontrol Hizmetlerinin ve Gıda Kontrol Sistemiyle ilgili mevcut altyapının geliştirilmesi amacıyla "Gıda Denetim Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi"ni hazırlamış ve etkili uygulamayı sağlamak üzere Avrupa Birliğinin desteğine sunulmuştur. Ülkemizden sunulan birçok ülke arasından seçilerek AB tarafından desteklenmesi kabul edilen projenin finansman anlaşması da imzalanmıştır.

Proje, Bakanlık İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri tarafından yapılan analizler ile İl Müdürlükleri tarafından yapılan gıda maddeleri denetiminin AB normlarına uygun Alet, Ekipman ve Metodlarla daha hassas ve güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için mevcut alt yapının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için 3 esas projenin temelini oluşturmaktadır:

- i) İl Müdürlüklerine gıda denetim ve numune alma araçlarıyla İl Kontrol Laboratuvarlarına değişik analizler için gerekli olan laboratuvar cihazlarının alımı,
- ii) Bakanlık Merkez Teşkilatı ile 15 İl Müdürlüğü ve İl Kontrol Laboratuvarının birbirine network ile bağlanması,
- iii) Laboratuvar elemanları ile gıda kontrolörlerinin konularında eğitimlerinin yapılması.

Gıda üretimini ve kalitesini arttırmaya yönelik birçok projeye ek olarak tarla ürünleri üretimini arttırmak amacıyla 1982 yılında Nadas Alanlarının Daraltılması Araştırma ve Yayım Projesi başlatılmıştır. Proje Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve geçit bölgelerinde bulunan 33 ilde uygulamaya konulmuş ve 8 milyon ha civarında olan nadas alanları 1994 yılı itibarı ile 5,2 milyon ha indirilmiştir. 1994 yılında biten proje 1995 yılında revize edilerek İç Anadolu Bölgesindeki yeni illere kaydırma yapılmıştır. Burada nadas alanlarının yemlik ve yemlik baklagil ekimi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Proje ile mercimek, korunga, fiğ ve nohutta büyük üretim artışları sağlanmıştır.

1982 yılında ayrıca İkinci Ürün Araştırma ve Yayım Projesi uygulamaya konulmuştur. Bu proje ile ekolojisi uygun olan ve sulanabilir tarım alanlarında aynı tarladan ikinci ürün alınması hedeflenmiştir. Proje ilk olarak 18 ilde uygulanmış, Ege, Akdeniz, ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yazlık olarak, mısır, soya, ayçiçeği, yer fıstığı, susam, çeltik, kuru fasulye ekimi önerilmiştir. Kışık olarak ise macar fiğ, taze patates, taze bakla üretimi önerilmiştir. Uygulama sonucunda özellikle soya ve hibrit mısır üretiminde artış sağlanmıştır. 1994 yılında proje revize edilerek 15 ilde daha uygulamaya konulmuştur. 1999 yılı rakamlarına göre, Türkiye çapında 140.000-145.000 ha arasındaki arazide ikinci ürün ekimi yapılmaktadır.

Ayrıca üretimi artırmak, verim ve kaliteyi yükseltmek amacıyla çeltik, soya, delinte edilmiş pamuk, patates, fasulye, bezelye, nohut, yem bitkileri, hibrit domates, hibrit hıyar tohumlukları ve meyve asma fidanlarına destekleme yapılmaktadır.

1.3.2. Sağlık Bakanlığı

181 Sayılı "Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK" Madde 9 (d) bendi "Yenilecek ve içilecek tüm gıda maddeleri ile toplum sağlığını ilgilendiren eşya ve levazımın sağlık yönünden kontrol ve denetimlerini yapmak ve gerekli hallerde izin vermek" şeklinde olup bu görevi yerine getirirken diğer Bakanlıklar ve yerel yönetimlerle koordinasyonun sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

4128 sayılı Kanun ile değişik 560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ile ülkemizde gıda mevzuatı yeniden düzenlenmiştir. KHK'nın 4üncü, 9uncu, 10uncu ve 11inci maddelerine dayanılarak hazırlanan ve 10 Temmuz 1996 tarih ve 22692 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Gıda Üretim ve Satış Yerleri Hakkında Yönetmelik ile gıda ve gıda katkı maddesi üreten işyerlerinin teknik ve hijyenik yönden denetimleri yapılmakta, çalışma izni verilmekte ve gıda işyeri siciline kayıtları yapılmaktadır. Ayrıca gıda satış ve toplu tüketim yerleri ile bu yerlerde satışa sunulan gıda maddelerinin denetimleri de Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediyeler ile işbirliği içinde bunun dışındaki yerlerde Sağlık Bakanlığınca yapılmaktadır. 4128 Sayılı Kanun ile Değişik 560 sayılı KHK'ya eklenen 18/A ve 18/B maddeleri, gıda ve gıda katkı maddeleri üreten işyerleri, gıda satış ve toplu tüketim yerleri ile bu yerlerde satışa sunulan gıda maddeleri ile ilgili ceza hükümlerini belirlemekte olup; 01.08.1999 tarih ve 23773 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Türk Ceza Kanunu ile Cezaların İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" gereği ceza miktarları her yıl yeniden belirlenerek uygulanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı denetim yetkisini, İllerde İl Sağlık Müdürlüğü Gıda ve Çevre Kontrol Şube Müdürlükleri, İlçelerde Sağlık Grup Başkanlıkları vasıtası ile kullanmaktadır.

560 sayılı KHK'nın 7nci maddesine dayanılarak hazırlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği, 16 Kasım 1997 tarih ve 23172 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türk Gıda Kodeksine bağlı olarak ürün bazında bu güne kadar 19 adet kodeks yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmalar Bakanlığımız, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Bağlı kuruluşların ortaklaşa faaliyeti sonucu gerçekleştirilmektedir.

Gerek beslenme yetersizliğinden ve gerekse yanlış beslenmeden kaynaklanan hastalıkların önlenmesi için Bakanlığın farklı birimlerince çeşitli programlar yürütülmektedir.

1.3.2.1. Yürütülen Programlar

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Toplum Beslenmesi Şubesince yürütülen ve halkın beslenmede bilinçlendirilmesini amaçlayan "TOPLUM BESLENMESİ EĞİTİM PROGRAMI" en geniş kapsamlı programlardan biridir. Bu program 1996 yılında başlatılmış olup halen devam etmektedir.

Bu program kapsamında kitle iletişim araçları kullanılarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızın koruyucu sağlık hizmeti olan beslenme konusunda bilgilendirilmelerini amaçlayan "Genel Beslenme Bilgisi ve Gıda Hijyeni" ile "Risk Gruplarının Beslenmesi" ve "Özel Durumlarda Beslenme (şişmanlık, anemi, raşitizm, kabızlık, menopozda beslenme, yaşlılıkta beslenme)" konularında belgesel nitelikte 30'ar dakikalık 5 bölümlük filmlerin çekimleri yapılmış olup GAP TV' de yayınlanmıştır.

Bu konuda sağlıkla ilgili çeşitli radyo programlarına katılarak beslenme konusunda halka bilgi aktarımı yapılmaktadır.

Ayrıca, Üniversite ve diğer bazı kuruluşlarla birlikte bölgesel düzeyde beslenme araştırmaları yapılarak elde edilen sonuçlara göre eğitimler düzenlenmektedir.

*Türkiye Beslenme-Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması: Ülkemizin beslenme politikalarına yön vermek amacıyla gerekli veri desteğini sağlamak, bu alanda son 26 yıldır yaşanan bilimsel veri eksikliğine çözüm getirmek ve halkın beslenmede bilinçlendirilmesini amaçlayan Toplum Beslenmesi Eğitim Programına bilimsel destek vermeyi hedefleyen bir araştırmadır. Tüm ülke genelinin beslenme durumunu yansıtacak olan söz konusu araştırma çalışmalarına Kasım 1996 tarihinde başlanmış olup araştırmanın proje metni ile kesin olamayan bütçesi hazırlanmıştır. 1998 yılında gerçekleştirilmesi planlanmasına rağmen kaynak yetersizliği nedeniyle yapılamamıştır.

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünce yürütülen diğer bir program ise "Sağlıklı Beslenelim Kalbimizi Koruyalım Projesi"dir. Proje çalışmalarına 2000 yılı içinde başlanmış olup halen devam etmektedir.

Konuyla ilgili diğer programlar, Ana, Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğünce yürütülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilecektir:

- *Anne sütünün teşviki ve bebek dostu hastaneler programı,
- *Anne ve çocuk beslenmesi programı,
- *İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi ve tuzun iyotlanması programı,
- *Ağız ve diş sağlığını iyileştirmede flörür kullanımı programı,
- *Çocuk hastalıklarına bütüncül yaklaşım programı,
- *Erken çocukluk gelişiminin izlenmesi programı,
- *Adölesan sağlığı ve gelişimi programı

Ana, Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğünce mamalar ile ilgili çalışmaları da yürütmektedir. 2001 Haziran ayı itibariyle "Tıbbi Amaçlı Bebek Mamaları"nın ithal izinleri adı geçen genel müdürlükçe verilmektedir. Ayrıca, 'Anne sütünün teşviki ve bebek dostu hastaneler programı' dahilinde anne sütü muadillerinin gereksiz ve hatalı kullanımı sonucunda oluşacak sorunlar dikkate alınarak, anne sütü muadillerinin pazarlanma yöntemlerinin özel olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.

İl Sağlık Müdürlüklerinde çalışan; gıda ve gıda katkı maddelerinin üretildiği, satış ve toplu tüketiminin yapıldığı işyerlerinde teknik ve hijyenik denetim ile satış ve servise sunulan gıda maddelerinin denetim işlemlerinde görevlendirilmek üzere Yönetmelikte tanımlanan personelin eğitilmesi için gerek Bakanlık gerekse İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde hizmet içi eğitim programları düzenlenmektedir. Bu programı başarı ile bitiren kişilere gıda denetçi kimliği düzenlenmektedir. Bu amaçla Türkiye genelinde 3705 kişiye "Gıda Denetçisi Kimlik Kartı" düzenlenmiştir.

1.4. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ROLLERİ

1.4.1 BM Kuruluşları

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün kurucu üyelerinden birisi olarak, 1945 yılından bu yana örgütle ilişkilerini olumlu şekilde yürütmüştür.

BM'nin "Gıda ve Beslenme" konuları ile doğrudan ilgili ihtisas kuruluşları; Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) dır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da konu ile yakından ilgilenmekte ve gıda ve beslenmeyi kalkınmanın önemli bir unsuru olarak değerlendirmektedir. Bunlardan UNDP, FAO ve UNICEF'in Türkiye'de Temsilcilikleri, WHO'nun ise irtibat bürosu bulunmaktadır. Türkiye, FAO ve WHO'ya 1948'de UNICEF'e ise 1951 de üye olmuştur.

Türkiye'de temsilciliği, direktörlüğü veya irtibat bürosu bulunan 10 BM kuruluşu, 2000 yılında Hükümet ile birlikte "Müşterek Ülke Değerlendirme" çalışması yürütmüştür. Bu çalışmanın amacı; BM tarafından farklı zamanlarda düzenlenen dünya çapındaki zirve ve konferanslar gibi 18 değişik toplantıda alınan kararların uygulanmasında Türkiye'nin kaydettiği ilerlemenin analizini yapmaktır. Bu çalışma ile; önce Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmede gösterdiği çabalar belirlenmiş, sonra bu çabalara BM kuruluşlarının yardımcı olabileceği ve destek sağlayabileceği anahtar kalkınma alanları ve ülkenin olanakları, ulusal hedeflerle uyumlu olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu ortak çalışma ile, BM toplantılarında alınan kararlar ve yükümlülüklerin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler de belirlenmiştir. Bunlar özetle; merkezîyetçilik; yerli ve güncel veri ve bilgi yönetim eksikliği, gönüllü kuruluşlar ve özel sektörün yeterince katılımının sağlanamaması ve kamu kurumları arasındaki eşgüdümün yetersizliğidir. Bu durum karşısında, BM'in hazırlayıp Türkiye'nin kullanımına sunacağı politika, strateji ve programlarda, kapasite geliştirme unsuruna önem ve öncelik vermesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu destek Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesine katkı sağlayacaktır.

Ortak çalışma ile; BM sisteminin mukayeseli avantajı bulunan, lokomotif görevi yapabileceği ve ulusal kurumlarla yakın bir işbirliğine girebileceği konular 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1. Yönetim ve katılımcı kalkınma
2. Sosyo-ekonomik ve bölgesel farklılıkların azaltılması
3. Cinsiyet eşitliği
4. BM kararları hakkında bilinçlenme ve bunların uygulanması için insan ve finans kaynaklarının harekete geçirilmesidir.

Bu konular BM kuruluşlarının görev alanına girdiği gibi, Türkiye'nin de kalkınmada öncelik verdiği konulardır. Bu dört tema, BM tarafından yine 2000 yılında tamamlanan "BM Kalkınma Desteği Çerçevesi" adlı çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu çalışma, Türkiye'de bulunan BM Sisteminin, ulusal ve uluslararası ortakları ile birlikte, bir bakış açısı geliştirebilmesi ve ortak girişimlerde bulunabilmesi için geniş bir çerçeve sağlayacaktır.

Özet olarak, bu iki çalışmanın sonucunda BM kararlarının uygulanması için ulusal kuruluşlarla ortaklaşa olarak çalışma alanları belirlenmiştir ve BM kuruluşlarının güç birliği ile sağlanacak kalkınma desteğinin çerçevesi çizilmiştir.

Gıda güvenliği konusu, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları çerçevesinde öncelik verdiği konuların başında gelmektedir. Bu çerçevede, 1997 yılında BM İdari Koordinasyon Komitesi bünyesinde, 1996 Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı'nın uygulanmasını izlemekle görevli bir "Gıda Güvenliği ve Kırsal Kalkınma İletişim Ağı" oluşturulmuştur. Küresel düzeyde ve tüm Birleşmiş Milletler kuruluşlarının katılımıyla oluşturulan sözkonusu İletişim Ağı'nın sekreteryaya görevi FAO ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından üstlenilmiştir. İletişim Ağı çalışmaları, diğer ülkelere benzer olarak, Türkiye'de de, Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörlük sistemi çerçevesinde ve FAO ülke ofisinin liderliğinde, ilgili hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının katkı ve katılımları ile yürütülmektedir.

1.4.1.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), uzun yıllardan beri gıda güvenliği ve tarımsal verimliliğin geliştirilmesine yönelik teknik işbirliği program ve projelerine katkıda bulunan önemli BM kuruluşlarından bir tanesidir.

Bu çerçevede, Türkiye'de 1998 yılında UNDP ve FAO işbirliği ile "Gıda Güvenliği Çalışma Grubu" oluşturulmuştur. Söz konusu çalışma grubunun yönlendirmesiyle, ulusal uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından "Ulusal Gıda Güvenliği Değerlendirme Raporu" hazırlanmıştır. Rapor çerçevesinde özellikle kurumsal, yasal ve uygulamaya ilişkin durum tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır. Adıgeçen rapor, Türkiye'nin yeterli tarım ve gıda potansiyeline sahip olduğu, ancak özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yetersiz gıda ve beslenme riskinin bulunduğunu gözler önüne sermiştir. 1999 yılında tamamlanan sözkonusu raporun bulguları UNDP/FAO çalışma grubunun faaliyetlerine önemli bir temel teşkil etmiştir.

Sözkonusu çalışmalar neticesinde, gıda güvencesi konusunun UNDP'nin temel çalışma alanına giren ve Türkiye için 5 yıllık çerçeve programı dahilinde yer verilmiş olan yoksulluk, işsizlik, sosyal ve ekonomik farklılıklar gibi kalkınma sorunlarına ilişkin programlar ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bu anlamda iyi yönetim, yerelleşme, halkın bilinçlendirilmesi, kamu ve özel sektör ortaklıkları gibi konular ön plana çıkmıştır. Tüm bu çalışmaların merkezi ve yerel hükümet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve bilim çevrelerinin aktif katılımlarıyla bütünsel bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. UNDP, söz konusu alanlarda, 2001-2005 yılları arasında da DPT ve Dışişleri Bakanlığı onayıyla başlatılmış ülke programı çerçevesinde, önemli teknik işbirliği program katkısını devam ettirecektir.

1.4.1.2. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1948 yılında üye olduğu Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), insanların beslenme ve yaşam düzeylerini yükseltmek, tarımsal üretimi arttırmak ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun kalkınmasını sağlamak amacıyla 1945 yılında kurulmuştur.

Kuruluşundan bu yana FAO, tarımsal kalkınmayı teşvik etmiş, geliştirilmiş beslenme ve gıda güvencesi konularını yakından izlemiş ve açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için çalışmıştır. Amacı, bütün insanların sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmeleri için gerekli ve güvenli gıdaya, her zaman erişebilmelerini sağlamaktır.

Türkiye, FAO'nun öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir tarım ve doğal kaynakların korunarak gıda üretiminin artırılması ilkesini tümüyle desteklemektedir. Bundan maksat, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, çevreyi tahrip etmeden, teknik olarak uygulanabilir, ekonomik bakımdan karlı ve sosyal olarak kabul edilebilir kalkınma programlarını yaygınlaştırarak insanların ihtiyacını karşılamaktır.

Türkiye'deki ilgili kuruluşlar, gıda ve beslenmenin yanında; tarım, su ürünleri, ormancılık ve kırsal kalkınma konularında da FAO hizmetlerinden yararlanmaktadır. Geniş kapsamlı teknik yardım projelerinin yanısıra, FAO stratejik konularda politikalar hazırlanmasında hükümetlere yardımcı olur. Bu konuda yapılmış çalışmaların başlıcaları; Türkiye'nin, Avrupa Birliği Sözleşmesi ve Gümrük ve Ticaret Anlaşması'yla İlgili Tarımsal Politika Reformlarının Hazırlanması, Meyve-Sebze Sektörünün İncelenmesi, Hayvancılığı Geliştirme Stratejisinin Hazırlanması ve Ürün Borsalarının Planlanmasıdır.

Bir bilgi merkezi olarak hizmet veren FAO'nun, gıda, beslenme, tarım, orman ve balıkçılıkla ilgili olarak tüm ülkelerden toplayıp analiz ettiği bilgilerden, karar vericiler ile kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri, öğrenciler ve akademik kuruluşlarda çalışanlar yararlanmaktadır.

Ayrıca, FAO'nun danışmanlık hizmetlerinden de yararlanılmaktadır. Geniş bilgi ağı ve deneyimli teknik elemanları ile politika, planlama ve kalkınma için gerekli idari ve yasal yapılanma konularında önerilerde bulunur. Bu öneriler arasında, gıda güvencesinin artırılması ve yoksulluğun azaltılmasını içeren kalkınma için milli stratejiler de vardır.

Türkiye, FAO'nun çalışma konuları ile ilgili uluslararası standartları oluşturmasında ve uluslararası toplantı ve anlaşmaların çerçevesinin belirlenmesinde aktif rol oynar.

Ayrıntılı olarak belirtmek gerekirse FAO, beslenme planlaması ve değerlendirme, beslenme programları, haneçi gıda güvencesi, beslenme eğitimi ve iletişim, gıda kalitesi ve standartları, gıda kontrolü ve tüketicinin korunması gibi konularda üye ülkelerle teknik yardım ve danışmanlık hizmeti vermektedir.

FAO'nun evsahipliğini yaptığı Dünya Gıda Zirvesi, 1996 yılında Roma'da yapılmıştır. Her ülke, kendi gıda güvencesi durumunu, amaçlarını, sorunlarını ve geleceğe yönelik eğilimlerini belirleyerek zirveye hazırlanmıştır. Türkiye'nin de aralarında yer

aldığı 186 ükeden katılımcılar, onayladıkları Dünya Gıda Güvencesi Roma Deklarasyonu ve Eylem Planı ile açlık çeken 840 milyon nüfusu 2015 yılına kadar yarıya indirmeyi hedeflemişlerdir. Ayrıca, gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu ulusal eylem planları ile kuvvetlendirmek için etkin uluslararası çaba gerektiğinden emin olarak, aşağıdaki hususları taahüt etmişlerdir:

- yoksulluğun giderilmesi ve sürekli barışın sağlanması amacıyla, herkes için sürdürülebilir gıda güvencesine erişmeye yönelik en önemli şart olan kadın ve erkeğin tam ve eşit katılımını sağlayacak en iyi politik, sosyal ve ekonomik çevrenin oluşturulması sağlanacaktır;
- yoksulluğun ve eşitsizliğin giderilmesi ve herkesin, her zaman yeterli ve güvenli gıdaya, fiziksel ve ekonomik erişimine ve bu gıdanın etkili bir şekilde kullanılmasına yönelik politikalar uygulanacaktır;
- tarımın çok yönlü niteliği dikkate alınarak, yüksek ve düşük potansiyelli alanlarda; hane, ulusal, bölgesel ve global seviyede yeterli ve güvenilir gıda arzı için gerekli olan katılımcı ve sürdürülebilir gıda, tarım, balıkçılık, ormancılık ve kırsal kalkınma politika ve uygulamalarına ve zararlılarla, kıtlıkla ve çölleşme ile mücadeleye devam edilecektir;
- gıda, tarımsal ticaret ve genel ticaret politikalarının herkes için gıda güvencesi sağlanmasına katkıda bulunduğu dikkate alınarak, adil ve pazara dayalı bir dünya ticaret sisteminin kurulması için çalışılacaktır;
- doğal afetleri ve insandan kaynaklanan acil durumları önlemeye ve bunlara hazırlıklı olmaya ve geçici ve acil gıda ihtiyacını sağlamaya, rehabilitasyona, gelişmeye ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme kapasitesini teşvik etmeye gayret edilecektir;
- yüksek ve düşük potansiyelli alanlarda insan kaynaklarını, sürdürülebilir gıda, balıkçılık ve ormancılık sistemlerini ve kırsal kalkınmayı güçlendirecek şekilde, kamu ve özel yatırımlarının en uygun şekilde tahsis edilmesi ve kullanılması teşvik edilecektir;
- bu eylem planı uluslararası toplulukla işbirliği yapılarak her seviyede izlenecektir.

Bu tür toplantıların başarısı, alınan kararların uygulanması ile sınırlıdır. Özellikle sosyal ve politik içerikli kararların uygulamaya konulabilmesi için yasal düzenlemeler ve yaptırımlar gerekmektedir. Ayrıca, konu ile ilgili kuruluşların diğer kuruluşlarla işbirliği yapmasının ve alınan kararların uygulanmasının takibi konusunda yetkili kılınması ve sorumlu tutulması bu ve benzeri zirve kararlarının yürürlüğe konulması açısından yararlı olacaktır.

1.4.1.3. Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ)

Tüm milletlerin mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaştırılması amacıyla, 7 Nisan 1948 tarihinde kurulan Dünya Sağlık Örgütü'ne Türkiye'nin üyeliği, 9 Nisan

1949 tarih ve 5062 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen kanunla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, WHO ile 19 Ekim 1950 tarihinde "Teknik Yardım Anlaşması", 6 Ağustos 1984 tarihinde "Temel Sağlık Hizmetleri Program Anlaşması" ve 1986-87 yılları ile her iki yılda bir tekrarlanan ve 2000-2001 Dönemini de kapsıyan "Orta Vadeli İşbirliği Program Anlaşmaları'nı imzalayarak ilişkilerini sürdürmüştür.

1948 yılından beri WHO ile Türkiye arasındaki işbirliği en üst düzeyde sürdürülmüş ve WHO'nun teknik ve danışmanlık hizmetlerinden ülke olarak yararlanılmıştır. WHO'nun bilimsel ve teknik çalışmalarının yanısıra, ortaya koyduğu kurallar da ülkemizde sağlıkla ilgili her alanda kullanılmakta ve referans olarak gösterilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Türkiye'de ulusal kuruluşlarla birlikte gerçekleştirdiği çalışmalarda temel amaç, insanların daha sağlıklı bir yaşama kavuşturulması, yalnız daha uzun bir yaşam değil, yaşamın kalitesinin de yükseltilmesidir. Kalitesi yükseltilecek yaşamda özer ve hastalıklar azalacaktır. Günümüzde belirginleşen ilerlemeler arasında en önemlisi, daha sağlıklı ve uzun bir yaşam ile gıda ve beslenmenin çok yakın ilgisidir.

WHO'nun ve FAO ile birlikte, Aralık 1992 tarihinde Roma'da gerçekleştirdiği Uluslararası Beslenme Konferansı'na Türkiye'nin bizzat katılarak imzaladığı "Dünya Beslenme Deklarasyonu"ndaki en önemli karar şudur: Kişisel refah, ulusal, sosyal ve ekonomik kalkınma için beslenme açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim gereklidir. Yine FAO'nun 1996 da Roma'da ev sahipliğini yaptığı Dünya Gıda Zirvesi'nde alınan en önemli karar; gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu eylem planları ile güçlendirmek kararı olmuştur.

WHO'nun, Avrupa Bölgesi için hazırladığı 2000-2005 Dönemini kapsıyan Gıda ve Beslenme Politikaları ve Eylem Planı'na Dair Durum değerlendirmesinde yol ve yöntemler belirlenmiştir.

Türkiye'nin, WHO'nun ve FAO ile birlikte, Aralık 1992 tarihinde Roma'da gerçekleştirdiği Uluslararası Beslenme Konferansı'na bizzat katılarak imzaladığı "Dünya Beslenme Deklarasyonu"ndaki en önemli karar şudur: Kişisel refah, ulusal, sosyal ve ekonomik kalkınma için beslenme açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim gereklidir. Yine FAO'nun ev sahipliğini yaptığı Roma, 1996 Dünya Gıda Zirvesinde alınan en önemli karar; gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu eylem planları ile güçlendirmek kararı olmuştur.

WHO Avrupa Bölgesi için hazırladığı 2000-2005 Dönemini kapsıyan Gıda ve Beslenme Politikaları ve Eylem Planı'na Dair Durum değerlendirmesinde yol ve yöntemler belirlenmiştir.

WHO tüm dünya'da olduğu gibi Avrupa Bölgesine bağlı ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 Ülkede, gıda ve beslenme konularında yoğun çaba sarfetmekte, düzenlediği uluslararası toplantılarla mevcut durumu, küresel gelişmeleri değerlendirilmekte ve 21. Yüzyılda yapılabilecek çalışmaları ortaya koymaktadır.

1.4.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

UNICEF'in tüm dünyadaki başlıca sorumluluğu, çocuk haklarının korunması için tanıtım görevlerini yerine getirmek, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmak ve çocukların sahip oldukları potansiyeli eksiksiz biçimde gerçekleştirebilmeleri için gerekli olanakları sağlamaktır. UNICEF'in Türkiye'deki resmi varlığı 1951 yılında başlamış, ilk etkinliği ise okullardaki çocuklara ücretsiz süt dağıtımını olmuştur. Etkinlikler zamanla yaygınlaşmış ve UNICEF T.C Hükümeti işbirliği, 1980'li yıllarda sağlık hizmetleri ile sınırlı iken, 1990'larda , Çocuk Hakları Sözleşmesi ilkeleri ışığında yeni bir içerik kazanmıştır. Bu evrede işbirliği, tek tek sektörlerin ötesinde, çocuk yaşatma, geliştirme,ve koruma alanlarındaki müdahaleleri kapsayan bütüncül bir yaklaşıma gerek duymuştur. Dolayısıyla, program stratejilerindeki ağırlık, zamanla, birtakım malzeme sağlanması, ulusal ve yöresel ölçeklerde kapasite, bilinç ve duyarlılık geliştirmeye yönelik teknik işbirliği ve destek çalışmalarına kaymıştır. Her beş yılda, ortak program çerçevesinde Çocuk ve Kadınlarla ilgili Durum Analizi yapıp, geçmiş dönemdeki çabalar değerlendirilerek yeni stratejiler ve onların ışığında projeler hazırlanmakta ve Ana Uygulama Planı adı altında yürütülmektedir. Ülkemizde 2001-2005 yılları için uygulanacak olan 4. Ana Uygulama planı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni (ÇHS) 20 Kasım 1989 tarihinde benimsemiştir. Bu olay, çocuk hakları açısından, insanlık tarihinin en anlamlı dönüm noktasını oluşturmaktadır. ÇHS, çocukların fiziksel, zihinsel ve toplumsal açılardan eksiksiz gelişmelerini ve görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip bireyler olduklarını belirtmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sözleşme'yi 1990 yılında imzalamış ve 1994 yılı Aralık ayında TBMM'de onaylayarak benimsemiştir. İlgili yasaları, politikaları ve uygulamaları, çocuklar üzerindeki etkileri açısından inceleyip değerlendirmek, TC Hükümetinin sorumluluğundadır. Bununla birlikte, ÇHS'nin yaşama geçirilmesini, ya da bu Sözleşme'de yer alan hakların, Türkiye'deki sayıları 26 milyona ulaşan 18 yaşından küçük çocukların yaşamlarında gerçek değişikliklere yol açmasını sağlamak, herkesin katılımını gerektiren karmaşık bir süreçtir.

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), Sözleşme'nin Türkiye'de yaşama geçirilmesini izleme ve taraf devlet olarak Uluslararası Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulacak ilk raporun hazırlanmasında eşgüdüm sağlama görevlerini üstlenmiştir.

UNICEF ile Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997 yılında, ÇHS'ni yaygınlaştırmak, çocuk yaşatma, geliştirme ve koruma alanlarında bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla Çocuk Enformasyon Ağı projesini başlatmıştır.

UNICEF, T.C. Hükümeti, Üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte Çocuk Hakları Sözleşmesinin hayata geçirilmesi, çocuğun yaşatılması, gelişmesi, korunması ve katılımıyla ilgili gerekli desteği vermeye devam edecektir.

1.4.1.4.1. T.C. Hükümeti-UNICEF 2001-2005 Ana Uygulama Planı

Bu plan Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasına destek olmak üzere, üç program ve dokuz projeden oluşmaktadır. Bu projelerden beslenme ile ilgili olan proje, ulusal düzeyde Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde yürütülecek olan **Ana Çocuk Sağlığı ve Beslenmesi Projesi** olup amaç, hedef, strateji ve aktiviteleri kısaca aşağıda gösterilmiştir.

Amaçlar:

- ◆ Ailelerin ve toplumun, çocukların yaşama, büyüme, psiko-sosyal ve bilişsel gelişimlerinin daha iyi olması konusunda bilgi ve becerilerinin güçlendirilmesi,
- ◆ Beslenmenin yeterli ve dengeli olarak düzeltilmesi,
- ◆ Var olan beslenme sorunlarının en aza indirilmesi,
- ◆ Besin güvencesi ve güvenliğinin sağlanması,
- ◆ Emzirmenin evde sürdürülmesi için aile ve toplumuna destek sağlanması,
- ◆ Çocuğun yaşatılması, büyütülmesi, psiko-sosyal gelişimlerinin desteklenmesi için sağlık personelinin Erken Çocukluk Döneminde Bakım konusunda eğitilmeleri,
- ◆ Çocuklar ve kadınlar için geliştirilmiş bakım tekniklerine yönelik destekleyici bir politika ortamını teşvik etmek.

Hedefler:

- ◆ Bebek ölüm hızını binde 20'ye düşürmek,
- ◆ Çocuk ölüm hızını %50 azaltmak,
- ◆ Mikronütriyen eksikliklerini % 50 azaltmak, (demir gibi)
- ◆ Demir yetersizliği anemisi sorununun 1/3 oranında azaltmak, 5 yaş altı çocuklarda beslenme yetersizliklerini 1/3 oranında azaltmak,
- ◆ İlk 6 ay sadece emzirilen çocuk oranını % 80'e çıkartmak,
- ◆ Doğum yapılan hastahanelerin %100' ünü Bebek Dostu Hastahaneler Yapmak (özel ve kamu sektöründe yer alan)
- ◆ Birinci basamakta görevli personelin % 100'üne emzirmenin desteklenmesi ve sürdürülmesi için uygulamaya yönelik eğitim vermek ve 1. Basamak sağlık kuruluşlarını bebek dostu kuruluş haline getirmek,
- ◆ İlk 3 ay ek gıda başlanan çocuk oranını % 10' un altına indirmek,
- ◆ 6. Aydan sonra bebeklerin % 100'üne uygun ek gıda başlanıyor olmasını sağlamak,
- ◆ Uygun ek gıda almakta olan 6 ay üzerindeki çocukların % 90'ının iki yaşına dek emziriliyor olmasını sağlamak,
- ◆ Çocuk sağlığıyla ilgili yapılan her türlü toplantı, kongre gibi etkinliklerin % 100'ünde mama firmalarının desteğinin olmamasını sağlamak,
- ◆ Çocuk sağlığı hizmetlerinin verildiği sağlık kuruluşlarında yapılan mama reklamlarını ve numune dağıtımını tamamen yasaklamak,
- ◆ Anne sütü muadillerinin pazarlanmasıyla ilgili yasaya aykırı hareket eden firmalar hakkında yaptırım uygulanmasını sağlamak,
- ◆ 2005 yılına kadar iyot yetersizlikleri Hastalıklarını okul çocuklarında tamamen ortadan kaldırmak, erişkinlerde ise 1/3 oranında azaltmak,
- ◆ Beslenme sorunlarını 2005 yılına kadar azaltmak veya tamamen önlemek,

- ◆ İyotlu tuzun üretiminden tüketimine kadar iyot içeriğinin korunmasını sağlamak,
- ◆ 2005 yılına kadar protein-enerji malnutrasyonunu % 50 azaltmak.

◆ **Stratejiler:**

- ◆ Anne sütünün teşviki, korunması ve desteklenmesi,
- ◆ İyot yetersizliği hastalıklarının eliminasyonunun desteklenmesi
- ◆ Ulusal beslenme politikasının geliştirilmesi

◆ **Aktiviteler:**

- ◆ IMCI (Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım) programının Uygulanması
- ◆ Anne çocuk beslenmesi çalışmaları
- ◆ İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi ile ilgili çalışmalar
- ◆ Emzirmenin desteklenmesi ve Bebek Dostu Sağlık Kuruluşlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar.

1.4.2. Dünya Bankası (DB)

Türkiye'de temsilciliği bulunan Dünya Bankası, doğrudan veya dolaylı olarak gıda üretimi ile ilgili projelere kredi sağlamıştır. Bunlar, Dünya Bankasının, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile birlikte kredi sağladıkları Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projeleri ile 1. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesidir. Dünya Bankasının tek başına bitkisel ve hayvansal üretimi, sulamayı ve tarımsal araştırmaları geliştirmek amacıyla kredi sağladığı projeler ise: beş adet "Hayvancılığı Geliştirme Projesi", "Yaş Meyve ve Sebze Üretimini Geliştirme Projesi", "İğdir-Aksu-Ereğli-Erciş Sulama Projesi", "2. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi", "Türkiye'de Tarımsal Araştırmaların Geliştirilmesi Projesi" ve "Drenaj ve Tarla İçi Sulamalarını Geliştirme" projeleridir.

1.4.3. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)

Merkezi Roma'da bulunan Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'ın Türkiye'de temsilciliği bulunmamaktadır. Dünya Bankası gibi IFAD'da kırsal kalkınma projelerine kredi vermektedir. Dünya Bankasından farkı yalnız yoksul yöreleri ve yoksul halk kesimlerini hedef alması ve bu nedenle de kredi şartlarının daha uygun olmasıdır. IFAD, Türkiye'de Erzurum, Muş-Bingöl, Yozgat, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projelerine 1980 yılından itibaren kredi desteği sağlamıştır. Ayrıca, Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca Sivas-Erzincan-Tunceli Kırsal Kalkınma Projesi de IFAD'a teklif edilmiştir. Bu projelerde kırsal kesimde yaşayan insanların hayat standartlarını yükseltmek, dolayısı ile onların gıda güvencesini sağlamak için gerekli bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, sulama, içme suyu, yol gibi kırsal altyapının tesisi, ormanların korunması, geliştirilmesi, su ürünleri, arıcılık, hayvancılık, ipek böcekçiliği gibi gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi ve teşviki, ayrıca üretim, işleme ve pazarlama örgütlerinin kurulması faaliyetleri yer almaktadır.

1.4.4. Avrupa Birliği (EU) – Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği

Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünü dikkate alarak, 2000-2006 yılları arasında MEDA fonlarının ikinci kısmı, ülke politikalarında ulusal düzeyde önemli etkiler yaratabilecek çok yönlü programların desteklenmesinde kullanılmaktadır. Bu fonlar, AB ve Türk yetkililerinin her yıl yapmakta oldukları değerlendirmeler ve belirlenen öncelikler doğrultusunda yönlendirilmektedir. Fakat ulusal kuruluşlar tarafından yapılan proje teklifleri; DPT, Hazine Müsteşarlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından değerlendirildikten sonra AB'ye iletilmektedir.

Ayrıca, AB'nin Türkiye'de değişik sektörleri desteklediği büyük ölçekli sanayi projeleri, içme ve atık su projeleri gibi alt yapı projeleri; sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürüttüğü küçük ölçekli projeleri ve kamu kuruluşları ile birlikte yürüttüğü temel eğitim projesi, gıda kontrol hizmetlerinin güçlendirilmesi projesi gibi değişik konularda projeleri bulunmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan üç yıl süreli "Türkiye'de Gıda Kontrol Hizmetlerinin Güçlendirilmesi" Projesi, 2001 yılında başlayacaktır. Bu projenin maliyeti olan 10,123,000 Euro, Avrupa Komisyonunca hibe edilmiştir. Projenin hedefi, Türkiye'nin gıda kontrol hizmetlerinin AB standartlarına uyumunu sağlamaktır. Bu amaçla, gıda kontrolörleri ile laboratuvar elemanlarının eğitimi, laboratuvarların modern alet ve ekipmanla donatılması ve aralarında bilgi ağı kurmaları öngörülmüştür. Ayrıca, Türkiye Tüketiciyi Koruma Derneği (TÜKODER)'de 410.000 Euroluk bir hibe ile EC tarafından desteklenmektedir.

1.4.5. Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ)

Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ), uzun yıllardan beri Türkiye'de gıda üretimini artırmaya yönelik projelere ilgi duymuştur. Bunlar arasında tarımsal mekanizasyon, sığırlarda soykütüğü ve hayvan sağlığı projelerini saymak mümkündür. Türkiye'de GTZ Temsilciliği 1997 yılında açılmış ve bu dört yıllık sürede Türkiye ekonomisinin rekabet gücünü artırmaya ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik projelere ağırlık vermiştir. GTZ Teknik İşbirliğinin genel hedefi; doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, daha açık ifade ile, toprak verimliliği ve bitki çeşitliliğinin korunması, içme suyu temini ve ormanların sürdürülebilir yönetimi gibi gıda üretimini ilgilendiren konular da bulunmaktadır.

1.4.6. Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)

Türkiye'de 1995 yılından beri temsilciliği bulunan JICA'nın işbirliği yaptığı öncelikli alanlar; çevre ve kentsel altyapının iyileştirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, bölgesel kalkınma dengesizliklerinin giderilmesi ve Güney-güney İşbirliğinin desteklenmesidir. JICA Türkiye'de teknik işbirliği programı çerçevesinde, 1973 yılından beri proje yürütmektedir. Bunlardan bazıları; Deprem Önleme Araştırma Merkezi, Liman Hidrolik Araştırma Merkezi ve Madenlerde Güvenlik Teknolojilerinin Geliştirilmesidir. Gıda konusunda ise; Trabzon Su Ürünleri Araştırma Enstitüsünde, "Karadeniz'de Yassı Balık Türlerini Geliştirme" Projesi, 1997 yılından beri yürütülmekte olup, Karadeniz sahillerinde yassı balık türleri popülasyonunun arttırılmasına yönelik yumurta ve yavru üretimini geliştirme

çalışmaları 2002 yılına kadar devam edecektir. Ayrıca, Çukurova Tarım İşletmesinde, Japonya'dan getirilen, aralarında bazı sebze ve meyve türlerinin de bulunduğu bitkilerin adaptasyonu, pazar analizleri ve yetiştirme tekniklerinin incelenmesi projesi de yürütülmüştür.

Aynı işbirliği programı çerçevesinde DOKAP (Doğu Karadeniz Kalkınma Projesi) çalışmaları başlamış olup, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisi olan bu bölgede Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun ve Trabzon illerini kapsayan 39.203 km² alanda kısa ve uzun vadede kalkınmayı sağlayacak bir plan ortaya konulmuştur.

2. ULUSAL GIDA VE BESLENME STRATEJİSİ HEDEFLERİ

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisini belirlemek üzere, 16-17 Haziran 2001 tarihinde UNICEF'in katkıları ve konu ile ilgili uzmanların katılımıyla DPT tarafından Ankara'da düzenlenen Hedefe Yönelik Proje Planlama toplantısı ile elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır. Ele alınan konular, gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme alt gruplarında incelenmiş ve bir ana hedef ve buna bağlı hedef ve alt hedefler belirlenmiştir.

Bu kapsamda, Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisinin ana hedefi: Küreselleşen dünya ile uyumlu, yaşam kalitesi artırılmış, sağlıklı ve gelişmiş bir toplumdur.

2.1. Hedefler

Alt çalışma grupları itibariyle;

Gıda güvencesi: Tüm insanların temel hakkı olan aktif ve sağlıklı yaşama her zaman ulaşmak için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, güvenilir ve besleyici gıdalara erişimi sağlamak.

Gıda Güvenliği: Kamu sağlığını gıda tüketimi ile oluşan risklerden korumak.

Beslenme: Küreselleşme sürecinde beklenen yaşam kalitesine ulaşmak için tüm toplumda beslenme bilincini artırarak sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimine dönüştürmek.

Bu hedeflere ulaşılmasında izlenmesi uygun görülen alt hedef ve uygulamalarla ilgili detaylar Şekil-4, 5 ve 6'da verilmektedir..

2.2. Gıda Güvencesi, Gıda Güvenliği ve Beslenme İle İlgili Ülke Potansiyeli ve Sorunlar

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisini belirlemek üzere, 16-17 Haziran 2001 tarihinde UNICEF'in katkılarıyla DPT tarafından konu ile ilgili uzmanların katılımıyla Ankara'da düzenlenen Hedefe Yönelik Proje Planlama toplantısı ile bu raporda ele alınan üç konu; gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme, ile ilgili olarak ülkemizin potansiyelleri ve yaşanan sorunlar alt başlıklar halinde aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

Tablo 11: Potansiyeller

---

1. Bilinçli tüketim yapan toplum grupları olması	9. Yeterli kurulu işleme kapasitesi
2. Medyanın gücü	10. Yetişmiş insan gücü
3. Tarım yapabilen toplum	11. Eğitimli-genç işgücü
4. Geleneksel beslenme alışkanlığı	12. Fiyatların diğer ülkelere göre uygun olması
5. Tarımsal birikim (gelenek)	13. Beslenme alışkanlıkları
6. Doğal kaynak zenginliği	14. Tarım alanlarının elverişliliği
7. Bilimsel potansiyel	15. Ürün zenginliği ve çeşitlilik
8. Gıda arzının yeterliliği	16. Bazı doğal ve geleneksel gıda kaynaklarının beslenme değerlerinin yüksek oluşu

---

Ülkemizin potansiyellerine karşılık belli konularda yaşanan sorunlar nedeniyle gerek uygulamalarda gerek politika ve önceliklerin belirlenmesinde aksaklıklarla karşılaşmaktadır. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubunun ortaya koyduğu sorunlar konu başlıkları ve önem sıralamaları itibariyle tabloleştirilmiştir.

Tablo 12: Sorunlar

Eşgüdüm	Eğitim ve Bilinç	Toplum Beslenme Sorunları	Veri Tabanı
Kamu ve özel sektör arasında iletişim eksikliği	Beslenme ve gıdanın önemi konusunda bilinç eksikliği	Malnütrisyon	İstatistiklerin yetersiz ve hatalı olması
Politikaların yetersizliği	Eğitim düzeyi düşüklüğü	Gıda kaynaklı hastalıklar	Kullanılan ölçütlerin Standardizasyonu eksik
Politik müdahaleler	Bilinçsiz Tüketici	Malnütrisyon oranının yüksekliği	Network olmayışı
Koordinasyon Eksikliği	Eğitim yetersizliği	Öğrenme bozuklukları	Bilgi erişim sistemi yetersizliği
Sektörler arası işbirliği olmayışı	Genel eğitim düzeyi düşüklüğü		Ulusal gıda, beslenme ve sağlık araştırmasının yapılamaması (son 17 senede beslenme 27 senede sağlık araştırması yok)
Farklı sektörlerle ortak politikalar geliştirilememesi	Beslenme bilgisi yetersizliği		
Bürokrasi (işlem kargaşası)	Sağlıklı beslenme için oluşturulmuş rehberlerin güncel olmaması		
Gıda ve beslenme politikalarının yanlış belirlenmesinden kaynaklanan sorunlar	Sertifikalendirme ve belgelendirme sisteminin olmayışı		

Tablo 12: Sorunlar (devam)

Yasal Düzenlemeler	Gıda Güvenliği	GYÜ'lere Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar	Gıda Güvencesi
Denetim yetersizliği (ve kontrol)	Risk analizi yapılamaması	Rekabet edememe	Yanlış yatırım kararları ve kaynak tahsisi
Mevcut Yetkilerin Kullanılmaması	Gıda güvenliğinin sağlanamamış olması	Dış pazarlara giriş zorluğu	Milli biyogüvenlik politikalarının bulunmayışı
Eğitimli personel istihdamın yetersizliği	Kayıtdışılık		Hayvansal protein alımının yetersizliği
Gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması	Gıda kaynaklı hastalıklar		Hayvansal protein kaynaklarının üretiminde yetersizlik
Cezai İşlem yetersizliği	Hayvan ve Bitki sağlığı		Destekleme sistemine politik müdahale
Yasaların güncelleştirilmesi ihtiyacı	Merkezi kuruluşun eksikliği		Kalite ve Verimliliği artırıcı destekleme sisteminin olmayışı
Akredite olmuş laboratuvarların bulunmayışı	Hileli üretilen gıdalar (yasal boşluklardan yararlanılarak fazla kar amacıyla üretilen gıdalar)		Sürdürülebilir gıda üretiminin sağlanamaması
Yasal boşluklar (AB uyumu)	Yem yetersizliği ve güvenliği sorunları		Nüfus artış hızının yüksek olması
Denetim elemanlarının nitelik ve niceliği			Gıdada KDV yüksekliği
Can güvenliklerinin yeterince sağlanamamış olması			Dengesiz Gelir Dağılımı
Denetim ve kontrol yapan personelin ücret yetersizliği			Ekonomik yetersizlik
Akreditasyon Kurumu yokluğu-yetersizliği (ürün bazında)			Tarım politikalarının belirlenmesinde beslenme sorunlarının dikkate alınmaması
Meslek standartlarının belirlenmemiş olması			Bugüne kadar toplumun dengeli ve yeterli beslenmesinin öncelikli bir devlet politikası olarak görülmemesi
Bazı meslek yasaları yok			
Politik müdahaleler			

Sorunlardan en önemli görülenleri konu başlıkları olmaksızın sıralandığında şu sonuçlar çıkmıştır.

Sorun	Aldığı Oy
Beslenme bilgisi yetersizliği	8
Koordinasyon Eksikliği	7
Eşgüdümde politik müdahaleler	6
Merkezi kuruluşun eksikliği	5
Ulusal besin, beslenme ve sağlık araştırmasının yapılamaması (son 17 senede beslenme 27 senede sağlık araştırması yok)	5
Destekleme sistemine politik müdahale	5
Dengesiz gelir dağılımı	4
Cezai İşlem yetersizliği	4
Gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması	4
Bilgi erişim sistemi yetersizliği	4

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere beslenme bilgisi yetersizliği dışında ilk dörtteki sorunların idari olduğu anlaşılmaktadır. Yine destekleme sistemine politik müdahaleler ile gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması gibi sorunlar idari sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme konularındaki sorunların çözümü konusunda politika belirleyiciler, politika değişikliklerinden ya da sorunlardan etkilenenler, politika uygulayıcıları, politika oluşumuna görüş veren ve katkıda bulunanlar ile mevcut risk grupları Çalışma Grubu tarafından değerlendirilerek önem ve güç sırasına konmuştur. Ayrıca, güç ve önem sıralamalarının çarpımıyla bir ortalama bulunmuş böylece iki grup içerisinde ön plana çıkarılması gerekenler saptanmıştır. Grubun saptamaları Tablo 13'de verilmiştir. Tüm sıralamalar, kullanılan oyların sayım ve tasnifinin ardından ortaya konulmuştur.

Önem sıralamasında yetkili kuruluşların politikalara katkıları açısından önemleri ile birey ya da toplumun uygulanan ya da uygulanması beklenen politikalardan etkilenme durumları bakımından önem sıralamasında yer almaları sözkonusudur. Güç sıralamasında ise daha ziyade politika oluşturma, uygulama ve etkileme bakımından güçlü konumda bulunanlar sergilenmektedir. Ortalamalarla ise önem ve gücü bünyesinde toplayan yetkili kuruluş ya da bireylerin sıralaması yapılmıştır.

Tablo 13: Konu Başlıkları İtibariyle Önem ve Güç Sıralamaları

Politika Belirleyici	Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
1 Parlamento	24	3	7
2 Hükümet	8	1	1
3 DPT	28	23	25
4 Sağlık Bak. (SB)	11	14	10
5 Tarım Köyişleri B (TKB)	23	15	12
6 HM	36	12	19
7 Üniversiteler	27	37	36
8 MEB	37	31	37
9 Maliye Bak.	41	8	18
10 Merkez Bankası	38	10	17
11 Çevre Bak.	50	40	48
Risk grupları			
12 0-5 yaş çocuklar	1	49	32
13 Gebe-Emzikli Kadın	4	41	26
14 Ergenler	12	30	24
15 Kronik Hastalar	18	46	42
16 Yaşlılar	25	50	43
17 Doğurganlık Çağında Kadınlar	13	33	27
18 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	16	42	34
19 FIVIMS Grupları	17	45	38
Etkilenenler			
20 Toplumun tümü	2	9	4
21 Bilinçli Tüketici	26	19	16
22 Bilinçsiz tük.	14	38	30
23 Sanayi	7	4	3
24 Ticaret Sektörü	19	7	9
Politika Uygulayıcılar			
25 Sanayi Tic. Bak. (STB)	29	21	22
26 Maliye Bak.	42	11	23
27 Hizmet Sektörü	30	32	35
28 Sanayiciler	21	16	13
29 Tarım Üreticileri	10	20	11
30 Çevre Bak.	45	44	46
31 Belediyeler (denetim açısından)	20	22	15
32 SB	3	6	5
33 TKB	6	5	6
34 İşleri bak.	39	34	39
35 Gümrük müst	44	28	41
36 MEB	32	26	31
37 DTM	33	17	21
38 Enerji ve Tabii KB	49	47	50
39 Köy Hiz. GM (KHGM)	46	35	44

Tablo 13: Önem ve Güç Sıralamaları (devam)

Politika Destekleyici	Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
40 MEB	40	36	40
41 Medya	9	2	2
42 STÖ	15	27	20
43 Meslek Odaları	34	29	33
44 Diyanet İşleri	35	24	28
45 Adalet Bak.	43	39	45
46 Üniversiteler	5	13	8
47 Uluslararası Kuruluşlar	22	18	14
48 DİE	31	25	29
49 Orman Bak.	47	52	49
50 Kültür Bak.	51	51	52
51 Turizm Bak.	52	48	51
52 TSE	48	43	47

Bu verileri sıralamaya tabi tutacak olursak; önem sıralamasında ilk beş içerisinde birinci sırada 0-5 yaş çocuklar, ikinci sırada tüm toplum bireyleri, üçüncü uygulayıcı olarak Sağlık Bakanlığı, daha sonra ise gebe-emzikli kadınlar ile politika destekleyicisi olarak üniversiteler sıralanmaktadır. Politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında en önemli kesimler gelecekte sağlıklı birer birey olmaları istenen 0-5 yaş çocuklardır. Bunu tüm toplum bireylerinin izlemesi şaşırtıcı olmamaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın daha ziyade beslenme ve belli açılardan gıda güvenliği konularında görev aldığı düşünülürse bu konuların daha öne çıktığı söylenebilecektir. Üniversiteler de özellikle araştırmalarla politika oluşumu ve uygulamaların desteklenmesi açısından önemlidir.

Güç sıralamasında ise, hükümet, medya, parlamento, sanayi ve uygulayıcı kuruluş olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ilk beşte yer almıştır. Bunların hepsi özellikle politika oluşumu ve uygulamalarla toplumun yönlendirilmesi açısından en önemli kurumlar olarak görülmektedir.

Genel ortalamalara bakılırsa, hükümet, medya, sanayi, tüm toplum ile uygulayıcı olarak Sağlık ve Tarım ve Köyişleri Bakanlıkları ele alınan üç konuda da en yetkili ve konu hakkında birşeyler yapmaları beklenen kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunlardan tüm toplum olarak belirtilen kesimden gerek talepleri gerekse müdahaleleri ile politikaların oluşturulması ve uygulanmasında etkin görev beklenmektedir.

Tablo 14: Önem ve Güç Öncelikleri İtibariyle Sıralamalar

Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
1 0-5 yaş çocuklar	1 Hükümet	1 Hükümet
2 Toplumun tümü	2 Medya	2 Medya
3 SB (uygulayıcı)	3 Parlamento	3 Sanayi (etkilenen)
4 Gebe-Emzikli Kadın	4 Sanayi (etkilenen)	4 Toplumun tümü
5 Üniversiteler	5 TKB (uygulayıcı)	5 SB (uygulayıcı)
6 TKB (uygulayıcı)	6 SB (uygulayıcı)	6 TKB (uygulayıcı)
7 Sanayi (etkilenen)	7 Ticaret Sektörü	7 Parlamento
8 Hükümet	8 Maliye Bak.	8 Üniversiteler
9 Medya	9 Toplumun tümü	9 Ticaret Sektörü
10 Tarım Üreticileri	10 Merkez Bankası	10 SB (belirleyici)
11 SB (politika belirleyici)	11 Maliye Bak.	11 Tarım Üreticileri
12 Ergenler	12 HM	12 TKB (belirleyici)
13 Doğurganlık Çağında Kadınlar	13 Üniversiteler	13 Sanayiciler (uygulayıcı)
14 Bilinçsiz tük.	14 SB (belirleyici)	14 Uluslararası Kuruluşlar
15 STÖ	15 TKB (belirleyici)	15 Belediyeler (denetim açısından)
16 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	16 Sanayiciler (uygulayıcı)	16 Bilinçli Tüketici
17 FIVIMS Grupları	17 DTM	17 Merkez Bankası
18 Kronik Hastalar	18 Uluslararası Kuruluşlar	18 Maliye Bak.
19 Ticaret Sektörü	19 Bilinçli Tüketici	19 HM
20 Belediyeler (denetim açısından)	20 Tarım Üreticileri	20 STÖ
21 Sanayiciler (uygulayıcı)	21 STB	21 DTM
22 Uluslararası Kuruluşlar	22 Belediyeler (denetim açısından)	22 STB
23 TKB (pol. Belirleyici)	23 DPT	23 Maliye Bak.
24 Parlamento	24 Diyanet İşleri	24 Ergenler
25 Yaşlılar	25 DİE	25 DPT
26 Bilinçli Tüketici	26 MEB (uygulayıcı)	26 Gebe-Emzikli Kadın
27 Üniversiteler	27 STÖ	27 Doğurganlık Çağında Kadınlar
28 DPT	28 Gümrük müst	28 Diyanet İşleri
29 STB	29 Meslek Odaları	29 DİE
30 Hizmet Sektörü	30 Ergenler	30 Bilinçsiz tük.
31 DİE	31 MEB (belirleyici)	31 MEB (uygulayıcı)
32 MEB (uygulayıcı)	32 Hizmet Sektörü	32 0-5 yaş çocuklar
33 DTM	33 Doğurganlık Çağında Kadınlar	33 Meslek Odaları
34 Meslek Odaları	34 İçişleri bak.	34 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)
35 Diyanet İşleri	35 KHGM	35 Hizmet Sektörü
36 HM	36 MEB (destekleyici)	36 Üniversiteler
37 MEB (belirleyici)	37 Üniversiteler	37 MEB (belirleyici)

38 Merkez Bankası	38 Bilinçsiz tük.	38 FIVIMS Grupları
39 İçişleri bak.	39 Adalet Bak.	39 İçişleri bak.
40 MEB (destekleyici)	40 Çevre Bak.	40 MEB (destekleyici)
41 Maliye Bak. (Belirleyici)	41 Gebe-Emzikli Kadın	41 Gümrük müst
42 Maliye Bak. (Uygulayıcı)	42 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	42 Kronik Hastalar
43 Adalet Bak.	43 TSE	43 Yaşlılar
44 Gümrük müst	44 Çevre Bak.	44 KHGM

Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
45 Çevre Bak.	45 FIVIMS Grupları	45 Adalet Bak.
46 KHGM	46 Kronik Hastalar	46 Çevre Bak.
47 Orman Bak.	47 Enerji ve Tabii KB	47 TSE
48 TSE	48 Turizm Bak.	48 Çevre Bak.
49 Enerji ve Tabii KB	49 0-5 yaş çocuklar	49 Orman Bak.
50 Çevre Bak.	50 Yaşlılar	50 Enerji ve Tabii KB
51 Kültür Bak.	51 Kültür Bak.	51 Turizm Bak.
52 Turizm Bak.	52 Orman Bak.	52 Kültür Bak.

3. ULUSAL GIDA VE BESLENME POLİTİKALARI

3.1. Kısa Vadeli Önlemler

- Ulusal Gıda ve Beslenme Politikalarının uygulanması ile ilgili "Eylem Planı" DPT koordinatörlüğünde hazırlanacaktır.

3.1.1. Gıda Güvencesi İle İlgili Önlemler

- Tarımsal destekleme politikaları belirlenirken kalite ve verimliliğin artırılması ve çevreye duyarlı, sürdürülebilirliği gözetilen tarımsal üretim teknikleri ön planda tutulacaktır.
- Hassas gruplar (FIVIMS) arasında yer alan topraksız köylüler, az topraklı çiftçiler, arazisiz küçük çapta hayvancılık yapanlar, orman köylüleri, çiftçilik yapan hane halkında kadınların hane içi dengeli beslenmeleri ve çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması için sebzeçilik, kümes hayvancılığı vb konularda pratik bilgilerle donatılmaları ve gıda hijyeni konusunda eğitilmeleri sağlanacaktır.
- Ülke içinde hayvansal protein üretiminde verimliliği ve üretimi artırıcı kapsamlı projelerin hazırlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

3.1.2. Gıda Güvenliği İle İlgili Önlemler

- Gıda işletmelerinde sorumlu yönetici olabilme koşulları, sorumlu yöneticinin istihdam, çalışma güvencesi, görev, yetki ve sorumlulukları gibi konularda gerekli yasal düzenlemelerin de ivedilikle yapılacaktır.
- 560 sayılı KHK yasalaşırken orta ve uzun vadede kurulması öngörülen katılımcı, bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kuruluncaya kadar görev yapmak üzere gıda danışma gruplarının kurulması ile ilgili geçici madde eklenecektir.
- Gıda üretimi, hazırlanması, satışı ile ilgili konularda çalışacak kişilerin belli bir eğitimden geçmesi, gıda denetimini yapacak elemanların gıda konusunda eğitilmiş olması ve bu konuda yasal düzenlemenin Bakanlıklarca oluşturulması sağlanacaktır.

3.1.3. Beslenme İle İlgili Kısa Vadeli Önlemler

- Ülkemizin gıda ve beslenme politikalarına yön vermek amacıyla gerekli veri desteğini sağlamak, bu alanda son 26 yıldır yaşanan bilimsel veri eksikliğine çözüm getirmek gıda ve beslenme plan ve politikalarının oluşturulmasına uygun zemin hazırlamak amacıyla hazırlana "Ulusal Gıda ve Beslenme Araştırması Projesi" acilen başlatılacaktır.
- Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı çalışmalar ve önerileri ile ülkemizin ihtiyaçları dikkate alınarak gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi sağlamak, öncelikleri belirlemek ve hükümete görüş sunmak amacı ile ilgili kuruluşların temsil edileceği bir "Ulusal Gıda ve Beslenme Koordinasyon Kurulu" oluşturulacaktır.
- "Toplu Beslenme ve Yemek Fabrikaları" yönetmeliği hazırlanacaktır.
- Okul içme sütü programlarının uygulanabilmesi için, ilgili tüm sektörleri kapsayan bir proje hazırlanacak ve bu amaç için gerekli parasal kaynak sağlanacaktır.
- Geleneksel Türk mutfağının özelliklerinin korunması, pişirme sırasında besin öğeleri kaybının önlenmesi, beslenme değeri yüksek menülerin uygulanması amaçlarıyla çağdaş aşçılık eğitimi verilmesi ve mevcut aşçılık okullarını sayılarının artırılması sağlanacaktır.
- Örgün ve yaygın eğitim programları içerisinde güncel temel beslenme ve sağlık bilgileri verilebilmesi için eğitim programlarında gerekli düzenlemeler yapılacak, bu amaçla eğitimcilerin eğitimi sağlanacaktır.
- Yürütülen beslenme eğitimi uygulamaları izlenecek ve belirli aralıklarla değerlendirilerek geliştirilecektir.
- Tüketiciyi, sağlıklı beslenme alışkanlığını geliştirecek şekilde bilgilendirmek ve kamuoyu yaratmak amacıyla özel gün ve kampanyalar düzenlenecektir. Bu amaçla kitle iletişim araçlarından yararlanılacaktır.

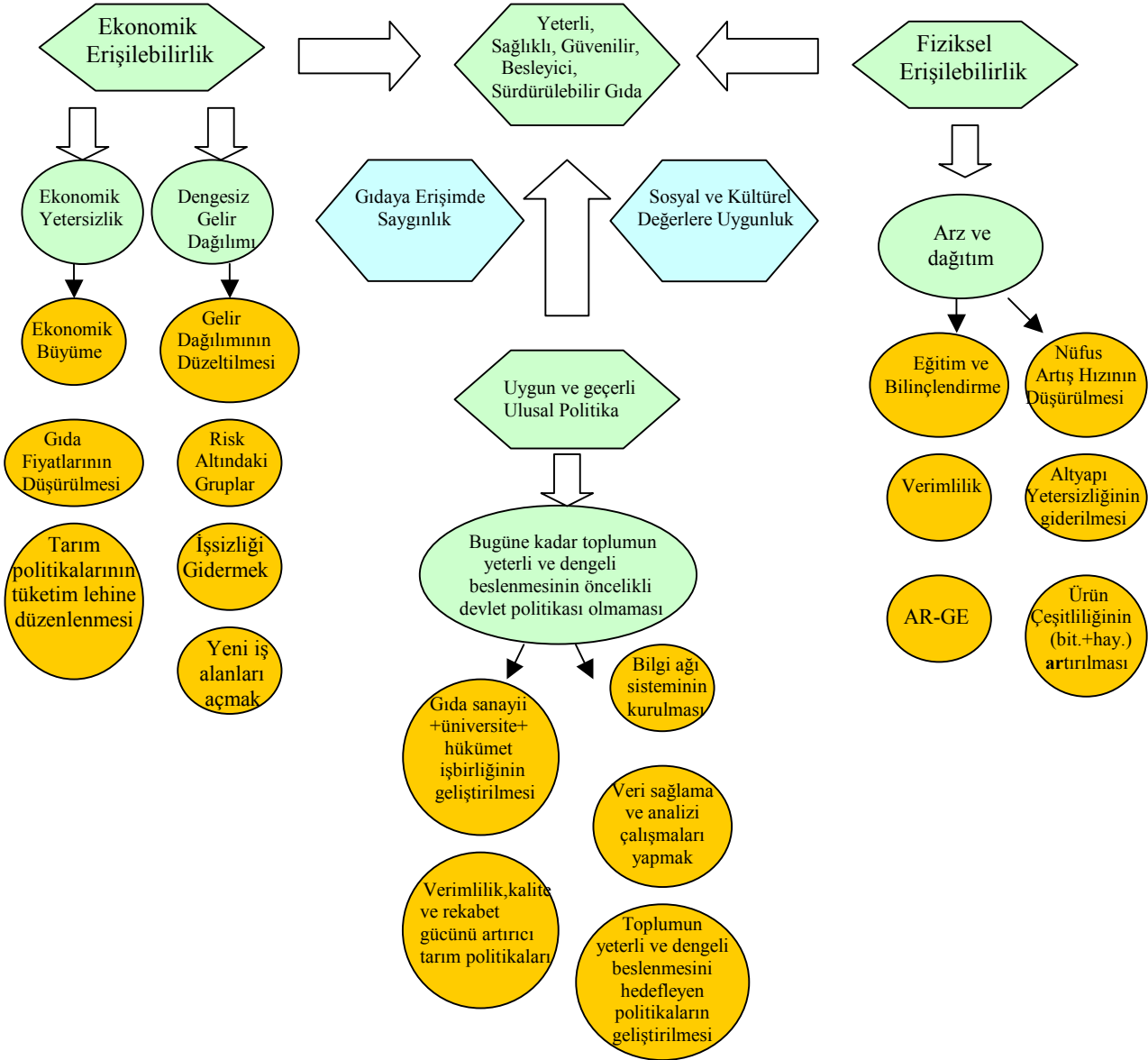
- İyotlu tuz üretimden tüketime kadar izlenecektir.
- Hassas grupların bulunduğu kentsel gecekondu bölgelerin bulunduğu okullardan başlamak üzere öğrencilerin ailenin gelir düzeyine bağlı olarak katkıda buldukları veya bulunmadıkları öğle yemeği uygulama imkanları konusunda bir ön çalışma yapılacaktır.
- Afet durumu ve sonrası için bir "Acil Durumlarda Ulusal Beslenme Eylem Planı" oluşturulacaktır.
- Değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak **gıda ve beslenme rehberleri** hazırlanacaktır.
- Belediyelerce yapılan fakirlere gıda yardımı uygulamalarının ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak kamu tarafından düzenlenecek bir sistem dahilinde yerine getirilmesi ve mevcut sosyal yardım ile ilgili finansman kaynaklarının yönlendirilmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Gıda zenginleştirilmesi uygulamaları kısa sürede başlatılacaktır.

3.2. Orta Ve Uzun Vadeli Önlemler

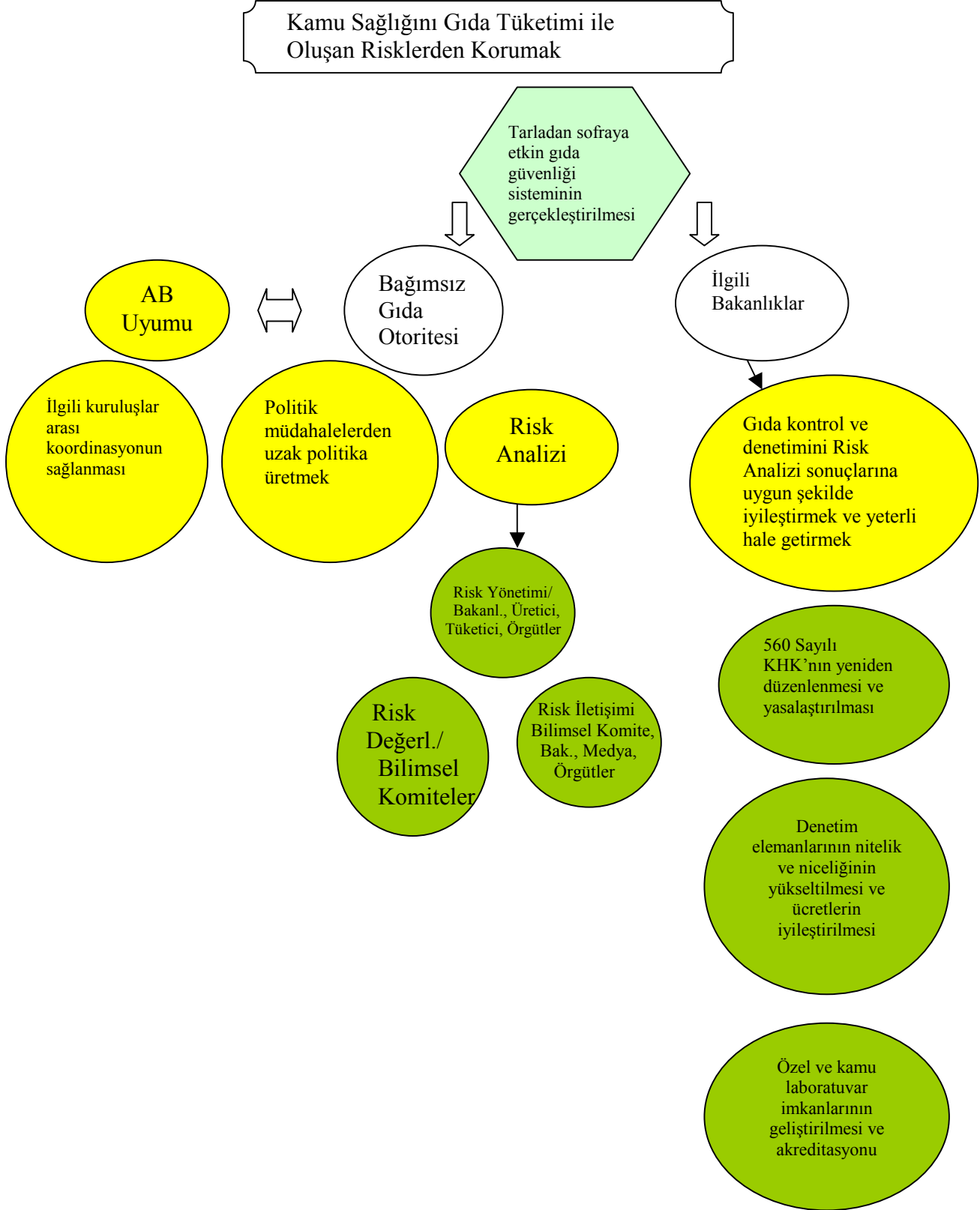
- Tarım politikası öncelikleri arasında dengeli ve yeterli beslenmeyi sağlayacak üretim artışı hedefleri yer alacaktır.
- Tarladan sofraya etkin gıda güvenliği sisteminin gerçekleştirilmesi için risk analizi, ilgili kuruluşlar arası koordinasyon ve AB uyumu faaliyetlerinden sorumlu bir bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kurulacaktır.
- Ulusal Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması her 5 ya da 10 yılda bir tekrarlanacaktır.

Şekil-4 : GIDA GÜVENCESİ

Tüm insanlar aktif ve sağlıklı yaşama her zaman ulaşmak için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, güvenilir ve besleyici gıdalara erişim temel hakkına sahiptir.

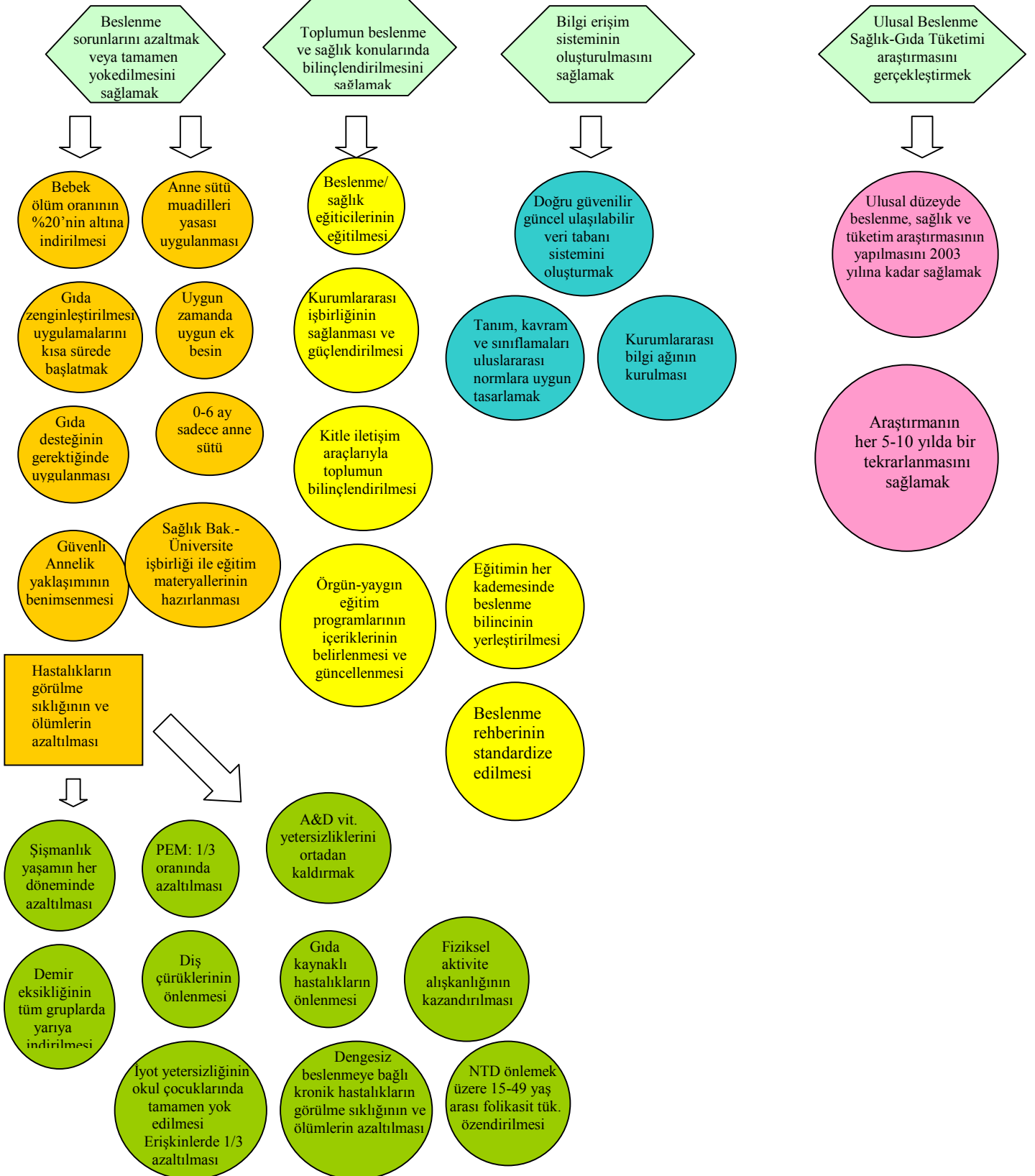
Şekil-5 : GIDA GÜVENLİĞİ

Şekil-6: BESLENME

Küreselleşme sürecinde beklenen yaşam kalitesine ulaşmak için tüm toplumda beslenme bilincini artırarak, sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimine dönüştürmek

KAYNAKLAR

1. Açkurt F, Wetherilt H, Löker M, Hacıbekiroğlu M. "Biochemical Assessment Of Nutritional Status In Pre- And Post-Natal Turkish Women And Outcome Of Pregnancy". Eur. J. Clin. Nutr. 1995: 49:613-622.
2. Arslan P. "Türk Toplumunun Sağlık Durumu, Diyet ve Fiziksel Aktivite Örüntüsü. Seminar on Food Safety and Nutrition Policy: Developments in Safety Assessment and Nutrition Science". Working Document. 22-23 November 1999. Ankara, 1999.
3. Baysal A. ve ark. "Besinlerin Bileşimi", Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını I. Yeniçağ Basım Yayın Sanayi, Ankara, 1991.
4. Beyhan, Y. "Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi". Türk İş Yayınları, Ankara; 3.basım, No:189, 1999.
5. Beyhan, Y., Sağlam, F., Tayfur, M. "Ankara'da Toplu Beslenme Sistemlerinin Gelişimi". Ankara İli Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü Sempozyumu Bildirileri ve Katalog, VEKAM Yayını, No:1, Ankara, 1999.
6. Bilir N, Güçüz Doğan B, Yıldız AN. "Smoking Behaviour and Attitudes". (Ankara-Turkey) Hacettepe Public Health Foundation, International Development Research Centre. Project No:94-0200/02882, Ankara, 1997.
7. Çetin E, Aydın A. "İstanbul'da Yaşayan Çocuk Ve Adölesanlarda Anemi Prevalansı Ve Anemilerin Morfolojik Dağılımı: Çocukların Yaş, Cinsiyet Ve Beslenme Durumu İle Anne-Babaların Ekonomik Ve Öğrenim Durumunun Anemi Prevalansı Üzerine Etkileri". Türk Pediatri Arşivi 1999;34:29-38.
8. DİE. "İşgücü Piyasası Analizleri". Ankara, DİE 1999a.
9. DİE. "Tarımsal Yapı ve Üretim 1979-98". Ankara DİE, 1999b.
10. DPT. "Sekicinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Beslenme Çalışma Grubu Raporu", Ankara, 2000a.
11. DPT. "VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)". Ankara DPT,2000b.
12. DPT. "VIII.Plan Öncesi İktisadi Sektörlerdeki Gelişmeler". Ankara DPT,2000c.
13. FAO web sitesi www.fao.org. "Report of the World Food Summit". Rome 1997.
14. FAO. "FAO Nutrition Country Profiles-Turkey". FAO'nun H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim üyesi Prof.Dr. Gülden Pekcan ile işbirliği sonucu hazırlanan rapor, 2000.
15. FAO/WHO. "World Declaration and Plan of Action for Nutrition.1992". International Conference on Nutrition, Rome. (ICN/92/2).
16. FAO. Nutrition Education for the Public. FAO Food and Nutrition Paper 62, Rome, 1997.
17. FAO. Nutrition Education for the Public. FAO Food and Nutrition Paper 59, Rome, 1995.
18. FAO. Technical Consultation on Food Fortification:Technology and Quality Control. Rome, Italy, 20-23 November 1995.
19. FAO/ILSI. Preventing Micronutrient Malnutrition: A Guide to Food-based Approaches. A Manual for Policy Makers and Programme Planners, 1997.
20. FAO/WHO. Codex Alimentarius, Volume 4, 1994.
21. Gibney MJ. "Nutrition, Physical Activity and Health Status in Europe: An Overview". Public Health Nutrition. 1999: 2(3a):329-333.
22. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Macro International Inc., Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı –Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. "Türkiye Sağlık ve Nüfus Araştırması, TSNA-1998" Ankara, 1999.

23. HÜBDB/ SB (H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü/ Sağlık Bakanlığı). "6-12 Yaş Grubu Çocuklarda İyot Yetersizliği Hastalıkları, Görülme Sıklığı ve İyotlu Tuz Kullanım Durumu. Proje Raporu" 1995.
24. İnanıcı F, Gökçe-Kutsal Y, Öncel S, Eryavuz M, Peker Ö, Ök Ş. "A Multicenter, Case- control Study of Risk Factors for Low Bone Mass Among the Residents of Urban Area in Turkey". 1999.
25. Kasnakoğlu H. "Food Security Issues in Turkey". Yıldırım, Schmitz, Furtan'ın World Agricultural Trade kitabı içinde makale, 1998.
26. Köksal O. "1974-Türkiye'de Beslenme". Ankara, Unicef, Aydın Matbaası, 1977.
27. Lai B. "Stratejik gelişim aracı olarak beslenme programı". Tetra Pak Asya, Kasım 2000.
28. Mahley RW, Bersot TP. "Low Levels of High- Density Lipoproteins in the Turkish Population: A Risk Factor for Coronary Hearth Disease". Türk Kardiyol Dern Arş 1999:27:37-43.
29. Mahley RW, Palaoğlu KE, Atak Z et al. "Turkish Hearth Study: Lipids, Lipoproteins, and Apolipoproteins". Journal of Lipid Research. 1995:36:839-859.
30. Merdol TK. Okul Öncesi Dönem Eğitimi veren Kişi ve Kurumlar İçin: Beslenme Eğitimi Rehberi. Özgür Yayınları, İstanbul, 1999a.
31. Merdol TK. Beslenme eğitimi. Diyet El Kitabı (Baysal A ve ark.). Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 1999b.
32. Merdol, T.K, Beyhan, Y, Çiğirim, N ve ark.. "Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Çalışan Personel için Sanitasyon/ Hijyen Eğitimi Rehberi". Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2000c.
33. Onat A, Avcı GŞ, Soydan İ, Koylan N, Sansoy V, Tokgözoğlu L. "Türk Erişkinlerinde Kalp Sağlığının Dünü ve Bugünü- TEKHARF Çalışmasının Sağladığı Üç Boyutlu Harita". Bristol-Myers Squibb. Karakter Color Matbaası. 1996b:1-129.
34. Onat A, Dursunoğlu D, Kahraman G, Ökçün B, Dönmez K, Keleş İ, Sansoy V. "Türk Erişkinlerinde Ölüm ve Koroner Olaylar: TEKHARF Çalışması Kohortunun 5-Yıllık Takibi". Türk Kardiyol Dern Arş. 1996a:24:8-15.
35. Onat A, Şurdum-Avcı G, Şenocak M, Örnek E, Gözükara Y. "Plasma Lipids and Their Interrelationship in Turkish Adults". Journal of Epidemiology and Community Health. 1992:46:470-476.
36. Öcal G, Bevki A, Abal G, Turhanoğlu I, Usta N. "Süt Çocukluğu Döneminde Güncelliğini Korumayan D Vitamini Yetersizliğine Bağlı Raşitizm Sorunu". Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 1983:26:39-44.
37. PAHO/WHO (Pan American Health Organization, World Health Organization). Interagency Meeting: Iron Fortification in the Americas. PAHO/HPP/HPN/98.03. Washington, DC.
38. Pekcan G, Budak N, Yüksel B, Toçoğlu N. "Country Follow-up Report". Consultation on International Conference on Nutrition Follow-up in the European Region and Organization for Economic Cooperation and Development Countries.Turkey, 1996.
39. Pekcan G, Karaağaoğlu N. "State of Nutrition in Turkey". Nutrition and Health. 2000:14:41-52.
40. Pekcan G, Rakıcıoğlu N. "Türkiye'de vitamin ve mineral (mikronütrient) yetersizliği. Seminar on Food Safety and Nutrition Policy: Developments in Safety Assessment and Nutrition Science". Working Document. 22-23 November 1999b. Ankara,123-124.
41. Pekcan G. "Beslenme Sorunlarının Önlenmesi: Besin, Beslenme Plan ve Politikalarının Önemi. Ankara İli Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü". Sempozyum Bildirileri ve Katalog. Ankara,VEKAM; 1999a: 129-134.

42. Pekcan G. "İlkokul Çocuklarında Demir Yetersizliği Anemisi, Enfeksiyon ve Okul Başarısı Arasındaki Etkileşimler Üzerinde Bir Araştırma". Beslenme ve Diyet Dergisi 1984: 13: 51-66.
43. Pekcan G. "Türkiye'de Beslenme Durumu". 5. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri. Ankara, 5-7 Kasım 1998: 51-53.
44. Pekcan G. "Türkiye'de Beslenme Sorunları ve Boyutları, Besin ve Beslenme Politikalarının Önemi". Türkiye'de Beslenme Yetersizliği Sorunları, Besin ve Beslenme Politikaları (Soydal F, Haznedaroğlu D, Çelik Ş, Ekşi A). III.Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongresi. 12-15 Nisan 2000. Beslenme ve Diyet Dergisi, 2001a:30:1:45-57.
45. Pekcan G. "Vitamin ve Mineral Yetersizliklerinin Önlenmesinde Besin Desteği". I Ulusal Ana-Çocuk Sağlığı Kongresi. 29-31 Mart 2001, Kongre Kitabı. Ankara, 225, 2001b.
46. Position of The American Dietetic Association (ADA). "Enrichment and Fortification of Food and Dietary Supplements. J Am Diet Assoc 94:661, 1994.
47. Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Web Sitesi www.rshm.saglik.gov.tr
48. Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı, Gıda Güvenliği ve Beslenme Araştırma Müdürlüğü'nün Yıllık İstatistikleri.
49. Sağlık Bakanlığı 2000. "Ulusal Sağlık Politikası Geliştirme Çalışması". Sağlıklı Çevre ve Yaşam Biçimleri Grubu raporu. Ankara.
50. Sağlık Bakanlığı(Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc. "Türkiye Sağlık ve Nüfus Sağlık Araştırması TSNA-1993". Ankara, Türkiye, 1994.
51. Saydam G, Oktay İ, Möller I. "Türkiye'de Ağız Diş Sağlığı Durum Analizi". TÜR-AGIZ-SAG-001(DSÖ), Seçil Ofset, İstanbul, 1990.
52. T.C. Resmi Gazete, 15 Ağustos 2000- Sayı:24141; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ, Tebliğ No: 2000/29.
53. T.C. Resmi Gazete, 31 Ağustos 1999- Sayı:23802; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ, Tebliğ No: 99/8.
54. T.C. Resmi Gazete, 9 Temmuz 1998- Sayı:23397; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliği, Tebliğ No: 98/11.
55. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çalışma Yıllığı, 1996-1999. Prestij Matbaacılık, Ankara, 2001b.
56. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Vaka ve ölüm sayıları rutin bildirim sistemi". Ankara, 2001a.
57. TC Resmi Gazete, 9 Temmuz 1998- Sayı: 23397,Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliği, Tebliğ No: 98/11.
58. TKB-1 (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı). "Türkiye Tarımsal Kalkınma Stratejisi". Ankara, 2000.
59. TKB-2. "Sürdürülebilir Gıda Güvencesi". Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü TKB Ankara, 2000.
60. Tönük B, Gültürk H, Güneşli U, Arıkan R, Kayim H, Bozkurt Ö. "1984-Gıda Tüketimi ve Beslenme". Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı/ Unicef, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü.Ankara,1987.
61. Tunçbilek E, Boduroğlu K, Alikışifoğlu M. "Neural Tube Defects in Turkey: Prevalence, Distribution and Risk Factors". The Turkish Journal Pediatrics. 1999: 41:299-305.
62. Türkiye Diyetisyenler Derneği. "Hızlı Hazır Yemek Sistemi(Fast Food)". Hizmetiçi Eğitim Semineri, 17-18 Kasım 1993, Ankara.

63. Ungan, S., Ünsalan R., Kaynak K. 1998. "Türkiye'de Gıda Tüketim Harcama ve Kompozisyon Verileri Analizi". Araştırma Sempozyumu 1998 Bildirisi, Ankara.
64. Urgancıoğlu I, Hatemi H. "Türkiye'de Endemik Guatr". Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nükleer Tıp ABD Yayın No.14, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1989.
65. Wetherilt H, Açkurt F, Brubacher G, Okan G, Aktas, Turdu S. "Blood vitamin and mineral levels in 7-17 years old Turkish children". Internat. J. Vit. Nutr. Res. 1992;62: 21-29.
66. WHO. "Nutrition Experiences in Northern Europe.Report on a WHO Consultation". Copenhagen, 18-22 January 1988. (EUR/ICP/NUT 134)
67. WHO. Urban Food and Nutrition Action Plan (Draft). Elements for local community action to promote local production for local consumption. Copenhagen. 1999.
68. WHO. "The Impact of Food and Nutrition on Public Health". The Case for Food & Nutrition policy and Action Plan for the European Region of WHO 2000-2005, 2000a.
69. WHO. The Management of Nutrition in Major Emergencies. WHO, Geneva, 2000b.
70. WHO/UNICEF. "Global Prevalence of Vitamin A Deficiency". MDIS Working Paper 2. 1995. WHO/NUT/95.3.
71. WHO/UNICEF/ICCIDD. "Global Prevalance of Iodine Deficiency Disorders". MDIS Working Paper , 1993.
72. WHO/FAO. Preparation and Use of Food-based Dietary Guidelines. WHO/NUT/96.6. Geneva. 1996.
73. Yalvaç S, Aydın A. "İstanbul'un çeşitli ilçe ve belde belediyelerinde kullanılan şebeke, sokak çeşmesi, kuyu ve istasyon sularındaki florür düzeyleri". Türk Pediatri Arşivi. 2000;35:78-86.
74. Yeşil Y, Demirkol M. "Diş Çürüklerinden Korunmada İstanbul İlinde Çocuklara Fluorid Desteği Gereği". İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD. Beslenme ve Metabolizma Bilim Dalı Yayınları, Özfa Mat. Ltd. Şti., 2000, İstanbul.
75. Yordam N, Çalikoğlu AS, Hatun Ş, Kandemir N, Oğuz H, Teziç T, Özalp İ. "Screening for congenital hypothyroidism in Turkey". European Journal of Pediatrics. 1995;154: 8: 614-616.
76. Yücecan S, Pekcan G, Canyürekli G, Kılıçbay S, Çilingiroğlu N. "A Report on Nutritional Status and Its Health Impacts". Country Report. Turkey, 1991.
77. Zeissel SH. Is there a metabolic basis for dietary supplementation? Am. J. Clin. Nutr.72 (Suppl):507S-11S,2000.

EK

***ULUSAL GIDA VE BESLENME EYLEM PLANI
1. AŞAMA ÇALIŞMASI***

Giriş

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi 2001 yılı ortalarında tamamlanmıştır. Bundan sonraki aşama, Strateji metni ile belirlenen hedeflerin bir Eylem Planı çerçevesinde gerçekleştirilmesi için gerekli hazırlıkların başlatılması olmuştur. Ulusal Gıda Beslenme Eylem Planı hazırlıklarının koordinasyonu görevi, 28 Ekim 2001 tarih ve 24567 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2002 Yılı Programı uyarınca Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) verilmiştir.

Strateji çalışmasının Eylem Planına dönüştürülmesi; Strateji metninde ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilmesi için amaç ve önerilerin belirlenmesi, bu amaç ve önerilerle ilgili politikaların saptanması ve projelerin üretilerek uygulamaya konulmasından sorumlu kurum ve kuruluşlar ile bunlarla işbirliği yapacak tarafların kararlaştırılması, ve uygulama için gerekli kaynağın nereden sağlanacağını saptanması açısından önem taşımaktadır. Söz konusu Eylem Planı, yine ilgili tarafların katılımıyla yürütülen bir dizi toplantı sonrasında, Strateji metnindeki hedefler esas alınarak hazırlanmaya başlanmıştır. 2002 yılı Temmuz ayına kadar yürütülen toplantılarla Eylem Planının ilk aşaması tamamlanarak, sonuçlar, sorumlu kuruluşlara bildirilmiştir. Bundan sonraki evrede, sorumlu kuruluşların Eylem Planının ilk aşama sonuçlarına göre işbirliği yapılacak taraflarla birlikte yürütecekleri çalışmalar ile her bir amaç ve öneri için projeler üretmeleri, projeler için gerekli olan kaynağın temin edilmesi için girişimde bulunmaları, böylece, Eylem Planının son şeklini alması amaçlanmaktadır.

DPT koordinatörlüğünde tamamlanan Eylem Planı ilk aşama çizelgesi gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme başlıkları altında aşağıda sunulmuştur.

1. GIDA GÜVENCESİ

Amaç ve Öneri	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Hassas gruplar için; doğrudan gelir desteği ve FIVIMS verilerini de kullanarak bölgesel destek imkanlarının yaratılması, Alternatif ürünlerin yaygınlaştırılması Hassas grupların kendilerini geçindirecek bir gelire kavuşmalarının sağlanmasına yönelik proje geliştirilmesi ve uygulanması 	-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Devlet Bakanlığı (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu) Hazine Müsteşarlığı DPT ORKÖY Gn. Md. GAP İdaresi Yerel Yönetimler Türkiye Ziraat Odaları Birl. Sivil Toplum Örgütleri Milli Eğitim Bak. Üniversitelerin İlgili Bölümleri Türkiye Kalkınma Vakfı 	2010	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe Dünya Bankası Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu (SYDF) ORKÖY Fonu UNDP IFAD Hibe ve Kredi Kuruluşları
<ul style="list-style-type: none"> Telegıda etkinliklerinin yaygınlaştırılması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Devlet Bak. (SYDF) GAP İdaresi FAO MEB 	2008	<ul style="list-style-type: none"> FAO SYDF
<ul style="list-style-type: none"> Genç Çiftçi Eylem Planının yaygınlaştırılması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Çiftçi Kooperatif ve Birlikleri GAP İdaresi Devlet Bak. (SYDF) 	2008	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe AB SYDF
<ul style="list-style-type: none"> Tarımsal üretim aşamasında güvenli gıda üretimi konusunda eğitimin yaygınlaştırılması ve bu konuda eğitim rehberleri hazırlanması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Özel Sektör T. Ziraat Odaları Birliği Yetiştirici Birlikleri ve Kooperatifleri Üniversitelerin İlgili Bölümleri 	2005	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe Özel Sektör

Amaç ve Öneri	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Hayvansal üretimin (su ürünleri dahil) artırılmasını teminen, kooperatif projelerine öncelik verilmesi, bölgesel destek imkanlarının araştırılarak yeterli kredi ile depolama imkanlarının artırılması, suni tohumlama düzeyinin artırılması için gerekli yasal düzenlemenin yapılması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	-DPT -Veteriner Hekim ve Ziraat Meslek Odaları -Yetiştirici Birlikleri	Sürekli	-Bütçe -Özel Sektör -SYDF
<ul style="list-style-type: none"> Tarım sektörüne kooperatifler aracılığıyla kalite ve verimin artırılması amacıyla kredi ve destek verilmesi, araştırmaların bu yönde yoğunlaştırılması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı -T. Ziraat Odaları Birliği -ORKÖY Genel Md. -Üretici Örgütleri	2008	-Bütçe -AB
<ul style="list-style-type: none"> Tarım politikası öncelikleri arasında dengeli ve yeterli beslenmeyi sağlayacak üretim artışı hedeflerinin yer alması 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	-Sağlık Bak. -Sanayi ve Tic. Bak. -Maliye Bak. -Hazine Müst. -DPT -Üniversitelerin ilgili Bölümleri	Sürekli	Bütçe

2. GIDA GÜVENLİĞİ

Amaç ve Öneri	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Gıda işletmelerinde sorumlu yönetici olabilme koşulları, sorumlu yöneticinin istihdam, çalışma güvencesi, görev, yetki ve sorumlulukları gibi konularda gerekli yasal düzenlemelerin ivedilikle yapılması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı -Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -Üniversitelerin ilgili bölümleri - TMMOB -İlgili Meslek kuruluşları 	2003	Bütçe
<ul style="list-style-type: none"> 560 sayılı KHK yasalaşırken orta ve uzun vadede kurulması öngörülen katılımcı, bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kuruluncaya kadar görev yapmak üzere gıda danışma kurullarının kurulması ile ilgili geçici madde eklenmesi ve kurulların oluşturulması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı -Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -Üniversitelerin ilgili bölümleri -TÜBİTAK 	2003	Bütçe
<ul style="list-style-type: none"> Gıda üretimi ve hazırlanmasında, ara kademede çalışacak kişilerin eğitimi, çalıştırılmaları ve bu konuyla ilgili yasal düzenlemenin oluşturulması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Milli Eğitim Bakanlığı -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -Gıda sanayii dernekleri -SETBİR -BESTBİR -Gıda Platformu -Gıda İşverenleri Sendikası -Üniversitelerin ilgili bölümleri -İşçi Sendikaları 	2005	<ul style="list-style-type: none"> -Bütçe -Özel Sektör -FAO -Diğer Uluslararası kuruluşlar
<ul style="list-style-type: none"> Gıda ürünleri satışı ve toplu tüketim yerlerinde ara kademede çalışacak kişilerin eğitimi, çalıştırılmaları ve bu konuyla ilgili yasal düzenlemenin oluşturulması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Milli Eğitim Bakanlığı -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -TOBB -Üniversitelerin ilgili bölümleri 	2005	<ul style="list-style-type: none"> -Bütçe -Özel Sektör -WHO

Amaç ve Öneri	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Gıda denetimi yapacak elemanların gıda konusunda eğitilmiş olmasının sağlanması ve yaşanan sorunlar da gözetilerek bu konuda yasal düzenlemenin oluşturulması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -Üniversitelerin ilgili bölümleri - TMMOB 	2005	Bütçe
<ul style="list-style-type: none"> Çiftlikten sofraya etkin gıda güvenliği sisteminin gerçekleştirilmesi için risk analizi, ilgili kuruluşlar arası koordinasyon ve AB uyumu faaliyetlerinden sorumlu bir bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kurulması. 	<ul style="list-style-type: none"> -Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> -DPT -Üniversitelerin ilgili bölümleri -TÜBİTAK - TMMOB -Tüketici kuruluşları -Özel Sektör Dernek ve Birlikleri -Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü Başk. -Üretici kuruluşları 	Orta ve Uzun Vade	-Bütçe -AB
<ul style="list-style-type: none"> Süt sağım hijyeni başta olmak üzere gıda hijyeni eğitiminin yaygınlaştırılması ve bu konuda eğitim rehberleri hazırlanması. 	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> -Milli Eğitim Bakanlığı -Özel Sektör -T. Ziraat Odaları Birliği -Yetiştirici Birlikleri ve Kooperatifler 	2005	-Bütçe -Özel Sektör

3. BESLENME

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Ulusal Gıda, Beslenme ve Sağlık Araştırmasının yapılması 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Üniversitelerin İlgili Bölümleri 	<ul style="list-style-type: none"> Milli Eğitim Bakanlığı Diğer ilgili bakanlıklar DPT DİE Üniversitelerin ilgili bölümleri Yerel yönetimler Özel sektör Uluslararası Kuruluşlar (FAO,WHO,UNDP vd.) Sivil Toplum Örgütleri Kitle İletişim Araçları 	2003-2006	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe Özel sektör Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF, UNDP) AB
<ul style="list-style-type: none"> Beslenme ile ilgili bilimsel ve istatistiksel Bilgi Erişim Sisteminin oluşturulması 	DİE	<ul style="list-style-type: none"> İlgili Bakanlıklar DPT TÜBİTAK (TÜRDOK) Üniversitelerin ilgili bölümleri YÖK 	2003 - Sürekli	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe
<ul style="list-style-type: none"> Sağlıklı beslenme rehberlerinin hazırlanması 	Sağlık Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none"> Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Diğer ilgili bakanlıklar Üniversitelerin ilgili bölümleri Meslek örgütleri (Türk Tabipler Odası, Türkiye Diyetisyenler Derneği, vd) Uluslararası Kuruluşlar (FAO,WHO, UNICEF) 	2002- 2003: Hazırlama 2006: Güncelleştirme	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe Özel sektör

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Beslenme eğitimi verilmesi ve halkın beslenmede bilinçlendirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı Milli Eğitim Bakanlığı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> İçişleri Bakanlığı (yerel yönetimler) Üniversitelerin ilgili bölümleri Medya kuruluşları Sivil Toplum Örgütleri 	Sürekli	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe UNICEF Özel sektör
<ul style="list-style-type: none"> Okul çağındaki çocukların sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenme alışkanlıkları edinmeleri, gıda yardımı ve okul sütü programlarını kapsayan okul sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> Devlet Bakanlığı (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı SHÇEK Üniversitelerin ilgili bölümleri Uluslararası kuruluşlar (UNICEF, WHO) Sivil toplum örgütleri Kitle iletişim araçları Yerel yönetimler 	Sürekli	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe UNICEF Özel Sektör Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu Yerel yönetimler
<ul style="list-style-type: none"> Özel Durumlardaki Gruplarda Halk Sağlığı Sorunlarının Önlenmesi 				
<ul style="list-style-type: none"> a- Gebelerde demir yetersizliği anemisi sorununun azaltılması 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> Tarım ve Köyişleri Bak. Milli Eğitim Bakanlığı Üniversitelerin ilgili bölümleri Özel sektör Kitle İletişim Araçları Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) Diğer Uluslararası kuruluşlar (ILSI, INACG, MI vd.) Sivil Toplum Örgütleri Yerel yönetimler 	2002-2005: Eğitim (sürekli) 2002- Sürekli: Demir desteği	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe UNICEF

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
b- Doğurganlık çağındaki kadınlarda folat sorununun gebelik öncesi önlenmesi	- Sağlık Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Diğer Uluslararası kuruluşlar (ILSI, INACG, MI vd.) - Sivil Toplum Örgütleri - Yerel yönetimler	2002-2005: Eğitim 2002 - sürekli folat desteği	- Bütçe - UNICEF
c-Emzirmenin korunması, desteklenmesi	- Sağlık Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Diğer Uluslararası kuruluşlar (IBFAN vd.) - Sivil Toplum Örgütleri - Yerel yönetimler	Başlamış olan programın sürdürülmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi	- Bütçe - UNICEF

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
d- Çocuk ve adölesanlarda demir, kalsiyum, çinko, riboflavin, vitamin B6 ve D vitamini yetersizliği sorunlarının önlenmesi	- Sağlık Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Diğer Uluslararası kuruluşlar (ILSI, INACG, MI vd.) - Sivil Toplum Örgütleri - Yerel yönetimler - SHÇEK	2002-2005: Eğitim 2002:Uygulama 2003-2004: Ders kitapları	- Bütçe - UNICEF
e- Yaşlı bireylerde kalsiyum ve D vitamini yetersizliği ve kötü beslenme sorunlarının önlenmesi	- Sağlık Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO) - Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu - Sivil Toplum Örgütleri - Geriatri Vakfı - Yerel yönetimler	2002 ve sürekli	- Bütçe - UNICEF

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
f- Tüm bireylerde yetersiz vitamin ve mineral alımının önlenmesi	- Sağlık Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu - Sivil Toplum Örgütleri - Geriatri Vakfı - Yerel yönetimler	2002-Sürekli eğitim	- Bütçe - UNICEF
g- İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi.	- Sağlık Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Refik Saydam HM Baş. - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Sivil Toplum Örgütleri - Yerel yönetimler	1994'de başlayan programın sürdürülmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi	- Bütçe - UNICEF

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
h- Gıdaya Karşı Duyarlılığın (Alerjilerinin) Azaltılması	-Sağlık Bakanlığı	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı. - Üniversiteler - Özel sektör - Kitle İletişim Araçları - Uluslararası kuruluşlar (FAO, WHO, UNICEF) - Sivil Toplum Örgütleri - Yerel yönetimler	2002 -Sürekli	Bütçe
• Beslenmeye Dayalı Kronik Hastalıkların Önlenmesi	- Sağlık Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı	- Üniversitelerin ilgili bölümleri - Uluslararası kuruluşlar (WHO, CDC) - İlgili meslek örgütleri (Türk Tabipler Birliği, Türkiye Diyetisyenler Derneği vd.) - Sivil Toplum Örgütleri (Türk Kalp Vakfı, Obezite Derneği, Diyabet Derneği vd.) - Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü	2003- Sürekli	Bütçe
• Ulusal Gıda ve Beslenme Koordinasyon Kurulunun kurulması	- Sağlık Bakanlığı - Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	- Diğer ilgili bakanlıklar - Üniversitelerin ilgili bölümleri - Özel sektör - Sivil toplum örgütleri - İlgili meslek örgütleri	2003	- Bütçe

Amaç ve Öneriler	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Takvim	Kaynak
<ul style="list-style-type: none"> Gıda Zenginleştirilmesi ile ilgili ihtiyaçların belirlenmesi ve gerekli yasal düzenlemenin yapılması 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> Üniversitelerin ilgili bölümleri Uluslararası kuruluşlar (UNICEF, WHO, FAO) Sivil toplum örgütleri İlgili meslek örgütleri Yerel yönetimler Özel sektör örgütleri 	2003	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe Özel Sektör UNICEF
<ul style="list-style-type: none"> Diyetin Vitamin ve Mineraller ile Desteklenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> Milli Eğitim Bakanlığı Üniversitelerin ilgili bölümleri Refik Saydam HM Baş. Uluslararası kuruluşlar (UNICEF, WHO, FAO) Sivil toplum örgütleri İlgili meslek örgütleri Yerel yönetimler 	2002:Risk gruplarına yönelik diyetin desteklenmesi 2002-2005: Eğitim	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe UNICEF
<ul style="list-style-type: none"> Afet öncesi, afet sırasında ve sonrasında uygulanacak beslenme programlarının oluşturulması 	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık Bakanlığı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 	<ul style="list-style-type: none"> Milli Eğitim Bakanlığı Milli Savunma Bakanlığı İçişleri Bakanlığı (yerel yönetimler) Üniversitelerin ilgili bölümleri Kızılay Derneği Uluslar arası kuruluşlar (WHO, FAO, UNICEF) Sivil Toplum Örgütleri İlgili meslek örgütleri Başbakanlık (TAY- Türkiye Acil Durum Yönetimi) 	2002	<ul style="list-style-type: none"> Bütçe UNICEF